

319863

PARTES POPULORUM MINORES
ALIENIGENAE

3/1996

TÖRTÉNELMI ÉS NEMZETISÉGI FOLYÓIRAT
JOURNAL OF HISTORY AND NATIONAL MINORITY

1996/3

319863

3
1996

PARTES POPULORUM MINORES ALIENIGENAE

TÖRTÉNELMI ÉS NEMZETISÉGI FOLYÓIRAT
JOURNAL OF HISTORY AND NATIONAL MINORITY

RUSZINOK

Szombathely / 1996

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Felelős szerkesztő / Responsible editor

Mózer Ibolya

Kiadja / Issued by

Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Történelem Tanszéke
Dániel Berzsenyi Teacher Training School, Dept. of History
Szombathely
Károlyi Gáspár tér 2-4.
H-9700 Hungary

A kötet kiadását a

Művelődési és Közoktatási Minisztérium Kisebbségi Főosztálya
támogatta.

ISBN 1219-5545

Szerkesztés/tördelés: B.K.L. Kft. Szombathely
Készült a Balogh és Társa nyomda gondozásában.

Előszó

Harmadízben jelentkezik a szombathelyi Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Történelem tanszéke tematikus periodikával. A tanulmánykötet eredeti céljához híven, a kisebbségben élők köréből választotta témáját. A kisebbségi lét a ruszin nemzetiség esetében fokozottan jelentkezik, tekintettel arra, hogy számarányát tekintve a magyarországi nemzetiségek legkisebbike.

Kötetünk három tanulmánya bár témaválasztásában közös, – a ruszinok történetével foglalkozik – megközelítési, feldolgozási módszerében különböző.

Az első tanulmány a ruszin népnév értelmezésével, névtörténeti bemutatással vezeti be az olvasót a választott témába. A „leghűségesebb” nemzetiség, a ruszinok történeti sorsának alakulását követhetjük nyomon a XIII. századtól. Kárpát-medencei metelepedésüktől a XIX. század közepéig a számszerű növekedés mellett, a ruszinok baráti szomszédságban éltek más népekkel együtt. Identitásuk megőrzése mellett a magyarokkal való együttműködés jellemezte őket. Így például igen jelentős számú ruszin nemzetiségű harcolt az 1848/49-es szabadságharcban. Világos után, a hibás nemzetiségi politika következtében, a magyar-ruszin kapcsolatokban erőteljes romlás figyelhető meg.

A forrásközlő második tanulmány éppen ebben a megváltozott politikai légkörben született iratokból közöl szemelvényeket. A Kassa központú kárpátaljai területek nem magyar nemzetiségeinek a sorsa sok hasonlóságot mutat, mégis a dokumentumok alapján, talán a ruszinok élete a legsúlyosabb. Az alacsony iskolázottság, a pásztor-, földművesfoglalkozás korlátozott lehetőséget nyújtott az önálló politikai program megfogalmazásához.

A ruszinok identitását szolgálta a görög katolikus egyház. A harmadik tanulmány az a konfliktusokkal teli időszakról foglalkozik, amelyben az elhibázott nemzetiségi politika következtében a ruszinok körében kibontakozott a skizma. Pánszláv hatások alatt megkezdődtek a vallási áttérési mozgalmak. A XX. század első két évtizedében a súlyos gazdasági és politikai nyomás elől menekülve a ruszinok is részben kivándoroltak az újvilágba, részben áttértek a szlávok nagy részére jellemző ortodox kereszténységre, vagy a köznapi szóhasználatban gyakoribb görögkeleti kereszténységre. A tanulmány gazdag forrásanyag birtokában elemzi a hivatalos magyarországi politika választát a skizmatikus mozgalmakra. Az áttérőket sújtó skizmatikus perek a leghűségesebb nemzetiség számára is súlyos traumát jelentettek.

Az itt közölt tanulmányokkal igyekeztünk a ruszin történelem kevésbé ismert eseményeit bemutatni és kötetünk egyben tisztelgés az 1997-ben sorrakerülő ruszinok IV. Világkongresszusa előtt.

A szerkesztő

Udvari István

A magyarországi ruszinokról és ukránokról

A magyarországi ruszinok és ukránok keleti szlávok, gyökereik közösek, de a két nemzetiségi közösség tagjai eltérő történelmi utat jártak be. A ruszinok „öshonosak” a Kárpát-medencében, az ukránok pedig különböző indíttatású és motivációjú újabb migrációs folyamatok eredményeként az utóbbi évtizedekben érkeztek hazánkba. Magyarországi, kárpátaljai származású személyek között vannak olyanok is, akik kettős, ruszin és ukrán identitással rendelkeznek. Ukrajnán kívül ma ruszinok és ukránok Szlovákiában, Szerbiában, Horvátországban, Romániában, stb. élnek. Jelentős számú ukrán és ruszin él a tengerentúlon, főleg az USA-ban és Kanadában.¹

Mindkét népnév, a ruszin is, az ukrán is viszonylag fiatal nyelvünkben.² A határvidéken élő, határvidék lakója jelentésű ukrán népnév az ukránok körében is viszonylag későn, a XIX. század végére, a XX. század elejére terjedt el. E külön tanulmányba kíváncsi kérdés úgy foglалható össze tömören, hogy a kisorozokként ismert ukránok nemzeti mozgalmának vezetői a XIX. század elejétől szükségesnek tartották egyértelműen elkülöníteni magukat az oroszoktól, s bevezették az ukrán nevet, mely fokozatosan elterjedt és átkerült a szomszédos és a távolabbi népek nyelvébe is. A ruszinok népneveiről bővebben szövegek.

A korábbi évszázadokban a magyar nép- és irodalmi nyelv a Magyar Királyság területén élt keleti szláv népesség megnevezésére az orosz népnevet használta, az orosz birodalomban élő keleti szlávok megnevezésére pedig a muszka etnonimot. A magyar irodalmi nyelvben a XIX. század folyamán az orosz népnév jelentésváltozáson ment át. A 48–49-es magyar forradalmat és szabadságharcot eltipró I. Miklós cár muszka seregeivel történt közvetlen találkozást követően a muszka népnév nyelvünkben fokozatosan archaizálódott, pejoratív jelentést kapott, s felváltotta az orosz szó.

A Magyarországon élt ruszinok önmaguk megnevezésére a *rusznak*, *ruszin* népnevet használták és használják részben ma is. A rusznák szó hasonlóan a ruszinhoz nyelvünkben tehát kölcsönzés a ruszinok nyelvéből, a *rutén* név pedig a latin *ruthenicus* magyaros formája. A ruszin értelmiségiek szóhasználatában már a XVII. században feltűnik az *uhroruszkij* (= magyarországi ruszin) népnév. Ez a szó 1698-ban jelenik meg először nyomtatott műben, egy Nagyszombatban speciálisan a ruszinoknak készült katekizmus címében³. Az uhroruszkij szó korabeli magyar nyelvű fordítása a *magyarorosz* népnév magyar nyelvű nyomtatott művekben a XVIII. században bukkan fel először. Az első ilyen munka: Décsy Antalé 1797-ből. (Az magyar oroszokruval való igen rövid elmélkedés. Kassa.) A szó az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásáig használatban volt.⁴

A ruszinok megjelölésére a két világháború között bukkan fel a *karpatoruszkij* = *kárpátorosz* név, melyben már kifejeződött, hogy használói az orosz nép részének tekintették a ruszinokat. A *kárpátorosz* szó mintájára alakult ki nyelvünkben szintén fordításként a *kárpátukrán* népnév, amelyben viszont az fejeződik ki, hogy alkalmazói az ukrán-ság részének tekintik a ruszinokat.

Az *ukrajinec* 'ukrán' népnév a XIX. században ugyan ismeretes volt már a ruszin értelmiségiek körében, de azt magukra nem vonatkoztatták. A kárpátaljai ruszinokra vonatkoztatott ukrán népnév a kommunista sajtóban jelenik meg először a 20-as évek közepe táján.⁵ Az *ukrán* népnév a kárpátaljai és a csehszlovákiai ruszinok körében csak 1945-től terjed el. Ezt a változást híven tükrözte a magyar nyelv is: a ruszinok megnevezése változott. Az orosz, magyarországi, rusznák, ruszin, rutén, kisorosz, magyarországi kisorosz népnevek után megjelentek az ukrán és kárpátukrán elnevezések, de nem váltak általánossá. A peresztrojka kezdetétől Kárpátalján és Szlovákiában a ruszin népnévet újra alkalmazni kezdték.⁶ A szovjet érdekszférán kívül eső Jugoszláviában, továbbá az USA-ban és a Kanadában élő ruszinok magukra vonatkoztatva nem fogadták el az ukrán népnévet korábban sem.⁷

E névtörténeti bevezető arra is rávilágít, hogy a magyar nyelv híven tükrözi a ruszinok etnokulturális folyamatait. Hogy a jövőben hogyan nevezzük meg a szomszédos kárpátaljai és szlovákiai ruszinokat, attól függ majd, hogy ők hogyan határozzák meg önmagukat. Ehhez a megállapításhoz még az fűzhető hozzá, hogy ma a ruszin nyelvet területen le nem zárult nyelvi, etnokulturális, identitásbeli folyamatok figyelhetők meg. Kárpátalján, Kelet-Szlovákiában, a Vajdaságban az ukrán és ruszin irányvonal híveinek vetélkedése folyik. A ruszinok saját különbségeik elismertetését szorgalmazzák. Szlovákiában pl. 17 000 fő ruszin, 14 000 fő ukrán, 2 000 fő orosz, valotta magát az utolsó az 1991-es népszámláláson. Tanulságosak a népszámlálás anyanyelvre vonatkozó adatai is: ruszin anyanyelvűnek vallotta magát 49 100 fő, ukrán anyanyelvűnek 9500 fő.

A ruszinoknak a Kárpát-medencében történt megtelepedéséről több hipotézis, vélemény van, történetkritikailag azonban csak az bizonyítható, hogy kenézek, soltészek vezetésével békésen és fokozatosan telepedtek be a XIII. századtól kezdve XVIII. századig mint pásztor- és földművesnép. A legrégebbi bevándorlók a síkvidéki ruszinok, ugyanis a tatárjárást követően, a gyeplétszám felszámolása után az Erdőkárpátok benépesülése délről haladt északabbra a Kárpátok gerince felé. Máramaros északkeleti csücskének lakosai, a huculok egy része a XVII–XVIII. században Galíciából költözött mai lakóhelyére. A ruszin romantikus felfogás szerint a síkvidéki ruszinok őseit Korjatovics Tódor litván származású podóliai fejedelem hozta a Kárpát-medencébe, mikor 1360-ban Podóliából menekülni kényszerült. E vélekedés szerint ő alapította a munkácsi bazilita kolostort is.⁸

A ruszin lakosság számbeli gyarapodása a Kárpát-medencében a XVI–XVII. században is folytatódott. A Rákóczi-család birtokain különösen szívesen fogadták a ruszin jobbágyokat. A török hadjáratok alatt elpusztult borsodi, abaúji, s az alföldi tájakra az ekkorra viszonylagosan túlnépesedett beregi, zempléni, máramarosi hegyekből kisebb-nagyobb csoportokban ereszkedtek le a sík vidékre. A legdélibb migrációjuk a Bácskába, Szerémségbe és Szlavóniába irányult. Komlóska ruszin lakóinak ősei a XVII–XVIII. században Sáros vármegye északi részéből, a makovicai uradalom falvaiból települtek át a dél-zempléni községbe.⁹

Ruszin települések száma (1785)¹⁰

Vármegye	300 fő alatt	301-600 között	601-1000 fő között	1001-1500 fő között	1500 felett	Összesen
Bereg	73	22	3	1	1	100
Máramaros	16	31	24	9	5	85
Sáros	99	51	4	-	-	154
Szabolcs	-	1	7	-	-	8
Szatmár	1	3	3	-	-	7
Szepes	1	4	7	2	-	14
Zemplén	87	48	13	1	-	149
Összesen:	277	160	61	13	6	517
Össz. %-ban	53,57	30,9	11,79	2,51	1,16	100

Vármegye	Össznépesség 1804	Görög-katolikusok száma 1806	Görög-katolikusok vármegyebeliei aránya%	Ruszinok száma 1806	Ruszinok vármegyebeliei aránya%
Abaúj-Torna	145125	19602	13,41	11874	8,18
Bereg	79217	50388	63,61	48753	61,54
Borsod	125141	10035	8,02	5605	4,48
Máramaros	99682	?	?	66455	66,677
Sáros	150833	50898	33,74	50211	33,29
Szabolcs (+ Hajdú)	142709	29682	20,80	2233	1,56
Szatmár	166389	90196	54,21	5054	3,04
Szepes	115538	22336	16,53	10835	9,38
Ugocsa	32627	23291	71,39	18870	57,84
Ung	76702	49266	64,23	46872	61,11
Zemplén	222889	89345	40,08	79024	35,45
Összesen:	1356852			345786	

Az 1806-os összeírás községsoros adatokat is tartalmaz, melyek jól összevethetők Fényes Elek, 1851-ben megjelent Geográfiai Szótárával, melyben minden város, falu és puszta betűrendben körülményesen leíratik.¹¹

Fényes Elek egy másik 1842-ben megjelentetett művében egyébként a következő megyékben jelez ruszin népesítést:

Abaúj:.....15120	Szatmár:4364
Bereg:.....65069	Szepes:25435
Borsod:.....5200	Torna:1500
Gömör:.....4315	Ugocsa:18560
Máramaros:84396	Ung:58901
Sáros:66691	Zemplén:90250
Szabolcs:.....3101	
Összesen:.....443779	

Ha egyházigazgatási, egyházszerkezeti szempontból közelítjük meg tehát a ruszinok lakóhelyét, elhelyezkedésüket, azt mondhatjuk, hogy a ruszinok az egykori munkácsi és eperjesi görög katolikus püspökség területén élnek. A munkácsi püspökség 1818. évi szétválásáig, 4 község kivételével minden ruszin falu a munkácsi egyházmegye területén feküdt, melynek keretei között jelentős számban éltek más nemzeti-szerű hívek is, így románok, magyarok, szlovákok. A munkácsi egyházmegye központja 1778-ig Munkács, majd ezt követően Ungvár lett. Az eperjesi püspökség 1818-ban alakult meg. Mindkét egyházmegye tanítóképző intézetet, a munkácsi papképző szemináriumot tartott fenn. Egy viszonylag csekély számú értelmiségi réteg, papok, szerzetesek, kántortanítók, valamint elenyésző számú kisnemesség mellett földművesek; parasztok alkották a ruszin társadalmat. A fejletlen társadalmi struktúrával összefüggésben egészen a XX. századig az egyház volt az egyetlen olyan intézmény, mely az anyanyelvi kultúrát ápolta. A görög katolikus egyház a magyarországi ruszinok népi-etnikai, kulturális valamint potenciális politikai kerete is volt. A szovjet érdekszféra országaiban a görög katolikus egyház üldözése majd felszámolása rendkívül negatívan hatott a ruszinok kulturális, nemzeti és politikai életére is.¹²

A ruszinság a magyar történelem válságos korszakaiban hitvallást tett a magyarok mellett. Nagy számban vett részt a Rákóczi szabadságharcban. Jelentős számú ruszin szolgált a fejedelem palotás ezredében. A Rákóczi mellé állt ruszin kuruc katonák közül, a szabadságharc bukása után sokan, félve retorzióktól, nem tértek vissza eredeti lakóhelyükre, hanem magyar falvakban kerestek menedéket.¹³ Jelentős számú ruszin harcolt az 1848–49-es szabadságharcban is. Az akkori munkácsi püspök, Popovics Bazil Világos után bujdosni kényszerült amiatt, hogy 82 felszentelt görög katolikus pap, mint nemzetőr tiszt aktívan részt vett a harcokban, és több ungvári kispap cserélte föl egy időre a reverendát honvéd mundérra. A ruszin papság ilyen szerepvállalását nem tudom elválasztani a szintén görög katolikus papfiú, Vasvári Pál közvetett, vagy közvetlen hatásától. Vasvári tevékenységét kiterjedt papi rokonsága és a munkácsi püspök is figyelemmel kísérte.¹⁴

A Károlyikormány az I. világháború végén, 1918. december 25-én közzétette a Magyarországon élő ruszin (rutén) nemzet autonómiájáról szóló néptörvényt. Ez az ún. 1918. évi X. számú néptörvény a ruszinoknak az igazgatásban, a közoktatásban, a közművelődésben, a vallásgyakorlatban és a nyelv használatában önrendelkezési jogot adott, s kimondta: „Máramaros, Ugocsa, Bereg és Ung vármegyék ruszinlakta részeiből Ruszka Krajna néven autonóm jogterület alakíttatik.” (Ruszka Krajna legfőbb kormányzati szerve a ruszka krajnai minisztérium és a ruszka krajnai kormányzóság. Az előbbi székhelye Budapesten, az utóbbi Munkácson volt található.)¹⁵

Az antant hosszas vita után, az Amerikába emigrált ruszinok véleménye alapján, az itt élő lakosság megkérdése nélkül 1919. március 13-án eldöntötte, hogy Kárpátalját Csehszlovákiához fogják csatolni s a terület az 1919. szeptember 10-i Saint Germain-i szerződés alapján Csehszlovákia része lett.¹⁶

Amikor a bécsi döntést követően Kárpátalja visszatért Magyarországhoz, a ruszin lakta területeken nem állították vissza a vármegyarendszert, hanem Kárpátalja néven külön kormányzati egységet hoztak létre, melynek élén kormányzói biztos állt.¹⁷ Az egykori vármegyehatárokon átnyúló, a korabeli magyarországi közigazgatás által másutt ismeretlen területi alakulat a teljes ruszin autonómia megteremtésének első lépcsőfoka-

ként tekinthető, hivatalos nyelvei pedig a ruszin és a magyar nyelvek voltak. A ruszin és a kárpátaljai kulturális érdekek és értékek tudományos szolgálatára és védelmére pedig megalakult a Kárpátaljai Tudományos Társaság.¹⁸ A Kárpátaljai Tudományos Társaság több folyóiratot, újságot, nagyszámú könyvet jelentetett meg ruszin nyelven. Kárpátalján ekkor a hivatali ügyintézésben ruszin-magyar kétnyelvűség valósult meg. Pl. a postai bélyegek kétnyelvűek voltak.¹⁹ Az ekkor nyomott pengőbankók ruszin nyelven is tartalmazták a névértéket. A ruszin iskolák számára ekkor külön tanügyi igazgatóságok hoztak létre, ami egyedüli és új kezdeményezés volt ebben a régióban.²⁰

A mai Magyarország területén élt egykori abaúji, szabolcsi, szatmári, dél-zempléni ruszin szórványok már a XVIII. század végére beolvadtak a magyar, vagy a szlovák nyelvű lakossághoz. A trianoni határok közé szorított Magyarországon az 1920-as népszámlálás szerint 1500 ruszin élt. Ruszin anyanyelvűnek vallotta magát Komlóska 715 lakosából 653 fő, Kány 211 lakosából 42 fő. Ezenkívül Zemplén, Szabolcs és Szatmár megyék néhány községében jeleztek ruszin anyanyelvű egyéneket. Budapesten ekkor 247 személy vallotta magát ruszin anyanyelvűnek. Az 1930-as népszámlálás demográfiai kötete a ruszinok lélekszámáról, azok csekély voltára való tekintettel nem közöl adatokat. Ruszinokat az ezt követő népszámlálások sem jeleznek. Magyarország több településén található olyan idősebb személyt, akik valamelyik ruszin nyelvjárást ma is megértik, esetleg beszélik, vagy ruszin nyelvű dalokat, imákat, vallásos énekeket ismernek. Az egymás közötti érintkezés nyelveként a ruszint azonban csupán néhány községben, így *Múcsonyban*, *Komlósán* (Borsod–Abaúj–Zemplén megye) használják. Ez utóbbi község lélekszáma 1973-ban: 773. A lemke nyelvjárást beszélő komlósikai lakosok kivétel nélkül ismerik a magyar nyelvet, többen beszélik a szomszédos kelet szlovák nyelvjárást. A községben a tanítás magyar nyelven történik, ezenkívül fakultatív szlovák nyelvoktatás is folyik. Az egyház nyelve, a liturgia és a prédikáció nyelve magyar. Hallomásból tudom, a sátorlajaujhegyi szlovák nyelvű általános iskola tanulói között jelentős arányban vannak komlósikai gyerekek, akik közül egyesek a budapesti szlovák gimnáziumban folytatják tanulmányaikat. A ruszinokkal a XVII–XVIII. században megépült község településtörténetét, nyelvjárást Balczyk Emil dolgozta fel. A komlósikai lakosoknak a rendszerváltásig az őseiket egykor kibocsájtó Eperjes környéki terület népével, kultúrájával semmilyen társadalmi nevezhető kapcsolata nem volt. Az I. világháborút követő években megszűntek a rokoni kapcsolatok is.²¹ Az utóbbi években több ruszin szervezet is látogatást szervezett Komlósikára főleg Szlovákiából, de érkeztek Kárpátaljáról és a Vajdaságból is. 1993–94-ben az eperjesi Duchnovics színháznak több ruszin nyelvű előadása is volt Komlósikán.²²

A ruszin aratók évszázadokon át jártak le a magyar Alföldre, ahonnan az aratás cséplés/nyomatás végeztével a téli gabonaszükséggel tértek haza lakóhelyükre. Az 1770-es években minden ötödik zempléni ruszin falu úrbéri bevallásában szerepel, hogy Tokaj-Hegyalján pénzért szőlőmunkát végeznek.²³ A magyar-ruszin nyelvi-néprajzi kapcsolatok értékelésénél, az interetnikus jelenségek értékelésénél Tokaj-Hegyalja megkülönböztetett figyelmet érdemel: az itteni szőlőmunkának és borforgalmazásnak észrevehető egységesítő ereje volt a Felső Tiszavidék népei a magyarok, szlovákok, ruszinok életében. A tágabb régió mindennapi életére volt befolyással Tokaj-Hegyalja tizenkét mezővárosa.²⁴ Az északról délre történő letelepedésük során a ruszinok gyakran tudatosan olyan területeket kerestek, melyeknek természetföldrajzi sajátosságai hasonlítottak az őket kibocsájtó hegyes, erdős vi-

dékekre, s ahol űzhették korábbi foglalkozásaikat: szarvasmarha és juhtartást, sertéstenyésztést, famegmunkálást stb. Komlóska község Mária Terézia korabeli úrbéri bevallása a korabeli gazdálkodásra jól rávilágít. A komlóskai hasznaikról 1772-ben így szólnak: „IV.: 1. Marhalegelő mezőnk mind az igavonó, mind a heverő marháink számára elegendő vagyon. 2. Őszi makolásunk, valamikor makk terem pénzért, de olcsóbban mint az vidékieknek engedtetik, telelő pedig ingyen vagyon. 3. Az hegyaljai városok, úgy mint Tolcsva, Patak és Liszka egy-két órányi földre vannak, ahol pénzt kereshetünk... VII. Itten az uraságnak régi bevett szokásbul tizedet adunk búzábul, gabonábul s mindenféle tavaszvetésbul kivén a lencsét, borsót, így báránybul és méhbül... az egész helység vágómarháért ad esztendőnként késpzénzül öt rénes forintot. Emellett minden öreg sertéstül négy grajcárt és minden süldötül két grajcárt pázsitpénz színe alatt fizetünk.”²⁵

Külön kell említést tenni az árucserre-kapcsolatokról, amelyek ugyancsak évszázadokon át összefűzték a szomszédos tájakat és népeiket. Sáros, Zemplén és a kárpátaljai megyék fuvarossága rendkívül intenzíven vett részt pl. a hegyaljai bor lengyelországi, ill. felföldi forgalmában, valamint a sószállításban.²⁶ A máramarosi só, gyümölcs s a szállítóeszközt is adó fa vízen úszott lefelé a magyar Alföldre. Élénk kereskedelmi forgalom zajlott az állatállománnyal, de vannak arra utaló adatok is, hogy pl. a Szernye-mocsár környéke, valamint az Ung-Laborc-Latorca-vidék kiterjedt árterei nyári legelőt adtak az Alföld felől érkező állatállománynak is.²⁷

Nem kell külön hangsúlyoznom, hogy mindezek a vándorlások, kapcsolatok, új eszközök, technikák, eszmék a legkülönfélébb műveltségi elemek hordozói és elterjesztői voltak. E két- vagy többirányú kapcsolatok emlékét jól megőrizte a nyelv is: pl. a ruszin népnyelv szókészletében mintegy 40 kifejezés jelzi a Tokaj-Hegyalján egykor végzett szőlőmunka nyomát (*firt, fatyuch, hordov, antalok, dugov, terkel, lopov* stb). Hasonlóan jelentős szócsoport tanúsítja a magyar fogatolás szekerezés hatását is a ruszin népnyelvben: pl. a *kocsi, kocsis, hintó* szavaink is utat találtak a ruszinság nyelvébe. A ruszinok által használt tehén, ló és kutyanévek jelentős hányada ma is magyar eredetű.²⁸ Számos összefüggés van a családnevekben is: pl. a bácskai ruszinok családneveinek 25%-a magyar eredetű, ill. magyar képzésű.²⁹

A középkortól kezdve egészen a múlt század hetvenes évéig, a vasútépítésig a Nagyg, a Tereszva, Talabor, s a Tisza menti falvak egész sorának a favágás és a tutajozás biztosított megélhetést. A bustyaházi, a huszti és a tiszaujlaki kikötőből Vásárosnaményig kisebb, mintegy ölnyi szélességű tutajokat úsztattak le, ahol ezekből 5–6 olykor 10 darabot összeácsolva nagy tutajokat építettek, melyeket Tokajig, Szolnokig vagy Szegedig kormányoztak, úsztattak le. Máramarosból Szegedig 3–4, esetenként 5 hétig tartott az út. A tutajokat éjszakára kikötötték, a tutajosok gyakran bementek a Tiszamenti magyar falvakba, ahol olykor titokban 1–2 darab sót el is adtak. Vasárnaponként a Tiszához legközelebb eső templomokat is felkeresték. A tutajosok gyümölcsöt, építőanyagot, de főleg sót szállítottak. A kisebb tutajokat szabályos alakúra vágott kósóval külön-külön terheltek meg, s amikor Vásárosnaményban elkészítették a nagy tutajokat, „úgy tűnt, mintha kisebb sóhegyek ringanának a Tiszán”. A tutajokra rakott só egyharmadát Tokajban kirakták, ezzel könnyítve a tutaj terhét. Máramarosba gyalogszerrel történő visszatérésük során a ruszin tutajosok alaposan megismerték a Tisza-parti helységeket, ezek népét. Kevés iskolás gyermek

ismerte olyan jól a Tisza-mentét és az Alföldet, mint a ruszin tutajosok – vallották a múlt századi adatközlők.

A tutajozás tárgykörébe tartozó ruszin szavak egy része magyar eredetű, így pl. *darab* = kis tutaj; *bokor* = nagy tutaj; *kites* = deszkából rótt tutaj; *kormanyos* = kormányos; *firész* = fűrésztelep; *farkanov* = kormányos (farkonálló).

A Máramarosból Tokajba leúsztatott só jelentősebbik hányadát ruszin és szlovák fuvarosok speciális fogatokkal szekereztek fel az Eperjes menti Sóvárra. A hegyaljai bor Lengyelországba történő fuvarozása három útvonalon történt. Az egyik a Szepességen át, a másik Eperjesen, Bártfán keresztül, a harmadik Nyíregyházán, Vásárosnaményon, Munkácson át a Latorca völgyében a Vereckei-hágón át vezetett. E fuvarozásban illetve, a fuvarozás technikai lebonyolításában bizonyíthatóan Szepes, Sáros, Zemplén, Ung és Bereg megyei ruszinok is résztvettek.³⁰

1991. május 4-én megalakult a Magyarországi Ruszinok Szervezete (MARSZE). Célja a magyarországi ruszinság aktivizálása, bekapcsolása a demokratizálódási folyamatokba, a ruszinok politikai, kulturális, jogi és államigazgatási érdekképviselete.

A MARSZE első elnökévé a Budapesten élő komlósokai származású Hattinger Gábort választották meg. A Komlósokán 1995 június végén tartott közgyűlésen Hattingert újraválasztották. A MARSZE-nek Komlósokán, Múcsonyban és Budapesten van jelentősebb bázisa. Múcsonyról biztosan tudom, hogy ott ruszin nemzeti-ségi önkormányzat alakult. Komlósokán pedig az önkormányzati képviselők egy része ruszin nemzeti-ségi programot is felvállalt.³¹ Komlósokán a miskolci Herman Ottó Múzeum ruszin tájházat tart fenn.

Érdekességként megemlítem, hogy a Ruszinok IV. Világkongresszusa a MARSZE szervezésében 1997-ben Budapesten kerül megrendezésre; az eddigi kongresszusok Szlovákiában, Lengyelországban és Szerbiában zajlottak.³²

* * *

A ruszinok története 1919-ig Magyarország, illetve az Osztrák-Magyar Monarchia történetének kereteiben vizsgálendő, ezt követően pedig az utódállamok Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia majd a Szovjetunió, illetve Ukrajna történetének szerves részeként. Az ukránok története tárgyalásánál pedig az oroszországi és lengyelországi ukrán területek históriáját kell tekintetbe venni. A magyarországi ukránok jelentősebb hányada a szovjet érában telepedett meg hazánkban, ezért hangsúlyozottan figyelembe veendő az egykori Szovjetunió politikai, társadalmi, nemzeti-ségi viszonyai is.

A legutóbbi népszámlálás adatai szerint Magyarországon 658 ukrán él. Ennél valószínűleg többen vannak. Hartványi Jaroslava becslése szerint számuk mintegy kétezer, amit konkrétumok nem támasztanak alá.

Az ukrán identitású keleti szlávok a négy éve alakult Magyarországi Ukrán Kulturális Egyesületbe tömörültek.³³ A megalakuláskor az volt a célkitűzésük, hogy a Magyarországon élő ukránok összefogásával megvalósítsák az anyanyelv ápolását, az ukrán kulturális örökség megőrzését. Ennek jegyében Budapesten ukrán vasárnapi iskolát működtetnek. Figyelmet fordítanak az ukrán kultúra kiemelkedő alakjai emlékének ápolására. Sevcsenko ukrán költő, az ukránok Petőfije jubileumaihoz kapcsolódóan ukrainjai ven-

dégművészek bevonásával ünnepi estéket szerveztek. 1995. őszén Mihajlo Drahomanov, jeles múlt századi ukrán történész emlékére ünnepi estet szerveztek, melynek alkalmából Drahomanovnak szentelték a Hromada, 'Társaság' c. ukrán és magyar nyelvű kiadványt. A vasárnapi iskolába járó gyerekek Vitoki, 'Forrás' címmel szerkesztenek újságot. Az Egyesület feladatának tekinti a magyar és ukrán kultúrák kölcsönös megismertetését.³⁴ Meglátásom szerint az Egyesületnek észrevehető szerepe lehet a magyar-ukrán kapcsolatok minden szintjén. Az elkövetkező években, párhuzamosan az ukrain gazdasági válság elmélyülésével, feltételezhetően jelentősen növekszik majd a gazdasági okok miatt hazánkba települt ukránok száma.

Két szervezetről szóltam eddig, a teljesség kedvéért említést kell tennem a Kárpátaljai Ruszinok Magyarországi Szervezetéről, melyről keveset tudunk. A kárpátaljai ruszinok Kárpátaljáról, és részben Kelet-Szlovákiából ruszin identitással érkeztek hozzánk. A szervezet, az általam ismert statútuma szerint, nagy hangsúlyt fektet a ruszin-magyar közös múlt feltárására és propagálására. Az 1991. december 1-jei ukrain népszavazás kárpátaljai eredményeinek érvényesítésére, melynek értelmében Kárpátalját autonómia illetné meg. Budapesten Magyarországi Ukrán Értelmiség Egyesülete néven található még ukrán szervezet, melynek elnöke a Kárpátaljáról áttelepült egykori pártfunkcionárius Ruszin Emil. Ruszin eredetileg a Magyarországi Ukrán Kulturális Egyesület elnökének tisztjét töltötte be, ott leváltották, s akkor hozta létre az itt említett szervezetet, melynek programját, célkitűzéseit eddig nem publikálta.

JEGYZETEK

1. Vö. Magocsi R. Paul: A ruszinok. Bp. 1996. Udvari István: A magyarsággal érintkező ruszin (kárpátukrán) csoportok nyelvi folyamatairól. Új Symposion 26. évf. 7–8 sz. 38–43; Zasztavnij F. D.: Ukrajinszka diaszpóra. Lvov, 1991. 70.
2. A ruszin népnév első magyar nyelvű írásos említése: 1839. Az ukrán népnév első magyar nyelvű említése: 1916. Vö. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. III. Bp. 1976. 464, 1034. Vö. még. Rot Sándor: A magyar-ukrán nyelvi kölcsönhatás. Balázs János (szerk.): Nyelvünk a Duna-tájon. Bp. 1989. 368-369, 372.
3. Vö. Katechisizsz dlja nauki Uhroruszkim ljudem zlozenij. V Těrnavi, 1698.
4. Vö. Szabó Oreszt: A magyar oroszokról. (Ruthének). Bp. 1913.
5. Részletesebben ld.: Magocsij Pavlo Robert: Formuvannya nacionalnoji szamoszvidomosztyi: Pidkarpatszka Rusz. (1848–1948) Uzshorod, 1994. 68–116.
6. Fedinisinec Volodimir: Bolygó ruszin vagyok. Ungvár, 1996. Uő: Ja jeszm vecsnij ruszin. Uzshorod, 1995. Ld. még Udvari István: A ruszin-magyar együttélés tükröződése Vaszil Petrovaj: Ruszinok című regényében. Katona Judit-Viga Gyula (szerk.): Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. Miskolc, 1996. 311–318.
7. A bács-szerémi ruszinokról ld.: Dulicsenko Alekszander: Jugoslavo–Ruthenica. Novi Sad, 1995. Magyar nyelven ld. Adalékok a bács-szerémi ruszin nyelv magyar jövevényszavai alaktani meghonosodásának kérdéséhez. Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyházinsis. 9. E. Nyíregyháza, 1982. 33–49. H. Tóth Imre: Bevezetés a szláv nyelvtudományba. Bp. 1966. 160, 178.
Vö. Magocsi R. Paul: The Shaping of a National Identity: Subcarpathian Rus. 1848–1948. Cambridge, Mass 1978. Uő.: Our People. Carpatho–Rusyns and Their Descendants in North America. Toronto, 1985. Az USA-ban Carpatho-Rusyn American címmel havilap jelenik meg, melyet az amerikai Ruszin Kutató Központ ad ki.
8. Erről részletesebben ld.: Bonkáló Sándor: A rutének (A ruszinok). Második, bővített kiadás. Sajtó alá rendezte, jegyzetekkel ellátta és az Utószót írta: Salga Attila. Bp. 1996. 13–36. Hodinka Antal: A kárpátaljai rutének lakóhelye, gazdaságuk és multjuk. Bp. 1923.
9. Szabó István: Ugocsa megye. Bp. 1937. Paládi-Kovács Attila: Ukrán szórványok a 18–19. században a mai Magyarország Északkeleti részén. Népi Kultúra – Népi Társadalom VII. Bp. 1973. 327–367.
10. A vármegyéenkénti községsoros adatokat ld.: Danyi Dezső – Dávid Zoltán (szerk.): Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787). Bp. 1960. Lexicon universorum. Regni Hungariae locorum populosorum anno 1773 officiose confectum. Magyarország helységeknek 1773-ban készült hivatalos összeírása. Bp. 1920.
11. Erről részletesebben ld.: Bendász István – Koi István: A munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkészégeinek 1792. évi katalógusa. Nyíregyháza, 1994. A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészégeinek 1806. évi összeírása. Vasvári Pál Társaság Füzetei 3. Nyíregyháza, 1990.
12. Bendász Dániel: A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjainak névsora. Extra Hungariam. A Hatodik Síp antológiája. Bp. – Ungvár, 199–209.

13. Hodinka Antal: II. Rákóczi Ferenc és a Gens fidelissima. Pécs 1937.
14. Pirigy István: A görögkatolikus magyarság története. Nyíregyháza, 1982. 104. Bene János – Takács Péter: Források Vasvári Pál életéhez. Vasvári Pál Társaság Füzetei 1. Tiszavasvári 1989. 70.
15. Botlik József – Dupka György: Ez hát a hon. Budapest–Szeged, 1991. 19–24.
16. Uo. 22–40; Hracsak I. (szerk.): Nariszi isztoriji Zakarpattya. II. (1918–1945). Uzsgorod, 1995. 113–120.
17. Botlik József – Dupka György: Ez hát a hon. 48–50.
18. A Kárpátaljai Tudományos Társaságról összefoglalóan ld. Csatáry György: A Kárpátaljai Tudományos Társaság (1941–1944) története. In.: uő. Multunk frott erekkýei. Kárpátaljai Magyar Könyvek. 62. Ungvár–Budapest, 1995. 205–228. A Társaság első elnöke Hodinka Antal történész. Részletező életrajzát, bibliográfiáját, kéziratainak jegyzékét ld. Hodinka Antal Emlékkönyv. Nyíregyháza, 1994.
19. Dr. Simády Béla: Kárpátalja postatörténete. Bp. 1991.
20. Fedinec Csilla: Kárpátalja iskolaügye. 1938–48. Kandidátusi értekezés. Debrecen, 1995. 12–17.
21. Komlós káról ld. Petercsák Tivadar: Komlóska, tájház. Tájak, korok, múzeumok kis-könyvtára 101. Bp. 1982. Vasvári Pál Társaság Füzetei 9. Nyíregyháza, 1992. 323–334.
22. I v Magyar szku Ruszini ozsivajuty. Narodni Novinki 2. évf. Presov, 1992. 5 sz.
23. Udvari István: Adatok Hegyalja és a zempléni szlovák, valamint ruszin falvak kapcsolatainak történetéhez. Bencsik János – Viga Gyula (szerk.): A hegyaljai mezővárosok történeti néprajza. Miskolc, 1988. 48–61.
24. Erről bibliográfiát ld. Csősz – Szabó István: Tokaj és Hegyalja I –X. Tanulmányok Tokaj–Hegyalja múltjából I–X. Repertórium. Bencsik János – Keszei László (szerk.): Tokaj és Hegyalja XI. Tokaj, 1994. 50–59.
25. Vasvári Pál Társaság Füzetei 9. Nyíregyháza, 1992. 330–332.
26. Hodinka Antal válogatott kéziratai. Vasvári Pál Társaság Füzetei 11. Nyíregyháza, 1992. 97–103. Bibliográfiai adatokat a témáról ld.: Vasvári Pál Társaság Füzetei 15. Nyíregyháza, 1996. 183–196.
27. Viga Gyula: Árucseré és migráció Észak–Magyarországon. Miskolc–Debrecen, 1990. 63–65, 185–187, 245–297.
28. Csucska P.P.: O vengerszkih antroponyimah i zoonyimah v ukrainszkih hovorah Zakarpattya. Majtyinszkaja K. (szerk.): Voproszi finno–ugorszkogo jazikoznanyija. Vip. 3. Moszkva, 1965. 169–181.
29. A kérdés bibliográfiai adatait ld.: Adalékok a magyar–szláv kapcsolatok történetéhez. A bács–szerémi ruszinok autroponimái. Névtani Értesítő. 4. sz. 81–84.
30. Ld.: 26. jegyzet.
31. E kérdésekről az olvasó a Magyarországi Ruszinok Szervezete által kiadott magyar és ruszin nyelvű Ruszinszkij Zsivot 'Ruszin Élet' című lap hasábjain tájékozódhat.
32. Fedinisinec Volodimir: Mirna nasa ruszinszka puty. Eszei. Presov, 1992. Barna Fedor (red.): Rusíni: Otázky dejín a kultúry. Prjasov, 1994. Tamas Julijan–Szabo Szlavko: Rusznaci, Ruszini. 1745–1995. Novi Sad, 1996.
33. Ukrán Kulturális Egyesület. Respublika, 1995/3. 44–45.
34. Erről részletesebben ld.: a Hromada, a Magyarországi Ukrán Kulturális Egyesület magyar és ukrán kétnyelvű havilapjában megjelent írásokat.

Mayer Mária: Néhány ruszin vonatkozású irat 1849–50-ból*

A különböző korokban, a különböző történeti-politikai felfogású irodalmakban hol ruténeknek, hol magyar-orosznak, hol ruszinoknak, vagy kárpát-ukránoknak, esetleg ukránoknak nevezték a Kárpát-hegység észak-keleti lejtőjén évszázadokon át lakó és önmagát – a csekély számú és nézeteiben ide-oda hajló értelmiségtől eltekintve – mindig ruszinnak nevező népet. E népeség XIX–XX. századi története annak az embernek a tipikus esete, aki szülőfaluját sohasem hagyta el, mégis öt országban élt.

A gyakori változások egyike 1849 őszén következett be. A terület az osztrák császár, Ferenc József fennhatósága alá került, irányítását a Pest-Budán székelő Geringer-vezette helytartóság végezte. A ruszinok, magyarok, szlovákok és csekély számú románok lakta kárpát-aljai terület közigazgatási székhelye Kassa lett. A kerület megyékre, járásokra tagolódott, amelyeket főispán, illetve megyei főispánok, stb. igazgattak. A „magyarság történetét” központi kérdésnek tartó történeti- és szépirodalom az 1849–50-es éveket és az azt követő korszakot a tragédia, a reménytelenség és az elnyomatás idejének nevezi. Idézhetnénk Tompa Mihály klasszikus versét a „száraz ágon, hallgató ajakkal” ülő „csüggedt madarakról”...

A magyarországi nemzetiségek történetét – különösen az 1945. évi magyarországi politikai fordulat után kutathatóvá vált levéltári anyagok tükrében vizsgáló – kutatók számára egyre világosabbá válik, hogy a nem-magyar nemzetiségek az 1849. évi osztrák alkotmány nyomán egyenjogúvá válva, saját nyelvük, kultúrájuk, nemzeti sajátosságuk felvirágzását remélték.

Az 1849–50-es esztendő történetéből szeretnék az alábbiakban bemutatni néhány iratot, amelyek elsősorban a ruszin, mint hivatalos nyelv gyakorlására vonatkoznak. A források a ruszin anyanyelvű köztisztviselők igen alacsony számáról, egy ruszin nyomda felállításának szükségességéről és a ruszin nyelvtan kidolgozatlanságáról szólnak. Érdekesként megemlítem, hogy már e korszakban is tettenérhetők – a századfordulóra igen erőteljessé vált vallási áttérési mozgalom – a skizma gyökerei; a lakosság tiltakozása a görög katolikus papok anyagiassága és kapzsisága ellen.

Fontosnak tartom megemlíteni a korabeli tisztviselők meglehetősen magas iskolázottságát, szinte kivétel nélkül több nyelven, latinul, magyarul, németül, s valamely szláv nyelven írtak-olvastak és beszéltek.

A fentebb említett néhány korabeli ruszin vonatkozású levéltári iratot az alábbiakban eredeti német, illetve ruszin, vagy magyar nyelven közlöm, gótikus német, illetve cirill, vagy latin betűs kézírásban, majd saját átírásomban, illetve fordításomban. Az idegen nyelvű levelek rövid tartalmát az elején adom meg, a fontosabb részeket szószertin fordítottam le. E soknyelvűséggel kívántam érzékeltetni a múlt századi magyarországi nemzetiségi kutatás számtalan buktatóit és igényeit.

* Az iratok a Magyar Országos Levéltár, Budapest, a továbbiakban MOL, illetve az Abszolutizmus-kori levéltár (MOL „D” szekció) továbbiakban Absz. Ltár-ból valók.

mit:
wird die vom ^{mit:} Altkönig-Commando er..
für die Veröffentlichung unserer ¹ ~~guten~~ ..
der Antikritiken und ~~schlechten~~ ..
wie in der ~~schlechten~~, für ~~unzureichend~~ ..
mit ~~schlechten~~ Begriff ~~gebildet~~ ..
genau, ~~schlechten~~ und so ~~unüberlich~~ ..
Wohl das der ~~schlechten~~ ~~Veröffentlichung~~,
kalt ist ~~genügend~~ ~~bedeutend~~ ist, auf der
der ~~schlechten~~, ~~schlechten~~ ..
Hilf die ~~genauen~~ ~~Veröffentlichung~~ ..
schlechten ~~schlechten~~.

Den ~~schlechten~~ ^{schlechten} ..
ab: ~~schlechten~~ ^{schlechten} ..
von ~~schlechten~~ ^{schlechten} ..
nach ~~schlechten~~ ^{schlechten} ..
mit ~~schlechten~~ ^{schlechten} ..
für ~~schlechten~~ ^{schlechten} ..
sind alle ~~schlechten~~ ^{schlechten} ..
in ~~schlechten~~ ^{schlechten} ..
für ~~schlechten~~ ^{schlechten} ..
nach ~~schlechten~~ ^{schlechten} ..
Wohl ~~schlechten~~ ^{schlechten} ..
Altkönig, am ~~schlechten~~ ^{schlechten} ..
mühen ~~schlechten~~ ^{schlechten} ..
bisher ~~schlechten~~ ^{schlechten} ..
die ~~schlechten~~ ^{schlechten} ..
in ~~schlechten~~ ^{schlechten} ..
die ~~schlechten~~ ^{schlechten} ..

mit die Hofbedienten mir über
sich mit cyrillischer Letzterem sendt
neuf ~~ausgegeben~~ abzugeben über
die politische Verfassung, welche für
den Kaiser sendt; ungezigt 11.

Meghvan die 21. Dec. 1849

D. K. [Dobrzanszky]

A teljhatalmú cs. polgári biztosnak.

Excell. Uram!

A nov. 13-án kelt, 3461/G/849. sz. magas rendelkezés szellemében van szerencsém Méltóságodat alázatosan értesíteni, hogy itt valamennyi hirdetmény ötféle nyelven és pedig német példányokból 100, szlovákból is 200, valachból 400, magyarból 500 és ruténből 1600 darab szükségeltetik.

Ezen alkalomból nem kerülhetem meg, hogy Méltóságodat ne figyelmeztessem arra a rossz helyzetre, miszerint habár engem az ideigl. Közigazgatási szervezet magyarországi végrehajtására vonatkozó instructio, különösen annak 12. paragrafusára kifejezetten a nyilvános hirdetményeknek a districtusban szokásos valamennyi nyelven való publikálására kötelez, én ezen rendelkezést – annak ellenére – végrehajtani nem tudtam, mivel a katonai parancsnokság által idejuttatott hirdetmények és rendeletek mindig csak német, magyar és szlovák nyelven vannak kinyomtatva, és így természetesen sem a román lakosság – amelyik meglehetősen jelentős – sem a rutének, akik az egész lakoságnak mintegy 2/3-t képezik, megérteni nem tudják.

Arra pedig, hogy ezen nem jelentéktelen rossz helyzeten változtassék és egyidejűleg a rutén küldöttség által Méltóságodnak már előterjesztett sadistrictus nagy többségét képező rutének és valachok által vágyott – hitem szerint – nagyon olcsó kívánság is kielégítést nyerjen: nem látok más eszközt, mint egy rutén nyomda létesítését Ungvár városában, adistrictus székhelyen, melynek kegyelmes engedélyezését ezúttal is kérelmezni bátorodom, mivel helyileg itt a rutén püspökség, káptalan, szeminárium, preparandum és gymnasium székhellyel bír, minek nyomán egy cyrill betűs nyomda szükségessége – eltekintve egyébként azoktól a politikai előnyöktől, amelyeket biztosít – bizonyítottnak tekinthető.

1849. dec. 21.

Dky. [Dobrzanszky]

III.A. A munkácsi görög katolikus consistorium kérelme a körzeti főispánhoz

MOL D-76. (Absz. Ltár) 1849. 3. cs. No. 29. 1849.

A munkácsi görög katolikus consistorium 1849. december 29-én három és fél oldalas, német nyelven írott beadvánnyal fordult a körzeti főispánhoz. Ebben – a Monarchián belül a népek egyenjogúsága jegyében, s az új birodalmi alkotmány értelmében – többirányú kérelmének adott hangot, amelyek mindegyike a helyi ruszin nyelv, a ruszin nemzeti sajátosságok, így a görög katolikus vallás, a sajátos görög katolikus ünnepek elismerését kívánta. Egyben kérték a ruszin körzetekben kizárólagosan ruszin származású és a nyelvet beszélő tisztviselők alkalmazását és a ruszin nyelvnek hivatalos nyelvként való elismerését.

...”A tisztivelőnek nem csupán beszélnie kell a nyelvet, hanem tisztelnie is, szívesen és szeretettel alkalmaznia, olyan törzshöz kell tartoznia, amely őt a néphez közelíti, nem pedig eltávolítja, lehetővé téve, hogy imígyen hathatós és eleven kapcsolatot képezzen a nemzet és a kormányzat közt.

Az igazi rutént mindenkor az igazi rutének igazgatnák a legjobban, s mivel a mi nemzetiségünk – az ide csatolt jegyzék tanúsága szerint – nincs híján a mindenfajta hivatalra alkalmas személyeknek, a mi legodaadóbb kérésünk az, hogy ezen districtus rutén körzeteiben közigazgatást végző tisztviselőként született rutének alkalmaztassanak, s mégpedig olyanok, akik a rutén nyelvet és írásbeliséget kellő módon alkalmazni tudják.”

Großpolnische Kreis-Verwaltung, Munkács!

Weniger als anderthalb Jahre her, als die k. k. russische Herrschaft über die ungarische Provinz Munkács durch die russische Regierung übergeben wurde, wurde die Verwaltung der Provinz Munkács durch die russische Regierung übergeben. Die russische Regierung hat die Verwaltung der Provinz Munkács durch die russische Regierung übergeben. Die russische Regierung hat die Verwaltung der Provinz Munkács durch die russische Regierung übergeben.

Die russische Regierung hat die Verwaltung der Provinz Munkács durch die russische Regierung übergeben. Die russische Regierung hat die Verwaltung der Provinz Munkács durch die russische Regierung übergeben. Die russische Regierung hat die Verwaltung der Provinz Munkács durch die russische Regierung übergeben. Die russische Regierung hat die Verwaltung der Provinz Munkács durch die russische Regierung übergeben.

sein, als würde mit der Zeit auf die übrigen Landesverhältnisse sich ein
ähnliches Phänomen begeben, und zu zeigen, der Volkswirth
des Reichthums auf jene Länder sollte sich leicht vertheilen
lassen. Ich mußten wir in Betracht der Lage, in die
Vorgeltung, um so weniger und dem Fortschritt und Wohlstand der
Völker zu verschaffen, so sehr verschaffen und wohl zu thun
sinnem besten vorzuziehenden Augenblicke zu werden, in dem
Art 812 der Constitution laut A. und C. im folgenden Besondere
über die Rechte der Subject. Einmüthig in demselben Sinne
zu, möglichsten leicht vertheilbar Reichthum, ausserhalb
sinnem Landesherrn der Staat. Ungenügend, und Schaffung aller die
möglichen Einrichtungen, und Einrichtungen in der Volkswirth
des Reichthums, und auch der vertheilbaren Staat. Wohlstand
unserer ergebenden Litteratur überbrachten.

35) Was die Vertheilung aller Nationalitäten, so wird
mittels der künstl. Einrichtungen auf der vollkommenen Seite,
und Reingehalt aller Nationalitäten ganzigheit
Kann sind wir ganz vollkommen in demselben Sinne beständig,
und bilden demnach vollkommen können von der vertheilbaren
Seite wirklich gebrachten Staat. In welcher Zeit, unser Land
das mit der Constitution mehrere Dingen erstlich von dem
vertheilbaren Reichthum abweist, und wir, wir die Minderheit
bilden, jene Gedanken und der Maßstab in der Beschaffung
der Dingen aufzuheben: müssen sollen wir nicht zu der zu
gebrachten Seite befragen, sind fast in demselben mit angehen
von, unser Standpunkt bilden Reichthum, um dem Land
gleiches in dem ersten Lande Ungenügend zu geben, wir nicht
Nationalität - Verbindung mit dem so zu wenig angebrachten
Reichtum sich heimlich stellen, jene Verbindung jene Augenblicke
taten unterhalb können, aufzuheben, die Dingen der zu
vertheilbaren Reichthum befragen, und wir sollen jene Nationalität
gebrachten gebrachten Land, um die vertheilbaren Reichthum auf
vertheilbaren Reichthum gebrachten werden, um zu dem so
gebrachten die Dingen unser Land befragen Litteratur überbrachten.

Ofstatum 3 Januari 1850
29

In dem die Vertheilung der Reichssteuer an die Provinzen großentheils
aufgrund dieser angenommen worden. — Demnach müssen wir bei
den Abgaben gegen die in der obigen Landesliste vorkom-
menden städtische Dörfer, jedoch gewisse Theile derselben in
diesem Sinne als geringfügigen Beitrag angenommen zu wer-
den, nur nicht in jenen obigen Kreis mit denen der
städtischen Bevölkerung zugehörig.

Hochgeborenen Herrn Grafen von Kunitz wird ein
höchstes Verbotnis über die städtischen Bevölkerung und
Vertheilung, gemäß der in obigen Dörfern und jenen
in der obigen Landesliste von 1849.

Herr Grafen

Conseilium Kunitz

Hochgeborener Herr Districtual Obergespan!!

Vermöge des unbegrenzten Vertrauens, welches die ruthenische Nation infolge des edlen unparteiischen Wirkens Euer Hochgeboren in unsrer Mitte, in der hochherzige Gerechtlichkeitsliebe setzt, wagen wir in Namen derselben treuen für Seine Majestat unser allergnädigsten Kaiser, hochbegeisterten ruthenischen Nation gehorsamst um Gewahrung der unter unzuführenden unterthanigen Bittsuche zu bitten..

1/

Mittelst §. 5. der Reichsconstitution von 4. März 1849. wird die ruthenische Nation zur Gleichberechtigung mit allen anderen Volkstammern der Monarchie erhoben, ihr der ihren nationalen und sprachlichen Interessen gebührende Schutz, laut §. V. des Verwaltungsorganismus und §. 35. der Instruction zu dessen durchführung zugesichert, welche Zusicherung auch der ruthenischen Deputation zu Wien, durch den Herrn Minister des Innern und Seine Excellenz den bevollmächtigten Civil-Commissar für Ungarn, Freiherrn von Geringer mündlich gegeben und durch letztern mittelst Zuschrift vom 22. octob. 678. l. J. derselben Deputation wiederholt wurde, wie Euer Hochgeboren nicht unbekannt ist.. Zur Hinblick auf das bisherige gesegnete Walten Euer Hochgeboren sehen wir auf der §. 6. der erwähnten Instruction angeordneten Eintheilung des Districtes in Unterbezirke mit voller Zuversicht entgegen und knüpfen unser gehorsamster Bittgesuch bloss am §. 15 derselben Institution.. In Hinsicht an die Anstellung der unser Volk zu regieren und in seinem Rechten zu schützen berufenen Beamten; Williger, opferfreudiger,

gehorsam und hingebende Treue gegen die Regierung.. Seine Majestät, von Seiten des Volkes kann nur folge des Vertrauens des gegenseitigen Einverständnisses zwischen Volk und Beamten sein.. Derein muss der Beamte die Sprache des Volkes nicht nur kennen, sondern auch achten, gerne und mit Liebe sprechen, muss einem Stamme angehören der ihm dem Volke nähert, nicht entfremdet, es ihm möglich macht das wirksame, lebendige Band zwischen der Nation und der Regierung zu bilden.. Der treue Ruthener wird immer am besten durch treue Ruthener regiert werden und da unsere Nationalität am zu jedem Amte befähigten Individuen laut angebotenen Verzeichnisses durchaus keinen Mangel hat, geht unsere ergebenste Bitte dahin: es möchten bei der Besetzung der Beamter zur Verwaltung der ruthenischen Kreise dieses Districtes; ausschliesslich geborne Ruthener, und zwar solche, welche der Ruthenische Sprache und Schrift gehörig kundig sind verwendet werden.. Denn auch wie wir sie der gutigen Rücksichtnahme Euer Hochgeboren laut Inhalt des beiliegenden Verzeichnisses zu empfehlen für unsre Pflicht halten.. Indem wir aber das eigene Recht verfolgen, ist uns das Fremde heilig und aufrichtig wünschen wir das die etwa entfallenden magyrischen Bezirke durch Magyaren, die Walachischen durch geborne Romanen verwaltet und so alle Nationalitäten in ihren Gebieten aller ihren gebührenden Recht theilhaftig werden.

2/

Das Palladium der Nationalität ist die Sprache, beide gehen im Leben wie auch im §. 5 der Reichsfassung Hand in Hand.. Wir sind dennoch überzeugt nur im Geiste der alle Völker der Monarchie mit der freudigsten Hoffnung erfüllenden Gesetzgebung vorzugehen, wenn wir die Einführung der ruthenischen Sprache als Amtssprache, in allen im §. 13 der Instruction nicht festgesetzten Fallen verlangen.. Doch auch hierin sind wir: der unserem Volkstamme angeboren Beschundenheit eingedenk, und dehnen um ja der: Regierung keine vermeidbaren Schwierigkeiten zu machen, dies unser loyales Gesuch für gegenwertigen Augenblick nicht auf die Führung der Protokolle der Comitats-Präsidenten aus, indem wir bereits galubwürdig unterrichtet, mit welchen edlem Eifer der Herr Präsident der Beregher Comitats sich die ruthenische Sprache eigen zu machen suche, der Herr Präsident der Ugotscher Gespanschaft hingegen derselben bereits mächtig ist, die Zuversicht sein, es wurden mit der Zeit auch die übrigen Comitatsvorstände sich in demselben Streben betheiligen und in kurzem der Volkssprache des Districtes auch ohne unsere Bitte ihr Recht wiederfahren lassen.. Doch müssen wir im Interesse der Regierung, um die Verwaltung um so inniger mit dem Denken und Wünschen des Volkes zu verschmelzen, sie ihm rechttheuer und Werth zu seinem liebsten verehrten Eigentum zu machen, in Sinne des §. 12. der Instruction laut A. und C. um sofortige Führung aller Protocolle der Bezirks-Commisare in ruthenischer Sprache, insgleichen laut C desselben 12. §. um Verkündigung aller öffentlichen Publicationen und Kundmachungen an allen insbesondere den Hauptorten dieses ruthenischen districtes, namentlich in seinem Centralsitze der Stadt Ungvar und Erlassung aller Comitatsverordnungen und Currentalen in der Volkssprache des districtes, das heisst der ruthenischen Euer Hochgeboren unsrer ergebensten Bitten unterbreiten..

3/

Wie die Gleichberechtigung aller Nationalitäten, so wird mittelst der Reichs-Constitution auch die vollkommene Freiheit und Reciprocitat aller Religions-

Bekentnisse gewährleistet.. Nun sind wir zwar vollkommen im strengsten Sinne katholisch und bilden dogmatisch genannten keinen von der römischen Kirche wirklich Gesonderheiten theil, In wiefern jedoch unser Kultus und das Einfallen unserer Festtage merklich von dem römischen Gebrauche abweicht, und wir wo wir die Minorität bilden, ohne Bedenken uns der Mehrzahl in der Beobachtung der Festtage anschmigen: insofern halten wir uns zu der gehorsamstenn Bitte berechtigt das hier in diesem uns angehöriger, unser Stammland bildenden Districte, um denn doch ein Plätze in dem weiten Kronlande Ungarn zu haben, wo unsre Nationalität in Verbindung mit dem ihr so innig angehörigen Kultur sich heimisch füllen, ohne Beengung ihre Eigenthümlichkeiten entwickeln könne, ausschliesslich die Festtage des Julianischen Kalenders beobachtet und von allen ohne Unterschied gestedztlich gefeiert durch keine öffentliche Jahrmarkte, noch ... ranschvolle Arbeiter gestört werder mögen, wie ja Euer Hochgeboren die Grundlage unsrer diesfalligen Bitte bereits die Feier der Verkündigung der Reichverfassung in der hiesige griech-katholisch Cathedral Kirche anzuerkennen gerufen.. – Hinmit suchen wir keine Opposition gegen die in der übrigen Landtheilen vorherrschende römische Kirche, sondern wünschen bloss dasjenige in diesem einen uns ganz angehörigen Districte eingeräumt zu erhalten, was wir im ganzen übrigen Reiche mit Freuden der römischen Kirchen-Kultur zugestehen.

Genehmigen Euer Hochgeboren den Ausdruck unseres unbegrenzten Vertrauens unserer innigsten Anfanglichkeit und Ergebenheit womit wir in tiefgefühlter Ehrfuhrt uns zu zeichen die Ehre haben.

Ungvar, 29. dec. 1849.

Euer Hochgeboren

ergebenste Diener
Consistorium Munkatsch.

Bál János Graf Karolyi ügyvédje, lakik Karolyiban.
 Lékány N. Szabolcsban.
 József János. ügyvéd Békén.
 József János ~ ~ ~.
 Kerkes N. ~
 Orsz. Bál, törvénysz. Szabolcsban.
 Kormiácz János. ügyvéd Szabolcsban
 Bónán János. Eftős Jókaián.
 Broncsos N.
 Selenyi Bál Eftős Szabolcsban.
 Rigula Béla Béni jogtanár és fia. Csepel
 Komonyi Béla, János Szabolcsban
 Csillagi György. Eftős Szabolcsban
 László György. orv. Csepel.
 Dolnay Béla. ügyvéd Ungváron
 Dolnay Bál. orv. Ungváron
 Dolnay János. jegyző Szabolcsban
 Rigó N. J. Szabolcs ügyvéd Szabolcsban
 Sándori György. törvénysz. Szabolcsban.
 Szabolcs N. ügyvéd Békén.
 Szabolcs Béla. ügyvéd Csepel.
 Szabolcs Béla. jegyző Szabolcsban.
 Szabolcs Bál. fűvel Szabolcsban, ügyvéd
 Algyey János. ügyvéd Csepel.
 Csap János. Szabolcsban.
 Volner János } Ampholyán.
 Volner N. } Ampholyán.
 Lombay János Nyugalm. Csepel. hadnagy. Ampholyán
 Bogos János. ügyvéd Szabolcsban
 Kovács N. J. Szabolcsban.
 Solon András. törvénysz. Szabolcsban.
 Kósa N. Szabolcsban.
 Horváth István Ungváron.
 Jeger János. Ungváron
 Jeger N. törvénysz.
 Kulcsy N. Szabolcsban
 Duka Bál Csepel.
 Duka István ~ ~ ~.
 Horváth András. Szabolcsban
 László Béla Szabolcsban
 Kőrösi István. Szabolcsban
 Mihály János János János Békén.
 László György - Ungváron

Előterjesztése azon egyéneknek, kik az unghvári kerületben a tisztségek viselésére alkalmasnak és kik valóságos oroszok lévén, a latin és magyar nyelven kívül oroszul is értenek és beszélnek.

Viszánik Mihály főorvos Bécsben, Cserszky Péter, néhai gróf Eszterházy József jószágainak igazgatója, Cserszky Lajos unghvári szolgabíró, lakik Unghvárt, Lyáchovics János, Lyáchovics András szolgabírák laknak Unghvárt, Durcsak András Unghvárt, Sipos Tódor, Markos György ügyészek Unghvárt, Nizsalovszky András, Homicsko Sándor, Neviczky György mindhárman Unghvárt, Ruzinkovics György tiszttartó Mándokon, Györöcskey Mihály Györöcskén, Becsinszky Péter Rákoson, Selevér Elek Szigeten Mármarosba, Nyegre Bazil Ujbárdon, Lipcsey Péter, Lipcsey Pál Alsó Rónán, Vajda János esküt N. Károlyban, Dudinszky István jogász Dunaszerdahelyen, Zsidovics Antal erdész Bruszturán, Vaszkó N. Rónaszéken, Kalinszky N. erdész Kőrösmezőn, Vakutits N. lovas Szigeten, Zloczky Antal Szlatinán, Grigassy Bazil Bustyaházán, Miticzky N. Bocskón, Sereghy N. Szaplanczán, Orincsay N. Szeklencsén, Mihálkóvics Száldoboson, Munkácsi N. Mármarosban, Markos István Bedőn, Mármarosban, Miszálóvics György tanító Bruszturán, Pásztélyi János Drágabártfalván, Valkovszky András, Valkovszky János ügyészek Szatmárt, Cserszky György mérnök Váradon, Kutka Elek orvos Szigeten, Paulovics János ügyvéd Aradon, Paulovics János ügyvéd Miskolczon, Pák József, gróf Károlyi ügyvédje lakik Károlyban, Zékány N. Szabolcsban, Gorzó János ügyvéd Bilkén, Garzó Ferenc ügyvéd Bilkén, Kerekes N. ügyvéd, Orosz Bazil mérnök Mármarosban, Kaminszkij József ügyvéd Izsánczon, Bönben János esküt Irholczon, Brenczovics N., Selevér Pál esküt Szigeten, Sipula Péter pesti jogtanár és fia Pesten, Romonyák Péter tanító Zaricsón, Szilágyi György esküt Mármarosban, Csurgovich orvos Pesten, Dolinay Péter ügyvéd Unghvárt, Dolinay Bazil írnok Unghvárt, Dolinay István jegyző N. Bereznán, Lipcsey N. gr. Sztáray ügyvédje N. Mihályban, Fundanits György mérnök Homonnán, Gerzanic N. ügyvéd Ujhelyben, Nizsalovszky Antal ügyvéd Pesten, Firczák Péter jegyző Ujbárdon, Firczák Pál írnok Akaraszlón Ugocsában, Illyasevics János ügyvéd Eötvesfalván, Egressy János Bereзовán, Voloscsuk János, Voloscsuk N. mindketten Ruszkapolyánán, Zombory József nyugalm. csász. hadnagy Ruszkapolyánán, Popovics Jenő ügyvéd Talaborfalván, Kovács N. írnok Veresmarton, Soltész András határőr Gácsshonban, Zsiga N. tanácsos Szatmárt, Hrabár Manó Unghvárt, Gregorovits Ignác Unghvárt, Gregorovics N. mérnök, Bukovszky N. Árkon, Puza Pál Czigányócson, Puza Miklós u.o., Hrabár András Bereznikon, Lefkovics Bazil Vuस्कomezőn, Kecskóvszky Mihály Darócson, Mihályánics János jogász Bilkén, Lakatos György Unghvárt.

IV.A. Kralovanszky megyei kormánybiztos levele a kassai helyhatósághoz

MOL D-76. (Absz.. Ltár) 1850. 7. cs.. No. 24940.

A Bereg-Ugocsa megyei kormánybiztos 1850. október 18-i levelében jelzi a kassai kerületi helyhatóságnak, hogy a lakosság mintegy fele ruszin, azonban a tisztviselői karban jelenlétük minimális.

An das löbl. k. k. Ministerial Commissariats Amt

Kaschau.

Munkács, den 18. October 1850.

Der h. Verordnung vom 14. October l.J. No. 7474, welche mit Bezugnahme auf die frühere Verordnung vom 15. Sept. 1. J. Zl. 1056/prov die Eingabe über das Verhältnis der Beamten ruthenischer Nationalität zu den Beamten anderer, und zu der Bevölkerung verschiedener Nationalitäten in diesseitigem Regierungsbezirke betreffend, konnte bis jetzt keine Folge gegeben werden, nachdem der Personalstand der neuorganisierten politischen Aemter erst den 11-ten dieses Monats und der juristischen erst Gestern anher kundgemacht wurde. Aus diesen Personal-Ausweisen ergibt sich, dass gegenwärtig von 48 politischen Komitats-Aemtern 10, und von 58 juristischen 7, im Ganzen also von 106 Aemtern 17 in Haenden der Ruthenen sind, wornach sich das Verhältnis der bediensteten Römisch-Katholiken und Protestanten zu dem der Ruthenen verhält wie, 6 zu 1. Wird nun das Verhältnis der ruthenischen Bewohner des diesseitigen Regierungs-Bezirks zu dem der Bewohner anderer Nationalitäten verglichen, so ergibt sich, nachdem die 185,717 Seelen betragende Gesamtbevölkerung dieses Bezirkes aus 92,725 Nicht Ruthenen und aus 92,992 Ruthenen besteht, das Verhältnis der ersteren zu den letzteren beiläufig wie 1 zu 1; und es sollte demnach, wenn dies Verhältnis bei Besetzung der Aemter massgebend sein soll, die Hälfte aller Aemter von Ruthenen bekleidet werden.. Ob dies aber – wenn bei Besetzung der Staatsaemter auf Befähigung, die doch nur durch vorangegangene Schul- und anderweitige Bildung erlangt werden kann, Rücksicht genommen werden soll – gegenwärtig ausführbar sey, möge ein löbl. Ministerial Commissariats Amt aus beigelegtem Ausweis geneigtest beurtheilen, in welchem sämtliche Capazitäten des Bereger Komitats gewissenhaft conscribiert, in eine nicht ruthenische und eine ruthenische Abtheilung gebracht sind und aus welchem ersichtlich ist, dass auf 208 nicht ruthenische intelligente Individuen nur 13 ruthenische entfallen, welche übrigens – mit Ausnahme eines einzigen – bei der letzten Coordination sämtlich mit Komitats-Diensten bekleidet wurden. Nachdem weiter oben nachgewiesen wurde,

dass gegenwärtig 17 Komitats Aemter in Händen von Ruthenen sind, so findet man zu bemerken, dass die übrigen fünf aus anderen Regierungsbezirken namentlich dem Sároser Komitat hieher versetzt wurden.

In Dienstes Absein des Herrn Vorstandes

Kralovanszky Sekretär.

.....,Ezekből a személyi igazolásokból kitűnik, hogy a jelenlegi 48 tartományi politikai hivatalok közül 10 és az 58 igazságügyi közül 7, tehát összesen 106 hivatal közül 17 a ruszinok kezében van, miszerint a római katolikus és a protestáns tisztviselők aránya, melyekhez a ruszinok is tartoznak: 6:1-hez. Ha viszont a tartomány ruszin nemzetiségű lakosainak a számát más nemzetiségek számával vetjük össze, akkor az eredmény, tekintettel arra, hogy az összlakosság száma 185.717 lelket tesz ki és 92.725 nem ruszin és 92.992 ruszinból áll: 1:1-hez és ha ez az arány az állások betöltésénél döntő szerepet játszik, akkor az állások felét is ruszinoknak kell betöltenie. De az a tény – ha az állami hivatalok betöltésénél figyelembe kell venni a képességeket, melyek csak előzetes iskolai vagy más természetű képzés által szerezhetők meg – jelenleg megvalósítható-e vagy sem, sziveskedjék egy tekintetes miniszteriális Hivatal a mellékelt tanúsítvány alapján legkedvezőbben határozni, tanúsítvány melyben a Bereg megye teljes létszáma lelkiismeretesen feljegyeztetett, egy ruszin és egy nem ruszin van osztva és melyből kitűnik, hogy 208 nem ruszin értelmese egyénre csak 13 ruszin esik, melyek egyébként egy kivételével, az utóbbi kormányzat idején is tartományi tisztségeket viseltek. Miután a fentiek alapján kimutatott, hogy jelenleg 17 megyei hivatal van a ruszinok kezében, meg kell jegyezni, hogy a többi 5 más kerületekből, névszerint Sáros megyéből lett ide áthelyezve”...

IV.B. A tisztviselésre alkalmas Bereg megyei „művelt” egyének névsora

Az említett levél mellékleteként csatolja a tisztviselésre alkalmas Bereg megyei „művelt” egyének névsorát, 208 magyar, 13 ruszin.

Névsora Bereg megye miveltbb egyéneinek				
Sor- szám:	Név:	Lakhely:	Polgári állapot:	Jegyzék:
I. Római Katolikus és Protestáns egyének				
1.	Andrássi Ferenc	Munkács		
2.	Andrássi Ignác	Beregszász		
3.	Andrássi János	Munkács	volt megyei esküdt	
4.	Bay Bertalan	Surány	földbirtokos	
5.	Bay Ferenc	Surány	ülnök	
6.	Bay Gábor	Csaroda	földbirtokos	
7.	Bay János	Gecse	volt megyei szolgabíró	
8.	Bakosy József	Gulács	volt megyei esküdt	
9.	Bakó Sigmund	Hete	írnok	
10.	Baksay Ferenc	Tákos	ügyvéd	
11.	Baksay János	Csaroda	ügyvéd	
12.	Baksay László	Csaroda		
13.	Balog Ede	Surány	írnok	
14.	Balog Ferenc	Munkács	tisztfőnök	
15.	Balog Péter	?Munkács	becsbiztos	
16.	Batta Mihály	Munkács	sóházi ellenőr	
17.	Berzsenyi Árpád	k.Gut	földbirtokos	
18.	Berzsenyi Menyhért	k.Gut		
19.	Berzsenyi Mihály	k.Gut		
20.	Bényei László	Gecse	volt szolgabíró	
21.	Beősz Károly	Munkács	közig. főszolgabíró	
22.	Bloksay Ferenc		megyei orvos	
23.	Bornemisza Antal		előadó ülnök	
24.	Bornemisza Lajos		árva gyámnok	
25.	Bossen János		pénztári tiszt	
26.	Borostyáni Albert		megyei orvos	
27.	Buday Josef		földbirtokos	
28.	Buday Lázár		földbirtokos	
29.	Buday Károly		elnök a Tisza szabályozásnál	

30.	Buday Sándor		földbirtokos	
31.	Buday Lőrincz		földbirtokos	
32.	Buzinkay János		urad. tisztartó	
33.	Buzinkay Mihály		urad. tisztartó	
34.	Buzinkay Péter		volt esküdt	
35.	Baranyay Josef		orvostudor	
36.	Cseh János		volt esküdt	
37.	Dancs Lajos		földbirtokos	
38.	Dancs Menyhért		földbirtokos	
39.	Dancs Tamás		csendbiztos	
40.	Demjén István		ügyész	
41.	Demjén László		írnok	
42.	Dercsenyi Kálmán		földbirtokos	
43.	Deseöffy János		ülnök	
44.	Dobszay Miklós			
45.	Dobra Antal		közigaz. alszolgabíró	
46.	Dolinay Pál		földbirtokos	
47.	Dolinay Miklós			
48.	Dolinay Károly		földbirtokos	
49.	Dőr Antal		díjnok	
50.	Erdélyi Dávid		volt esküdt	
51.	Éva László		társulati fenytőszék elnöke	
52.	Fejes István		volt megyei írnok	
53.	Ferencz Károly			
54.	File István			
55.	Forgács János		városkapitány	
56.	Freyseisen Gyula		volt szolgabíró	
57.	Fuló László			
58.	Füzesséry Gábor		előadó ülnök	
59.	ifj. Füzesséry Gábor		közigaz. alszolgabíró	
60.	Füzesséry Geiza		gazdász	
61.	Galgóczy Pál		megyei adó szedő	
62.	Gáti Sámuel		telek bíró	
63.	ifj. Gáti Sámuel		urad. tiszt	
64.	Gecsey Ferencz		volt megye jegyzője	
65.	Gegecsey György		első osztálybeli járásbíró	
66.	ifj. Gecsey György			
67.	Gerzsenyi Imre		gazdász	
68.	Gerzsenyi Lajos		írnok	
69.	Gerber Frigyes		városi pénztáros	
70.	Guthy Imre		földbirtokos	
71.	Guthy István		csendbiztos	

72.	ifj. Guthy István		
73.	Guthy László		ügyvéd
74.	Győri Sándor		ügyvéd
75.	Hetei István		
76.	Horváth Alajos		árva gyámnok
77.	Horváth Ádám		gazdász
78.	Horváth István		ügyvéd
79.	Horváth Imre		földbirtokos
80.	Horti Sándor		földbirtokos
81.	Hubert Josef		díjnok
82.	Hunyadi András		földbirtokos
83.	Hrehus János		
84.	Hrehus Kálmán		ímok
85.	Hrehus Pál		urad. felügyelő
86.	Ilosvay Gedeon		földbirtokos
87.	Ilosvay Gusztáv		előadó ülnök
88.	Ilosvay György		előadó ülnök
89.	Ilosvay Károly		előadó ülnök
90.	ifj. Ilosvay Károly		
91.	Ilosvay Lajos		előadó ülnök
92.	Ilosvay Rudolf		földbirtokos
93.	Ilosvay Sándor		lajstromozó
94.	Illés Péter		urad. felügyelő
95.	Janka Károly		ügyvéd
96.	Jászay Antal		urad. ügyész
97.	Jaszter József		gazdász
98.	Jó Lajos		földbirtokos
99.	Jó Alajos		földbirtokos
100.	Jobszty Ferencz		előadó ülnök
101.	Józsa György		földbirtokos
102.	Józsa Ignác		földbirtokos
103.	Józsa István		földbirtokos
104.	Kanizsai Ferencz		volt esküdt
105.	Kati Miklós		ímok
106.	Kiss József		díjnok
107.	Kodra Lajos		közig. alszolgabíró
108.	Kodra Károly		
109.	Komjáthy Ábrahám		földbirtokos
110.	Komjáthy Endre		földbirtokos
111.	Komjáthy Péter		földbirtokos
112.	Komlóssy Bertalan		jegyző
113.	Komlóssy Károly		földbirtokos

114.	Koller Ferenc		urad. pénztárnok	
115.	Kozár Zsigmond		ügyész	
116.	Kralovánszky László		titkár	
117.	Kovács Károly		becsbiztos	
118.	Kovács Márton			
119.	Kölcsy Bálint			
120.	Kölcsy Ignác			
121.	Landor Lajos		előadó ülnök	
122.	Lang Ferencz		főorvos	
123.	Lakatos József		írnok	
124.	Leszkay Károly		földbirtokos	
125.	Leszkay Ferencz		írnok	
126.	Lévay Ignác		volt adóhajtóbiztos	
127.	Linnert Josef		orvos	
128.	Litteráti István		helyettes járásbíró	
129.	Lónyay Bertalan		földbirtokos	
130.	Lónyay György		detto	
131.	ifj. Lónyay György		detto	
132.	Lubinszky György		díjnok	
133.	Dr. Mak Antal		ügyvéd	
134.	Maholanyi Tamás		közig. főszolgabíró	
135.	Majoros Károly		mérnök	
136.	Mező Bertalan		helyettes járásbíró	
137.	Mező Márton		volt utibiztos	
138.	Mező László		írnok	
139.	Munkácsi Sándor		volt esküdt	
140.	Nagy Károly		volt írnok	
141.	Nagy Sámuel		gazdász	
142.	Nánásy Sándor		földbirtokos	
143.	Nozák Sándor		helyettes járásbíró	
144.	Nánásy Ferencz		volt írnok	
145.	Nedeczey Ferencz		társulati fenytő szék ülnöke	
146.	Neupauer Dienes		gazdász	
147.	Neupauer György		gazdász	
148.	Oláh István		ügyész	
149.	Oláh Sámuel		városi jegyző	
150.	Olanszky László		becsbiztos	
151.	Panthy Ferencz		orvos	
152.	Papp Gábor		csendbiztos	
153.	Pocz Antal		tanácsnok	
154.	Péchy György		földbirtokos	

155.	Péchy János		földbirtokos	
156.	Péchy Pál		földbirtokos	
157.	Pilisi Miklós		gazdász	
158.	Pogány Ferencz		volt esküdt	
159.	Pogány Josef		törvényszéki elnök	
160.	Péchy István		levéltárnok	
161.	Rácz István		urad. tisztartó	
162.	Rácz Péter		főpénztárnok	
163.	Rácz Soma		jársbíró	
164.	Radmatits Péter			
165.	Ragyoczy Josef		volt esküdt	
166.	Ratonyi István		földbirtokos	
167.	Román Ferencz		ügyvéd	
168.	Rollok János			
169.	Roskoványi Ambrus		állad. ügyész	
170.	Szabó András			
171.	Szalay Ferencz			
172.	Szatmáry Lajos		közig. főszolgabíró	
173.	Székely Benedek		ügyész	
174.	Székely László		városi kapitány	
175.	Schik Ferencz		ügyész	
176.	Sipos Ferencz		ügyvéd	
177.	Szikszay János		gazdász	
178.	Szikszay Károly		tanító	
179.	Szintay János		ügyvéd	
180.	Somossy László			
181.	Schuller Sámuel		volt közig. alszolgabíró	
182.	Szunyog Lajos		ügyész	
183.	Szunyoghy József		mérnök	
184.	Sütő Ferencz			
185.	Szarka Ignác		ügyvéd	
186.	Szarka József		volt főszolgabíró	
187.	Tarnóczy György		volt esküdt	
188.	Tarnóczy István		közig. alszolgabíró	
189.	Telendy Antal		volt esküdt	
190.	Telendy Lajos		orvos	
191.	Toborfy Antal		mázsás	
192.	Uray Miklós		földbirtokos	
193.	Uray Mór		földbirtokos	
194.	Uray Pál		földbirtokos	
195.	Uszkay György		ülnök	
196.	Valla Lajos		levéltárnok	

197.	Várady Ferencz		csendbiztos	
198.	Váczy Lajos		ügyvéd	
199.	Vári Laczi			
200.	Vári Sándor		ügyvéd	
201.	Vass Antal		állod. ügyész	
202.	Vass György		ügyvéd	
203.	Vattay János		felügyelő	
204.	Vitkay Imre		földbirtokos	
205.	Vitkay Lajos		földbirtokos	
206.	Volyanszky Sándor		díjnok	
207.	Vokurka József		gazdász	
208.	Neisz Károly		urad. tisztartó	

II. GÖRÖG KATHOLICUS EGYÉNEK

1.	Balog Naszély		helyettes járásbíró	
2.	Cserszky Péter		társulati fenyítőszék ülnöke	
3.	Dobránszky Rudolf		közig. alszolgabíró	
4.	Górzó János		közig. főszolgabíró	
5.	Górzó Ferencz		helyettes járásbíró	
6.	Ilniczky Bazil		közig. szolgabíró	
7.	Mihalánits György		díjnok	
8.	Neviczky György		közig. alszolgabíró	
9.	Nizsalovszky András		állod. ügyész	
10.	Pásztélyi János		közig. szolgabíró	
11.	Popovits János		közig. szolgabíró	
12.	Répásy Mihály		ügyvéd	
13.	Viscsák Gergely		aladószedő	

IV.C. Conduit-Liste der Comitats Beamten des Ugocsaer Comitats

Az Ugocsa megyei közigazgatásban működő tisztviselők nemzetiségi, vallási és nyelvtudási kimutatása.

Conduit Liste der Comitats Beamten des Ugocsaer Comitats								
	Name, alte Religion und Nationalität	Dienstjahre u. Sprachkenntnisse	Stand u. Character	Politische Gesinnung	Moralität	Verwendung im Staatsdienste	Für welche Stelle der Bedienung derselbe geeignet	Besondere Bemerkungen
1.	Ignatz Ferentzy, 46 Jahre alt, r. katholisch, Ungar	18 Jahre, ungrisch, lateinisch, deutsch mittelmässig, slavisch wenig	Verheiratet Edelmänn	Conservativ	Gut	Vicegespan	Für juristische u. politische Bedienstungen tauglich	
2.	Illusvay Borbely Berti, 39 Jah. alt, reformiert, Ungar	18 Jahre, lateinisch, ungrisch, deutsch	Verheiratet. Edelmann	Vorhin conservativ. nach der März Constitution hat selber der oppositionellen Parthey angehört	Gut	Ober-Notär	Besitzt gute politische u. juristische Kenntnisse	
3.	Franz Tóth, 51 J. alt, reformiert, Ungar	18 Jahre, ungrisch, lateinisch	Edelmann, Verheiratet	Conservativ	Gut	General-Perceptor	im Perceptorat sehr tauglich, auch von denen besten Juristen einer	

4.	Ujhelyi Josef, 37 Jahre alt, reformiert, Ungar	17 Jahre, ungrisch, lateinisch, deutsch	Edelmann, Verh.	Aristocrat, lebt jedoch nur für sich, kann zu keiner Parthey recht gehörig gerechnet werden	Gut	Oberstuhlrichter	mittelmässig im Politischen u. juridischen	Nicht besonders tätig im Amte, mehr geht er der Wirtschaft nach
5.	Greger Rátonyi, 34 J. alt, r.kath. Ungar	9 Jahre, ungrisch, lateinisch, wenig deutsch	ledig, Edelmann	Lebt einzig u. allein vom Dienste, gehört folglich um solchen zu erhalten, immer zu der Parthey, die regiert.	Gut	Vice-Fiscal	sowohl im Juridischen, als Politischen ziemlich gebildetes Individuum	Hatte im Fiscalat meistens gearbeitet
6.	Franz Ujhelyi, 44 J. alt, reformiert, Ungar	23 Jahre, ungrisch, deutsch, lateinisch, ruthenisch	Verheiratet Edelmann	Lebt sozusagen bloss vom Dienst, und gehört zu der Parthey, die am Ruder ist, um den Dienst behalten zu können	Gut	Oberstuhlrichter	Sowohl in juridischen als in politischen Sachen ziemlich gebildet	
7.	Samuel Fogarassy, 36 J. alt, reformiert, Ungar	11 Jahre, ungrisch, deutsch, wenig ruthenisch	Verheiratet, Edelmann	Conservativ	Gut	Oberstuhlrichter	mittelmässige Bildung u. Talente im Politischen u. Juridischen	
8.	Karl Egry, 35 J. alt, reformiert, Ungar	9 Jahre, ungrisch, lateinisch, wenig ruthenisch	Verheiratet, Edelmann	Gehört zur Opposition	Gut	Unterstuhlrichter	im Politischen und Juridischen ziemlich gebildet.	

9.	Lachmann Ujhelyi, 30 J. alt, r. kath., Ungar.	9 Jahre, ungrisch, latei- nisch, deutsch, ruthen- nisch	Verhei- ratet, Edel- mann	Lebt meistens vom Dienst u. hängt der Parthey an, die am Ruder ist, um einen Dienst zu erhalten	Gut	Unterstuhl- richter	Sehr tätig im Amte - sowohl im politischen als juridischen Fache ziemlich gebildet.	
10.	Kulcsey Karl, 44 J. alt, reformiert, Ungar	Vom 1. Jänner 1850 im Dienste. Ung- risch, latei- nisch	Witt- wer, Edel- mann	Conser- vativ	Gut	Rechnungs- führer	im Juri- dischen stark, im Politischen iemlich gebildet. Im Rechnungs- fache tauglich	
11.	Alexander Gulácsy, 51 J. alt, reformiert. Ungar	29 Jahre, ungrisch	Verhei- ratet, Edel- mann	Scheint keine politische Überzeu- gung zu haben	Gut	Archivar	im Archive tauglich, sonst schwach in Allem	
12.	Daniel Tegre, 45 J. alt, reformiert Ungar	3 Jahre, ungrisch, latei- nisch	Verhei- ratet, Edel- mann	Lebt bloss vom Dienst. Conser- vativ	Gut	Geschwo- rener	ganz mit- telmässige Fähigkei- ten in jeder Hinsicht	
13.	Ludwig Dancs, 29 Jahre, r. kath. Ungar	9 Jahre	Ledig, Edel- mann	Gehörte zur Conser- vativen Parthey	Gut	Geschwo- rener	ganz mit- telmässige Fähigkei- ten	War in- folge mora- lischen Zwange s als Na- tional- gardist bey Di
14.	Sigismund Somody, 33 J. alt, reformiert Ungar	9 Jahre, ungrisch, wenig latei- nisch	Verhei- ratet, Edel- mann	Gehörte zur Opposition	Gut	-	ganz bes- chränkte Fähig- keiten	

15.	Karl Kallos, 29 Jahre, reformiert Ungar	seit 1. Jänner 1850. Ungarisch, lateinisch, wenig deutsch wenig ruthenisch	Verh. Edelmann	Conservativ	Gut	Geschworener seit 3. Jänner, wo sein Stuhlrichter 21 tägigen Urlaub wegen grosser Krankheit hat, auf die 21 Tage zum Stuhlrichter surrogiert	Im juristischen u. politischen Fache kann appliciert werden	
16.	Gabriel Esze, 33 Jahre, reformiert Ungar	Vier Jahre, ungarisch, lateinisch, deutsch	Ledig, Edelmann	Conservativ	Gut	Oberphysicus	Ein sehr tätiger u. gebildeter Mann	
17.	Demaházy Karl, 43 Jahre alt, r. katholisch	3/4 Jahr. Ungarisch, lateinisch, deutsch etwas	Verheiratet. Edelmann	Indem selber seit kurzer Zeit im Comitatus ist, vorhin war er in Maramaros Comitatus-Arzt, so ist von ihm bloss soviel bekannt, dass er sich still u. ruhig verhält	Gut	Arzt.	im eigenem Fache tauglich	
18.	Samuel Kesmarszky, 53 Jahre alt, evangelisch, Ungar	30 Jahre, ungarisch, lateinisch, deutsch, ruthenisch	Wittwer, Edelmann	Conservativ	Gut	Arzt.	im eigenem Fache tauglich, aber comod etwas	

19.	Andreas Balogh, 35 J. alt, reformiert, Ungar	9 Jahre, deutsch, lateinisch, ruthenisch, ungarisch	Verheiratet, Edelmann	Keine politischen Gesinnungen	Gut	Arzt.	beschränkte Fähigkeiten auch in eigenem Fache	
20.	Andreas Tusa, 28 J. alt, reformiert, Ungar	Vier Jahre, ungrisch, wenig lateinisch	Ledig, Edelmann	Mehr Oppositionalist als konservativ	Gut	Canzlist	unbedeutend in jeder Hinsicht	
21.	Stephan Szabó, 34 Jahre alt, reformiert, Ungar	Vom 1. Jänner 1850. Ungarisch, walachisch wenig ruthenisch	Verheiratet, Edelmann	Conservativ	Gut	Castellan	kaum zu sonstigen was als zum Castellandienste oder Stational Commissär tauglich	
22.	Josef Olah, 50 Jahre alt, r. katholisch, Ungar	10 Jahre, ungrisch	Verheiratet, Edelmann	Keine politische Überzeugung				
23.	Franz Bencsik, 40 Jahre alt, r. katholisch, Ungar	2/4 Jahr. ungrisch, deutsch, slovakisch ruthenisch wenig walachisch	unadelich, verheiratet	Mehr Oppositionalist als konservativ				

24.	Theodorovics Jonas, 23 Jahre, r. katholisch, Ungar	seit 1. Jänner 1850. ungrisch, lateinisch, wenig deutsch	ledig, unadelich. Armenier.	Conser- vativ				
25.	Nagy Ambrus, 40 Jahre, reformiert, Ungar	ungrisch, deutsch, lateinisch, wenig ruthe- nisch	Edel- mann, verhei- ratet	Oppositio- nalist				
26.	Ladislaus Dobran- szky, 20 J. alt, griechisch katholisch, Ungar	vom 3. Jänner 1850. deutsch, slavisch, latei- nisch, unga- risch, ruthe- nisch	Ledig	Conser- vativ				
Die laut neuem System ernannten Beamten								
1.	Andreas v. Gombos 29 Jahre, evange- lisch, Ungar	vom vierten Oct. 1849. deutsch, latei- nisch, ungrisch, slavisch	Ledig, Edel- mann	Conser- vativ				
2.	Ludwig Székely, 29 Jahre, r. kath. Ungar	vom 15. nov. 1849. deutsch, lateinisch, ungrisch, ruthe- nisch	Verhei- ratet Edel- mann	Conser- vativ				

Az Ugocsa megyei hivatalnokok minősítési listája

Az Ugocsa megyei hivatalnokok minősítési listája

	Név, életkor, vallás és nemzeti- ség	Hivatali idő és nyelvtu- dás	Száрма- zás és családi állapot	Politikai hovatartozás	Er- kölc	Az állami hivatalban betöltött poszt	Milyen hivatal betöltésére alkalmas	Különle- ges meg- jegyzé- sek
1.	Ferentzy Ignác, 46 éves, r. katolik. magyar	18 év, magyar, latin, közepes német, kevés szláv	nemes, nős	konzer- vatív	jó	alispán	jogi és politikai tisztségek betöltésére alkalmas	–
2.	Illusvay Borbély Berti, 39 éves, református, magyar	18 év, latin, magyar, német	nemes, nős	előzőleg konzer- vatív, a márciusi alkot- mány után az ellenzéki párthoz tartozott	jó	írójegyző	jó politikai és jogi ismeretekkel rendelkezik	–
3.	Tóth Ferenc, 51 éves, református, magyar	18 év, magyar, latin	nemes, nős	konzer- vatív	jó	adószedő	az adóhiva- talban igen alkalmas az ottani jogá- szok legjobbika	–
4.	Ujhelyi József, 37 éves, református, magyar	17 év, magyar, latin, német	nemes, nős	Arisz- tokrata és mégis csak ma- gának él, egyik párthoz sem szá- mítható	jó	főtörvény- széki bíró	közepes a politikai és a jogi tevé- kenysége	Nem na- gyon munkál- kodik a hivatalá- ban in- kább a gaz- daság érdekli

5.	Rátonyi Greger, 34 éves, r. kat. magyar	9 év, magyar, latin, kicsit német	nőtlen, nemes	A hivatalából él kizárólag és hogy ezeket megtartsa mindig a kormányzó-párthoz tartozik	jó	al-Fiscal	mind a politikai mind a jogi életben alkalmas tisztek viselésére, eléggé művelt egyén	általában a pénzügyi hivatalban dolgozott
6.	Ujhelyi Ferenc, 44 éves, református magyar	23 év, magyar, német, latin, rutén	nemes	Csak a hivatalból él, mindig a kormányon lévő párttal tart, hogy hivatalait megtart hassa	jó	Főtörvényszéki bíró	jogi és politikai dolgokban eléggé művelt	
7.	Fogarassy Sámuel, 36 éves, református, magyar	11 év, magyar, német, kevés rutén	nős, nemes	konzeratív	jó	főtörvényszéki bíró	közepes képesség és tehetség mind a politikai mind a jogi élet területén	
8.	Egry Károly, 35 éves, református, magyar	9 év, magyar, latin, kevés rutén	nős, nemes	ellenzéki	jó	alsó-törvényszéki bíró	politikailag és jogilag eléggé képzett	

9.	Ujhelyi László, 30 éves, r.kat. magyar	9 év, magyar, latin, német, rutén	nős, nemes	hivatalából él a kormányzó párt híve, hogy hivatalát megtarthassa	jó	alsótörvényszéki bíró	nagyon aktív a politikai és a jogi életben is, eléggé művelt	
10.	Kulcsey Károly, 44 éves, református, magyar	1850. jan. 1-től van hivatalban magyar, latin	özvegy, nemes	konzervatív	jó	számlálóbiztos	Jogban jól a politikában eléggé képzett, számláló tevékenységre alkalmas	
11.	Gulácsy Sándor, 51 éves, református, magyar	29 év, magyar	nős, nemes	úgy tűnik nincs politikai meggyőződése,	jó	levéltáros	levéltári munkára alkalmas, különben elég gyenge	
12.	Tegre Dániel, 45 éves, református, magyar	3 év, magyar, latin	nős, nemes	csak hivatalból él, konzervatív	jó	esküdt	igen csak közepes képességek minden tekintetben	
13.	Dancs Lajos, 29 éves, r.kat., magyar	9 év	nőtlen, nemes	a konzervatív párt tagja	jó	esküdt	közepes képességek	Erkölcsei kényszerűen nemzetiségű volt
14.	Somody Zsigmond, 33 éves, református, magyar	9 év, magyar, kevés latin	nős, nemes	az ellenzék tagja	jó	-	egészen korlátozott képességek	

15.	Kallos Károly, 29 éves, református, magyar	1850. jan 1-től, magyar, latin, kevés német, kevés rutén	nős, nemes	konzer-vatív	jó	Jan. 3 óta esküdt, de a törvényke-zési bírāja 21 napig súlyos betegség miatt szabad-ságon van, addig 21 napig ő a helyettese	jogi és politikai értelemben alkalmazha-tó	
16.	Esze Gábor, 33 éves, református magyar	4 év, magyar, latin, német	nőtlen, nemes	konzer-vatív	jó	főfizikus	igen tevé-keny művelt ember	
17.	Demaházy Károly, 43 éves, r.kat.	3/4 év, magyar, latin, német	nős, nemes	Nemrég óta van e me-gyében előzőleg Mára-maros megye orvosa volt, ezért csak annyit lehet tudni róla, hogy nyugod-tan és csen-desen viselke-dik	jó	orvos	saját szak-májában alkalmas	

18.	Kesmarszky Sámuel, 53 éves, evangélikus, magyar	30 év, magyar, latin, német, rutén	özvegy, nemes	konzer- vatív	jó	orvos	saját hivatá- sában al- kalmatlan, de egy kissé komótos	
19.	Balogh András, 35 éves, református, magyar	9 év, német, latin, rutén, magyar	nős, nemes	nincs politikai meggyő- ződése	jó	orvos	korlátozott képességek saját szak- máján belül is	
20.	Tusa András, 28 éves, református, magyar	4 év, magyar, kevés latin	nőtlen, nemes	Inkább ellenzéki mint konzer- vatív	jó	írók irodai alkalmazott	jelentékte- len minden tekintetben	
21.	Szabó István, 34 éves, református, magyar	1850. jan 1-től. magyar, román, kevés rutén	nős, nemes	konzer- vatív	jó	várnagy	máshoz mint ehhez nem ért, esetleg még mint kikül- dött felü- gyelő	
22.	Oláh József 50 éves, r. kat., magyar	10 év, magyar	nős, nemes	nincs politikai meggyő- ződése				
23.	Bencsik Ferenc 40 éves, r. kat. magyar	2/4 év, magyar, német, szlovák, rutén, kevés román	nem nemes, nős	inkább ellenzéki mint konzer- vatív				
24.	Theodo- rovics Jónás, 23 éves, r. kat., magyar	1850. jan 1-től, magyar, latin, kevés német	nőtlen, nem nemes, örmény	konzer- vatív				

25.	Nagy Ambrus, 40 éves, református, magyar	magyar, német, latin, kevés rutén	nemes, nős	ellenzéki				
26.	Dobran-szky László, 20 éves, görög kat. magyar	1850. jan. 3-tól, német, szláv, latin, magyar, rutén	nőtlen	konzer- vatív				
Az új rendszer szerint kinevezett hivatalnokok								
1.	Gomos v. András 29 éves evangélikus, magyar	1849 okt. 4-től, német, latin, magyar, szláv	nőtlen, nemes	konzer- vatív				
2.	Székely Lajos, 29 éves, r. kat., magyar	1849 nov. 15-től, német, latin, magyar, rutén	nős, nemes	konzer- vatív				
3.	Willetz Kamil	1849 dec. 15-től	nőtlen, nemes	konzer- vatív				

Nagyszöllös, 1850. január 4. Helenák István
Ugoicsa megye-pres

V. Az Ung megyei köztisztviselők névjegyzéke

MOL D-76. (Absz. Ltár) 1850.7.cs. 24940/1850Geringer 5821/850.

A nemzetiség megjelölésével 1850-ben készített névjegyzékben 61 köztisztviselőből mindössze 16 volt ruszin, ez messze alatta marad a ruszinok lakosságon belül elfoglalt arányszámának. A ruszin nevek érdekesek a későbbi évtizedek története szempontjából is, nem egy közülük később mint politikus vált ismertté, Pl.: Mészáros Károly, Bukovszky, stb. (A kiemelés az eredeti dokumentumban aláhúzással.)

Dienstes Tabelle (Ung)

Lauf Zahl	Vor-und Zuname:	Gegenwärtige Austellung:	Nationalität:	Anmerkung:
1.	Andreas Janke	k.k.Regierungs-kommissär	Slawe-Ungar.	
2.	Ferdinand Köbling	Bezirks-Expeditör	Deutsch-Ungar.	
3.	August Kerekes	Bezirks-Registrator	Magyare.	
4.	Ludwig Cserszky	Ungvárer Oberstuhlrichter	Ruthene-Ungar.	
5.	Johann Lyachovits	Hegyvidéker Oberstuhlrichter	Ruthene-Ungar.	
6.	Joseph Lelovics	Kaposcher Oberstuhlrichter	Magyare.	
7.	Andreas Csik	Szobránczer Oberstuhlrichter	Magyare.	
8.	Johann Lasztókay	Ungvárer jur. Oberstuhlrichter	Magyare.	
9.	Johann Vajda	Hegyvidék jur.Oberstuhlr.	Ruthene-Ungar.	
10.	Paul Fejérváry	Szobránczer jur. Oberstuhlr.	Magyare.	
11.	Bernard Berzeviczy	Kaposcher jur. Oberstuhlr.	Magyare.	
12.	Alexander Homickow.	Ungvárer Adjunct	Ruthene-Ungar.	Bis zu seiner Ernennung Cleriker der hiesigen Munkácszer Diocese.
13.	Anton Tasnády	detto detto	Magyare	
14.	Johann Varga	Hegyvidéker Adjunct	Ruthene-Ungar	Studierender Theolog.
15.	Joseph Tokár	detto detto	Magyare	
16.	Aloys Traply	Kaposcher detto	Magyare.	
17.	Andreas Lyachovics	Szobránczer Adjunct	Ruthene-Ungar.	detto dto
18.	Joseph Eöry	Szobránczer Adjunct	Magyare.	
19.	Andreas Bacskay	Ungvarer jur. Adjunct	Magyare	

20.	Stephan Dudinszky	detto detto.	Ruthene-Ungar.	Absolvierter Jurist.
21.	Johann Petrik	Hegyvidéker detto	Ruthene-Ungar.	Studirender Theolog.
22.	Stephan Dolinay	Szobrãncer detto	Ruthene-Ungar.	Absolvierter Philosoph
23.	Ambrosius Gulácsy	Kaposcher detto	Magyare.	
24.	Michael Györöcskey	Gerichts-Tafel-Praeses	Racz.	
25.	Anton Héthy	Gerichts-Tafel-Beisitzer	Magyare.	
26.	Carl Mészáros	detto detto	Ruthene-Ungar.	
27.	Anton Lipsey	detto detto	Ruthene-Ungar.	
28.	Stephan Haraszthy	detto detto	Magyare.	
29.	Andreas Durcsák	detto detto	Ruthene-Ungar.	Hat früher nie gedient.
30.	Ladislaus Orosz	detto detto	Magyare.	
31.	Peter Csicsery	Ober-Notär	Magyare.	
32.	Julius Fekete	Unter-Notär	Magyare.	
33.	Johann Elek	Ober-Fiscal	Magyare.	
34.	Paul Jelenyi	Unter-Fiscal	Magyare.	
35.	Stephan Tomcsányi jun.	Steuer-Einnehmer	Magyare.	
36.	Joseph Milvius	Controllor	Slawe-Ungar.	
37.	Ladislaus Forty	Buchhalter	Deutsch-Ungar.	
38.	Rudolph Kolb	Rechnungs-Official	Pole.	
39.	Alecander Demjanovics	Particular-Perceptor	Ruthene-Ungar.	
40.	Ladislaus Klinovszky	detto detto	Slawe-Ungar.	
41.	Samuel Galambos	Ingenieur.	Magyare.	
42.	Johann Lám	detto	Slawe-Ungar.	
43.	Stephan Siró	1-ster Physicus	Magyare.	
44.	Herman Spitzer	2-ter detto	Deutsch-Ungar.	
45.	Anton Troll	Zentral-Wundarzt	Magyare.	
46.	Joseph Szjártó	Ungvarer Bez. Wundarzt	Magyare.	
47.	Johann Mijo	Kaposcher Bez. Wundarzt	Magyare.	
48.	Maximilian Weiszbach	detto detto detto	Deutsch-Ungar.	
49.	Stepahn Hazslinszky	Szobrãncer Bezirks-Wundarzt	Magyare.	
50.	Franz Turner	detto detto detto	Magyare.	
51.	Jacob Preisz	Hegyvidéker Bezirks-Wundarzt	Deutsch-Ungar.	
52.	Joseph Bódy	detto detto detto	Magyare.	
53.	Johann Bukovszky	detto detto Notär	Ruthene-Ungar.	Früher Finanzaufseher.

54.	Ignaz Gregorovics	detto detto detto	Ruthene-Ungar	
55.	Joseph Lengyel	Ungvárer Beziks-Notär	Magyare.	
56.	Johann Adamkovics	Kaposcher Bez.Notär	Ruthene-Ungar.	Wirtschafts- Beamter
57.	Anton Haraszthy	Kaposcher Bezirks-Notär	Magyare.	
58.	Johann Bartha	Szobránczer detto detto	Magyare.	
59.	Andreas Swirbely	detto detto detto	Slawe-Ungar.	
60.	Stephan Tomcsányi sen.	Procuratoris Praeses	Magyare.	
61.	Johann Haraszthy	Archivar	Magyare.	

Janke m.p.
kais.Commissär

Übersetzung.

Bei der unlängst beendigten Bereisung meines Distriktes sind mir Klagen Zu Ohren gekommen, dass die dem hohen Consistorio unterstehende Kurat-Geistlichkeit ihre minder aufgeklärten Pfarrkinder unter allerlei Varheissungen auf ihrem Tötenbett noch Zu Vermächtnissen für sich oder zur Abhaltung solennei Leichen u.s.w. zu bereden suche; auch habe ich in Erfahrung gebracht, dass die Pfarrer gewöhnlich eine höhere Stola von ihren Pfarrkindern nehmen als vorgeschrieben, und dass der Stola wegen Mädchen von 13 bis 14 und Jünglinge von 15 bis 16 Jahren zum Ehestande nicht nur zugelassen, sondern sogar durch den Pfarrer gedrängt werden..

In Rücksicht dieser grossen Übelstände ersuche ich Ein Hohes Consistorio mir die bestehende Vorschrift in Bezug der Stola-Gebühren zur Gebrauchnahme zu übermitteln und mit allen Kräften dahin zu wirken, dass jedem Unfuge in dieser Beziehung auf das kräftigste gesteuert, und insbesodere die durch Habsucht den ganzen geistlichen Stand entehrenden Pfarrer hart gestraft, und ihrer Pfründe sogleich entsetzt werden, - ich werde meinerseits Alles aufbieten, um im Interesse des allerhöchsten

Dienstes der Geistlichkeit vom Staate aus einen angemessenen Unter/halt/ zu erwirken..

Unghvár, den 6-ten Dezember 1849.

Dky [Dobrzanszky]

A Dobrzanszky ruszin nyelvű fogalmazványának magyar fordítása

Districtusom nemrég befejezett körbejárása során panaszok jutottak a fülembe arról, hogy a magas consistoriumnak alárendelt s gyámságot gyakorló lelkészi kar a kevésbé felvilágosult lelki gyermekeit mindenfajta biztatások mellett halálos ágyukon még a saját maguknak szóló végrendelezésekre, avagy az elhunyt testének a visszatartására próbálja rábeszélni. Azt is tapasztaltam, hogy a lelkészek szokás szerint magasabb stolaért kérnek a lelki gyermekiktől, mint az előírás, és hogy a stola miatt a 13-14 éves lányok és a 15-16 éves fiatalemberek a lelkésztől a házasságra lépésre nem csupán engedélyt kapnak, hanem egyenesen kényszerítettnek. Ezen igen rossz állapot miatt fordulok a magas consistoriumhoz azzal, hogy nekem a stola-dijakra vonatkozó, fennálló előírást nyújtsa át, s minden erejével hasson oda, hogy e tekintetben mindennemű haszontalankodás a legerőteljesebben megszüntettségük, és különösképpen, hogy kapzsiséga révén az egész lelkészi kart meggyalázó pap szigorú büntetést és hasonlóképpen felmentést nyerjen.

Én a magam részéről mindent felajánlok azért, hogy a lelkészi kar legmagasabb szolgálata érdekében az államtól mérsékelt támogatást kieszközöljek.

1849. dec. 6.

Dky [Adolf Dobrzanszky]

VII. Piller Gedeon leirata Lyachovits főszolgabíróhoz

MOL D-76. (Absz. Ltár) 1850. No. 24940.

Piller Gedeon Ung-megyei elnök 1850. február 27-én Ungvárott kelt leirata Lyachovits főszolgabíróhoz a ruszin nyelvtan kidolgozatlanságáról. Piller megállapítása feltétlen helyes, számos kísérlet ellenére sem sikerült a hivatalos ruszin nyelvtan kidolgozása. Csak napjainkban vált ez lehetővé, 1995 után, mikortól megtörtént a ruszin mint „irodalmi nyelv” elismerése. Piller Gedeon leiratának csupán a másolata található az iratok közt. E másolat általunk legépelt szövegét közöljük.

24940/1850.

Tekintetes Főszolgabíró Úr!

Folyó hó 24-én kezemhez érkeztek tisztelt uraságodnak 3 rendbeli jelentései, amelyek ruthén nyelven írva valának. – Ezen jelentéseket más, ruthén nyelvben jártas egyénnel is átolvastatni próbáltam, de – miután a ruthén itteni nyelvnek még alapos calligraphiája nincsen, sőt az egész megyében, az egyházi rendet is ideértve, alig legyen néhány egyén, aki ruthénul tökéletesen tudjon, és így ezen nyelvnek elnöki irodámba jelenlegi behozatala által csak a felséges kormány érdekében hivataloskodás és az igazság kiszolgáltatás szenvedne; ezen ruthén jelentéseket visszaküldöm, és ezennel uraságodat oda utasítom: miszerint akár német, akár magyar, vagy deák nyelven nekem jövőendőben a hivatalos jelentéseket tegye, – amit annyival inkább követelek, minekutánna a ruthén nyelvet a közkormányzásban parancsoló felsőbb rendeletek mai napig sem érkeztek, de maga e megyei ruthén köznép sem érti azon ruthén nyelvet, amellyet a ruthén literatura jelenleg gyakorolni kezdett.

Kelt Ungvárt, febr. 27-én 1850.

Piller Gedeon Megyei Elnök.

Hogy ezen másolat az eredeti levéllel mindenekben megyező, ezennel hivatalosan bizonyítom. Unghvárt september 24-én 1850.

Markos Mihály Munkács megyei hites jegyző.

Vigh Kálmán:
A ruszin skizma

1. Bevezető

Az 1901-es beherói ügygel kezdődött az első világháborút megelőző évek skizma ügyeinek a sorozata, melyek az 1903. és az 1907. évi izai, valamint az 1904. évi nagylucskai mozgalmak után az 1913–14-ben lezajlott máramarosi skizma-perben érték el a tetőpontjukat. A skizma – a görög katolikus vallású ruszinok visszatérése a görögkeleti hitre – kezdetben a görög katolikus egyház belső ügyének tűnt.¹ A Sáros megyében meginduló, majd Beregre és Máramarosra is kiterjedő áttérési mozgalom alapvető célja elsősorban a görögkeleti valláshoz való visszatéréssel megszabadulni a görög katolikus egyházban a hívőkre háruló egyre súlyosbodó anyagi terhektől volt.²

A századfordulóra a Magyarország Bereg, Máramaros, Ugocsa, Ung megyéiben élő ruszinokat több hatás is érte – amerikai ki- és visszavándorlás, galíciai búcsújárások – melyek azt sugallták, hogy azért megy rosszul a soruk, mert eltértek az ősi hittől és papjaik becsapják őket. A római katolikus egyházzal a XVII. században megkötött unió után papjaik kezdetben csak alacsony egyházi szolgáltatásokat követeltek, majd egyre fokozták a hívők terheit. Sok helyen divatba jött az un. „félünnepek intézménye”, mely napokon csak a pap számára volt szabad dolgozni. Egyre több stóla díjat szedtek: terhesanya megáldása, temetés, ház felszentelés, vetés, újszülött, gyógyult anya megáldása, utolsó kenet után. Az ősi hithez való visszatérés lehetősége megfogta az egyszerű paraszt lelkét. Sohasem tudta elfelejteni a görögkeleti szertartások káprázatos pompáját és különböző elbeszéléseken keresztül még élénken élt a ruszin nép körében azon idők emléke, mikor papjaik együtt éltek velük.

Így a skizma terjedésének elsődlegesen egyházi okai voltak: a görög katolikus egyházban a hívőkre nehezedő, egyre növekvő anyagi terhek, a párbér, a stóla rendezetlensége, a felekezeti iskolákkal szembeni ellenézés, papjaik résztvétele a magyarosításban – mely okok következtében széles szakadék keletkezett a görög katolikus papság és híveik között.³

A skizmamozgalom résztvevői a parasztság sorából kerültek ki, s tekintve, hogy nemzetiség lakta vidék mozgalmáról van szó, a görög katolikus egyház elleni tiltakozás egyben a magyar hatóságok, a magyar nemzetiségi politika bírálataát is magában hordozta. Ez az irányvonal 1912–13-ra fog felerősödni.

A XX. század első éveinek skizmamozgalmának az egyházi okok mellett a rendezetlen földkérdés és a rossz megélhetési viszonyok is kiváló tényezői. Az áttérők nem csupán vallási meggyőződésből tértek át a görögkeleti vallásra – hiszen az egyszerű földművelő a legtöbb esetben nem is tudta megkülönböztetni az új vallást a régitől-, hanem abban a – orosz könyvek, röpiratok által táplált – reményben, hogy az orosz cár többet segít majd szociális problémái megoldásában, mint a magyar kormány.⁴

Így az áttérési mozgalom sajátos vonása az oroszországi pánszláv, pravoszláv propaganda érvényesülése, amely földet, jó cárt, a magyar urak elkergetését ígérte az áttérni szándékozó parasztnak.⁵

A pánszláv propaganda 2 úton jutott el Magyarországra: Galíciából és Bukovinából, ahová sok ruszin paraszt járt át idénymunkára, illetve Bukovinába búcsúkra is, s ott ilyenkor a szucsavai és a kosavai kolostorokban találkozott az orosz agitátorokkal, valamint a kivándoroltak révén az USA-ból küldött sajtótermékek, röpiratok útján.

A magyarországi ruszinok rendezetlen körülményeire korán felfigyeltek az orosz politikai közeletben.⁶ Az Osztrák-Magyar Monarchia külügyminisztériumának tudomása volt arról, hogy a századforduló környékén Budilovics kijevei szemináriumi rektornak és Papiel Marczel⁷ orosz püspöknek sikerült különböző orosz társaságoktól pénzt szerezni, hogy a magyarországi ruszinok között orosz mintára berendezett, olcsó hitelű előlegbankot létesítsenek és 2 hírlapot alapítsanak: egyet a népnek, egyet az értelmiségnek, és mindezt azzal a céllal, hogy a ruszinokat amennyire még lehetséges megmentsék a teljes elszegényedéstől, de főleg az elmagyarosodástól. Amennyiben nem találhnának Magyarországon gyakorlott ruszin hírlapírót, akkor lengberi újságírók fényes fizetés mellett vállalkoznának a feladatra, előtte több, hosszabb idejű utazást tennének Magyarország északi, ruszinok által lakott részén.⁸

A nagyoroszlav propaganda ténye ismert volt a magyar kormány előtt is, de kezdetben megelégedett az ilyen jellegű kiadványok elkobzásával, postai szállítási jogának a megvonásával.⁹

1896 februárjában Ivancsko Sándor rákospataki – Ugocsa megye – tanító címére egy láda templomi könyv és naptár érkezett Kijevből. A brodi határrendőrség feltartóztatta a küldeményt és eljuttatta a megye főispánjához, aki továbbította a Belügyminisztériumhoz. A Belügyminisztérium Firczak Gyula¹⁰ munkácsi görög katolikus püspök segítségét kérte, és felvetette a püspök előtt az oroszországi szerkönyvek behozatali tilalmának a gondolatát. Míután Magyarországon nem volt cirill betűs nyomda a görög katolikusok Oroszországból szereztek be szertartási könyveiket, amelyekben az illető ország uralkodójához szóló imák is voltak.¹¹ 1897-ben jelent meg Firczak rendelete, melyben megtiltotta a kijevei eredetű szerkönyvek használatát és az oroszországi könyvek behozatalát, csempészésüket egyben kánoni vétségnek nyilvánította. Ettől kezdve a görög katolikusok a Lembergben, illetve a nyomda felállítását után Ungváron kiadott szerkönyveket használták.¹²

A skizma terjedésével párhuzamosan előtérbe kerültek azon nézetek, amelyek szerint az áttéréseknél a politikai okok is dominánsak. 1912-ben már az orosz propaganda hatása alatt álló, a magyar állam ellen irányuló összeesküvésnéző tartották nyilván az áttérési szándékot. A politikai oldal kiemelte a beherói ügy lezárása után vált általánossá a korabeli magyar sajtóban. A Görögkatolikus Szemle így írt 1904 februárjában: „jegyezzük meg azt is, hogy a skizma nálunk nem vallási meggyőződésből fakad, hanem egy messze ható politikai akció szüleménye, melyet csak hasonló fegyverrel lehet leverni”¹³ és az áttérések mögött Oroszország áll.¹⁴

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a skizma megindulása és terjedése több tényező együtthatásának az eredménye: a már említett vallási és politikai okok mellett szerepet játszott még a ruszinok tiltakozása a magyarosítás ellen¹⁵, valamint a Kárpátokon túl élő testvéreikkel való egyesülés vágya is.¹⁶

2. Út a skizmáig

A ruszin skizma szorosan összefügg a századforduló másik, két jelentős ruszin eseményével: a rutén – későbbi nevén hegyvidéki – akcióval, valamint az USA-ba irányuló kivándorlással.

A rutén akció megindításának szociális és nemzetiségpolitikai előzményei voltak, de bevallott célként szerepelt az egyre nagyobb méreteket öltő ruszin kivándorlás korlátok közé szorítása is. Az emigráció nemcsak a munkaképes lakosság számának a csökkenését jelentette, hanem azt a veszélyt is – ahogy ez a skizmatikus perek kapcsán ki is derült –, hogy a néhány évi külhoni tartózkodás után a kivándoroltak olyan eszmékkel térnek vissza, melyek károsak a magyar állameszmére és a katolikus egyházra nézve egyaránt.

A majdnem teljesen parasztokból álló ruszin társadalom Magyarország nemzetiségei között a legelmaradottabbnak számított. A ruszin értelmiség egy része még a XIX. század első felében Oroszországba költözött, kihasználva a megnyíló egyetemek kínálta elhelyezkedési lehetőségét,¹⁷ a másik része a felemelkedést biztosító asszimilációt választotta, s magát már nem ruszinnak, hanem „görög katolikus magyar”-nak kezdte nevezni. A ruszin nemzetiségű nagybirtokosság és polgárság hiányában a ruszin nemzeti mozgalom vezetését az Ungváron élő, kis számú, főleg újságírói, tanári, jogászai pályán működő értelmiség vállalta, mely értelmiségi réteg a fennálló gazdasági-társadalmi- és politikai rend híve volt. Így a ruszin nemzeti mozgalom követelése – leszámítva a nemzeti jegyek: nyelv, írás védelmét –, főleg gazdasági jellegűek voltak, melyek kielégítésére a magyar kormány ígéretet is tett, elvállalta a ruszin népet segítő akció szervezését. Közgazdasági támogatás keretében igyekezett a kormány bebizonyítani, hogy figyelemmel kíséri a ruszin nép helyzetét és kész beavatkozni a segítség jegyében. Ezzel a beavatkozással egyben a magyarosítás politikáját is szolgálták, jelét adva, hogy a kárpátjai nép az ezeréves, történelmi Magyarország keretein belül megtalálhatja számításait.

A ruszin parasztság nagy várakozással fogadta a „rutén akciót”, melynek kezdetét Firczak Gyula és Bereg, Ung, Ugocsa, valamint Máramaros országyűlési képviselői által a magyar kormánynak 1897. március 8-án benyújtott memorandum jelentette.¹⁸ A munkácsi görög katolikus püspök a memorandum átadása előtt egy nappal tartott összejövetelen – ahol az emlékirat összeállítói voltak jelen – a következő szavakkal, jellemezte a ruszin parasztok helyzetét: „A rutén nép a régmúltban türethetőbb anyagi viszonyok közt élt, mint most, amikor anyagilag tönkremenve, szellemileg megtörve, erkölcsében is veszítve él és elhagyni készül a maga kopár hegyeit és ősei megszentelt sírjait, hogy a távoli idegenben keressen új hazát”.¹⁹

Az akcióval kapcsolatos kérdések a Földművelésügyi Minisztérium hatáskörébe tartoztak, és a minisztérium által szervezett hegyvidéki kirendeltség élére kinevezett Egán Ede lett a tényleges irányító.

Az Egán család a XIX. század első felében Írországból települt Magyarországra, Csáktornyára. Egán Ede 1851-ben született és 1869-ben Szombathelyen tett érettségi vizsgája után gazdasági tanulmányokat folytatott.²⁰ Egán Ede ismert mezőgazdasági szakemberként – több mint 30 tanulmányt írt, főleg a tejgazdaságok és a havasi állattenyésztés témakörében – került a hegyvidéki kirendeltség élére, 7 éves németországi tartózkodást követően.²¹

A rutén akció hatóköre 1898-ig csak Bereg megye szolyvai járására terjedt ki, majd fokozatosan több megyére is: 1899-ben egész Beregre, 1900-ban Máramarosra és Ungra, 1903-ban Ugocsára, Zemplénre és részben Sárosra is.

A hegyvidéki kirendeltség több irányban látott munkához – állami földbérlet szervezése, tenyészállatok, nemesített vetőmag kiosztása, mintagazdaságok szervezése, szövetségi hálózat kiépítése –, de a felvidéki elmaradottság okainak összetett feltárására nem került sor, a földbirtokviszonyok változatlanok maradtak. Így maga az akció is csak látszólagos eredményeket hozhatott.²² Egán 1901 szeptemberében bekövetkezett haláláig még sikerült megtartani a parasztek érdeklődését, de az új kirendeltségi vezető – Kazy József – idején fokozatosan elvesztették hitüket a rendezést illetően, miután látták, hogy a nagy propagandával beharangozott reformokból nem sok valósult meg. Bár a kirendeltség egészen az első világháborúig folytatta munkáját, – 1902-től már nem rutén, hanem hegyvidéki akció névvel – egyre jelentéktelenebbé vált, sorozatos támadások érték, megkérdőjelezve szükségességét.²³

Az akció sikertelensége nyomán felerősödött a ruszinok körében az orosz propaganda kedvező fogadtatására való hajlam. Újra felélénkültek a galíciai kapcsolatok, de most már a pánszláv propaganda jegyében. Számos ilyen tartalmú újság, röpirat érkezett Magyarországra, leggyakrabban azzal vádolva a magyar kormányt – éppen a rutén akció eredménytelenségére hivatkozva –, hogy nem ad földet a ruszin parasztnak.

A hegyvidéki kirendeltség nem tudott megbirkózni a kivándorlással sem. A nemzetközi migráció push és pull tényezői egyaránt szerepet játszottak a ruszin kivándorlásban. A rutén akció megindulása idején az Amerikai Egyesült Államokba irányuló kivándorlás már jelentős méreteket öltött Magyarországon is. A ruszinok tengerentúli kivándorlása a XIX. század utolsó évtizedéig jelentéktelen volt. Az 1850-es, 60-as, 70-es években a szomszédos megyékbe, főleg Sárosba, Zemplémbé, Abaújba költöztek a jobb megélhetés reményében.²⁴

A kivándorlási láz a XIX. század végén nem egyforma intenzitással sodorta magával az egyes országrészeket. Leginkább érintette a fővárostól, az ipari létesítményektől távol eső részeket, megyéket, főleg a Felvidéket.²⁵ 1899-1913 között 5 megye – Zemplén, Torontál, Sáros, Ung, Szepes – a magyarországi kivándorlók 24,7%-t adta.²⁶

A magyarországi kivándorlásról háromféle adatgyűjtés áll rendelkezésünkre, s a három forrás különböző számokat ad. Az Amerikai Bevándorlási Hivatal 1821 óta gyűjtött adatokat, a XIX. század végéig nem tett különbséget az Ausztriából, majd az Osztrák Magyar Monarchiából érkezett nemzetiségek között. Az amerikai források számításainál mindig a gazdasági évet vették alapul. A Magyar Statisztikai Hivatal csak 1899-ben kezdte – naptári év alapján – feldolgozni a kivándorlás adatait. A legnagyobb számokat a tengeri kikötők adatai adják, átlagban 10%-a magasabbat, mint az Amerikai Bevándorlási Hivatal. Viszont az utazási, vándorlási forgalom mennyisége nem azonos a kivándorlás méreteivel, mivel számolni kell halmozódásokkal, ugyanazon személyek többszöri utazásával. A magyarországi adatok az amerikaiakkal szemben mindig alacsonyabbak. Ennek az a magyarázata, hogy a határhoz közel fekvő nemzetiségi területekről sokan hagyták el az országot illegálisan, útlevél nélkül.

Az 1871–1913 között Magyarországról az USA-ba bevándorlók számát az említett három forrás az alábbiak szerint adja meg.²⁷

Évek	Tengeri kikötők adatai	USA Bevándorlási Hivatal adatai	Magyar Statisztikai Hivatal adatai
1871–1879	7 862	5 597	--
1880–1889	164 119	109 992	--
1890–1899	261 414	235 895	--
1900–1909	1 171 758	1 053 153	880 979
1910–1913	433 230	410 480	315 498
1871–1913	2 038 383	1 815 117	--
1900–1913	1 604 988	1 463 633	1 196 477

A ruszin kivándorlásra nézve csak a Magyar Statisztikai Hivatal ad meg adatokat.

	1899–1904	1905–1907	1908–1913	1899–1913
Sáros megye	2 480	2 215	2 370	7 065
Zemplén megye	2 664	1 967	2 724	7 355
Ung megye	4 339	3 590	4 483	12 512
Ugocsa megye	484	1 330	2 168	3 982
Bereg megye	3 316	3 901	3 927	11 144
Máramaros megye	2 324	2 441	2 654	7 419
Összesen:				50 474

Más, a táblázatban nem szereplő megyék ruszin kivándorlóival együtt: 54980 fő.²⁸

A kivándorló magyarországi ruszinok száma abszolút számokban vége nem jelentős. Ellenben, ha figyelembe vesszük, hogy 1900-ban az össznépességen belül a ruszinok 2,5%-a szerepeltek – kb. 400 000 fő –, s 1899–1913 között a kivándorlók 4,5% tették ki, akkor kiderül, hogy a magyarországi népek közül a szlovákok és a németek után a ruszinok soraiból folyt a legnagyobb méretű emigrálás a számarányukhoz képest.

Az USA-ba vándorolt magyarországi állampolgárok letelepedési helyére vonatkozóan az amerikai adatgyűjtésnek köszönhetően 1910-től rendelkezünk nemzetiségek szerint tagolt adatokkal. Ezek szerint a Magyarországról érkező ruszinok majdnem teljes egészében a közép-atlanti területeken – New York, New Jersey, Pennsylvania államok – telepedtek le. 1910-ben a magyarországi ruszinok 86,7%-a élt ezekben az államokban.²⁹

A bevándorlók letelepedéséről a washingtoni császári és királyi nagykövetség is szolgáltatott adatokat, az 1910 előtti időkből is.³⁰

	1898/99		1899/1900		1900/1901		1901/1902	
	Bevándorlók száma		Bevándorlók száma		Bevándorlók száma		Bevándorlók száma	
	össz.	állam	össz.	állam	össz.	állam	össz.	állam
ruszinok		New Jersey 257		New Jersey 359		New Jersey 621		New Jersey 746
	1 400	New York 339	2 832	New York 360	5 288	New York 967	7 533	New York 1 594
		Pennsylvania 609		Pennsylvania 1 332		Pennsylvania 2 854		Pennsylvania 4 133

Az otthoni létbizonytalanság, a hiányzó munkalehetőség egyre több ruszin paraszt kezébe adta a vándorbotot, hogy a már kint lévő falubelieket követve ő is az „ígéret földjére” lépjen. A szülőföldjüket elhagyó parasztok közül a többség nem a végleges letelepedés szándékával érkezett az USA-ba, néhány év eltelte után vissza kívántak térni, hogy kint gyűjtött vagyonukból kifizethessék adósságaikat, földet vegyenek. Vallásosak lévén kérték hazai püspökeiket, hogy miután az USA-ban nem volt görög katolikus egyházi szervezet, küldjék utánuk papjaikat, akik szokásaikat, nyelvüket, szertartásaikat ismerik. Firczak Gyula lett a kezdeményezője a görög katolikus papok USA-ba történő kiküldésének. Már az 1890-es évek elején felismerte, hogy milyen veszélyekkel jár, ha a kivándorolt ruszinokat papjaik nélkül hagyják: „A hívőknek lelkipásztor nélkül hagyása azonban – eltekintve a vallási mozzanattól – annál is inkább veszélyesebb lett volna, mert a pánszláv propaganda által mozgatott és segélyezett ortodox egyház mindent megtesz, hogy szlávjainkat, kik 3–4 év leforgása után nagyobbára hazatérnek, leginkább anyagi támogatás kilátásba helyezése által magához édesgesse”.³¹

A munkácsi püspök ezen felvetése a későbbiek folyamán beigazolódtott. Széll Kálmán magyar miniszterelnök egy évtizeddel Firczak Gyula idézett véleménye után hasonló gondolatokat fejtegetett a Ferenc Józsefhez intézett beszámolójában. Az 1902. január 8-án keltezett jelentésében a magyar miniszterelnök a Magyarországról kivándorlók nemzetiségi összetételéről közölt elemzést. Széll Kálmán az egyre növekvő mértékű kivándorlás kapcsán elsősorban nem az adózó és munkaképes egyének elvesztését emelte ki, hanem azt, hogy: „a kivándorlók nemzetiségi érzelmeiben olyan elváltozások észlelhetők, melyek a legnagyobb aggodalomra adhatnak okot”.³²

A miniszterelnök itt egyértelműen a ruszinokra gondolt, s beszámolójában így összegezte a ruszin kivándorlás során felmerülő gondokat: „Ez a – sajnos igen alacsony szellemi színvonalon álló – nép kint majdnem teljesen magára van hagyatva, s így igen alkalmas anyagot képez mindenféle agitációra. Az agitátorok nem is hiányoznak. A pánszláv izgatók ugyanis a magyar hatóságok éberségének következtében itt-

hon nem igen boldogulnak. A russzofil propaganda tehát az Egyesült Államokban élő szlávjainkra vetette rá magát, kik között a ruthének az orosz fajhoz ethnografice közel állván a legalkalmasabb talajt képeznek, főleg ezeket izgatják.”³³ A továbbiakban a miniszterelnök az USA-ban egyre erősödő szláv agitáció magyarországi hatásáról számolt be. Széll Kálmán javaslata: az USA-ban élő görög katolikusok egyházi ügyeinek a rendezése, az amerikai görög katolikus egyházi szervezet megteremtése, miáltal csökkeneni lehet a szláv agitáció esélyeit.³⁴

Az amerikai görög katolikus egyház történetében az első görög katolikus pap 1884-ben történt megérkezése, illetve 1885-ben az első görög katolikus templom felszentelése jelentette a kezdő lépések megtételét.³⁵ Az első görög katolikus lelkész 1884 érkezett az USA-ba a galíciai Volyánszki János személyében, aki a pennsylvaniai Shenandoah városában telepedett le.³⁶ A Wilkes Barre – Pennsylvania – környékén élő magyarországi származású görög katolikusok a galíciai lelkész megérkezése után a munkácsi püspöktől kértek lelkészt, miután a Galiciából érkezett Volyánszkival szemben bizalmatlanok voltak. Firczák kezdeményezésére 1889-ben érkezett az USA-ba az első magyarországi görög katolikus pap, Dzubay Sándor személyében, akit hamarosan többen követték.³⁷

Az első amerikai görög katolikus lelkészek helyzete nehéz volt, mivel az amerikai római katolikus egyház ellenségesen fogadta a számára idegen rítusú, nős, családos papok megjelenését és nem kívántak számukra jurisdicciót adni. A római katolikus templomokba nem engedték be őket, mindenben akadályozták működésüket.

A bonyolult, rendezetlen helyzet a Vatikánt is állásfoglalásra készítette. A Congregatio de Propaganda Fide – a Hitterjesztés Kongregációja – 1890 októberében utasította a munkácsi és az eperjesi görög katolikus püspököket, hogy csak nőtlen papokat küldhetnek ki az USA-ban és nős lelkészeiket rendeljék haza.³⁸

A két hazai püspök szerette volna megszerezni a magyar kormány támogatását azon tervükhöz, mely egy görög katolikus apostoli vikáriátus amerikai megszervezésére irányult, mely vikáriátus a későbbiekben püspökséggé szerveződött volna. A kormány a hercegprímás meghallgatása után – aki a római katolikusok oldalán álló Vatikánra való tekintettel nem támogatta Firczákék tervét – levette a napirendről a munkácsi és az eperjesi püspök kezdeményezését.

A magyar kormányt Tóth Elek fellépése készítette véleménye újragondolására. Tóth 1890-ig az eperjesi görög katolikus egyházmegyei hivatalban dolgozott, majd felesége halála után, 1890-ben az USA-ba ment lelkészkedni. 1890. november 10-én kelt, az eperjesi püspökhöz írt levelében kétségbeejtőnek, reménytelennek nevezte az amerikai görög katolikus papok helyzetét, mivel az amerikai római katolikus püspökök nem védtek meg, nem képviselték a görög katolikusok érdekeit és jogait. Az ír többségű püspökök főleg a görög katolikus papok nős voltát bírálták. Amerikai szokás szerint a templom, a parókia és az egyházi iskola a megyés püspök nevére lett volna írandó, de ezt a görög katolikusok nem merték megtenni, félvén, hogy lelkészeik tevékenységét akadályozó katolikus püspökökre íratva vagonuk elvész. Ezek Tóth levelének a főbb gondolatai.³⁹

Tóth Elek korábban teológiai tanárként az eperjesi gimnáziumban is működött, de ennek ellenére sem ismerték el az amerikai püspökök, sőt kieszközölték visszahívását. Tóth válaszul felkereste San Franciscóban Wladimir alaszakai görögkeleti püspököt, és

miután a püspök viszonozta látogatását, 1891 áprilisában áttért a pravoszláv hitre és kapcsolatba került oroszországi pánszláv körökkel is. 1892. november 4-én megszerezte a wilkes-barre-i görög katolikus templomot és megkezdte a skizma szervezését. 1895-ig 7 hitközség áttérését sikerült elérnie.⁴⁰

Az első amerikai áttérés után már nem pusztán arról volt szó, hogy a kivándorolt ruszinok egyházi gondozás, görög katolikus egyházi szervezet nélkül maradnak, hanem arról is, hogy reménytelen helyzetüket látva a görögkeleti egyház felé fordulnak, áttérnek, skizmatizálnak. Tóth Elek példája a bizonyíték arra, hogy az amerikai görög katolikus papság és őket követve híveik egy része már nem hitt a Magyarországról jövő rendezésben.

A magyar kormány számára így az 1890-es évek közepétől már kétszeresen is sürgőssé vált az amerikai görög katolikus rendezés. Tóth Elek áttéréseig csak az amerikai római katolikus egyház ellenállásával kellett megküzdeni, ami kevés sikerrel biztatott, mivel Róma ebben a küzdelemben az amerikaiak pártján állt. Az amerikai skizma egyben egy másik egyház elleni védekezés szükségességét is jelentette, s ez önerőből nem volt megvalósítható, Róma támogatása kellett. Magyarország és a Vatikán kapcsolata pedig éppen ebben az időszakban romlott meg a Wekerle féle egyházpolitikai törvények elfogadása következtében.⁴¹

1898-ban az amerikai görög katolikusok egy memorandumban foglalták össze elképzelésüket. A Rómába és a magyar kormányhoz egyaránt eljuttatott beadvány a korábbi sérelmeket sorolta fel, viszont új elemként szerepelt, az a megjegyzés, mely szerint egyre nehezebben tudnak megküzdeni az áttérési szándékkal és a skizma elleni harcban az amerikai római katolikus püspökhöz nem nyújtanak segítséget.⁴²

A beadvánnyal azonos időben a magyarországi sajtóban is jelentek meg cikkek, melyek szerint a fenyegető szláv veszély miatt az amerikai görög katolikus ügyeket rendezni kell. A Magyarország 1899. december 20-i számában a szerző, Kovács Kálmán, a munkácsi és az eperjesi püspökök – Firczak Gyula, Vályi János – érdemének tartotta, hogy a görög katolikusok többsége még nem tért át, de a szerző szerint a helyzet hosszú időn keresztül nem tartható: „Ezeknek a papoknak nehéz itt a helyzetük, mert az amerikai püspöki kar évekig nem akarta – feleséges voltuk miatt – katolikusnak elismerni őket, s így egy-egy plébániájuk elfoglalása valóságos titáni küzdelmükbe került”.⁴³

A cikk megjelenése idején már Magyarországon is számolni kellett az áttérések megindulásával. Egyre többen vélekedtek úgy Kárpátalján, hogy „most már meg vannak róla győződve, könyvekből kutatták ki, hogy az igaz hit nem a katolikus, hanem a schizmatikus vallásban van”⁴⁴, s mivel „a ruthén paraszt sehoh sem érzi a szeretetet, nem csoda tehát ha a hatalmas Atyuska felé fordul, attól várva sorsának jobbra fordulását” és ezt kihasználva az áttérésre buzdító agitátorok az USA-ban és Kárpátalján „elhitetik az emberekkel, hogy az új vallásban nem kell fizetni se a papot, se a tanítót, sőt néhány váratlan rubelben beköszönthet az áldás”.⁴⁵

A régi valláshoz való visszatérés - főleg az Oroszországba költözött, skizmatizált ruszin papok által ösztönözve - a munkácsi és az eperjesi görög katolikus egyházmegyéek papjai között is visszhangra talált. Minden évben történtek elbocsátások - csak gyanú alapján -, de miután az eperjesi egyházmegyéhez tartozó Mezőlaborcon a ruszin görög katolikus lelkészek az orosz nyelvű istentisztelet mellett foglaltak állást és elhatározták,

hogy az esperesi gyűlések jegyzőkönyveit is oroszul vezetik,⁴⁶ a fővárosi sajtóban támadás indult Vályi János⁴⁷ eperjesi görög katolikus püspök ellen, oroszosító törekvésekkel vádolva működését. Az eperjesi szeminárium tanára, Hodobay Andor levelet írt a Vályi elleni támadásban élen járó Budapesti Napló szerkesztőségébe és megvédte az eperjesi püspök hazafiságát, kiemelve, hogy már 18 éve áll egyházmegyéje élén és magyarságához semmi gyanú sem férhet.⁴⁸

Vályi, hogy védekezzen a váddal szemben először az Eperjesi Lapok 1901. július 14-i számában utasította el a személye elleni támadást,⁴⁹ majd augusztus 1-én pásztorlevelet adott ki az egyház megyéjében észlelhető pánszláv mozgalom ellen. A magyar és ruszin nyelven írt pásztorlevél hazaárulónak nyilvánított minden olyan hívőt, aki „pánszláv és hitellenes iratot olvas, terjeszt és aki itt politikai célyattal akar templomot építeni”⁵⁰ Vályi a templomépítési szándékra hivatkozva már egyértelműen a Sáros megyében – Beherón – kibontakozó skizmatikus mozgalomra célzott.

A skizma hazai terjedését a görög katolikus püspökök – Firczák Gyula, Vályi János – kezdetben a maguk erejéből próbálták megállítani, de kénytelenek voltak a magyar kormány segítségét kérni, arra hivatkozván, hogy a skizma jelszava alatt valójában pánszláv mozgalom rejtőzik. Az említett pásztorlevél már ezen törekvés szellemében fogalmazódott, mikor „a király és a haza ellen kötelességmulasztónak” nyilvánított mindenkit „akik maguknál orosz-pánszláv iratokat rejtegetnek és olvasnak”. Hazaszeretet kell és tisztelni, követni az uralkodót és „minden hitbéli és a haza ellen irányuló baj és veszedelem elhárítása végett az észlelt pánszláv mozgalomtól óvakodjanak, az orosz-pánszláv féle iratokat el ne fogadják, maguknál ne tartásák és ne olvassák”. Ez a gondolat a pásztorlevél befejezése is: „Szeressétek mint jó keresztények lángolóan édes magyar hazánkat, munkálkodjatok mindenkor annak jótén és felvirágzásán. Féljétek az Istent, tiszteljétek a királyt és szeressétek a hazát mindenekfelett.”⁵¹

A skizmatikus áttérések tárgyalása során a magyar kormány erősen felnagyította az áttérések politikai oldalát. Ezzel a felnagyítással igyekezett a Vatikán jóindulatát megnyerni, támogatását biztosítani az amerikai akcióhoz, valamint javítani a Róma és a magyar kormány között megromlott viszonyt. Az egyházi és a politikai vezetés közlekedése hazai viszonylatban megtörtént, mivel az állami hatóságok mindent elkövettek, hogy adminisztratív eszközökkel meggátolják a skizma terjedését, cserébe Firczákék támogatását kérve, hogy a Vatikánban kedvező döntés szülessen az amerikai görög katolikus rendezés ügyében: érvényesüljön az amerikai ruszinok között is a magyar állameszme, létrehozandó egyházi szervezetük élére magyarországi származású pap kerüljön. „E cél mihamarább való elérése szempontjából igen kívánatos, hogy minél több olyan adatot bocsássunk a Vatikán rendelkezésére, miből az tűnik ki, hogy az Amerikában űzött orosz-orthodox mozgalom a visszavándorlás révén a katholicizmust itthon is fenyegeti” – írta a miniszterelnökség 1902 elején a Belügyminisztériumnak.⁵² Innét ered a skizmatikus mozgalom mesterséges felnagyítása, az áttérési perek több évig elhúzódó tárgyalása.

3. A beherói skizma

Az első jelentősebb skizma ügyre Sáros megye Beheró községében került sor. 1901-ben több személyt – Lazarik Pált, Tutko Vaszilyt, Zbihley Vaszilyt, Baniczky Jánost⁵³ – gyanúsították áttérési szándékkal. Vályi János az USA-ból visszatértek agitációjának tartotta a szervezkedést: „A veszélyt ennél fogva eme felmerült esetben vallási szempontból nem tekintem egyelőre felette imminensnek, s bízom abban, hogy nem is fog azzá válni.” – írta 1901. november 21-én a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez címzett jelentésében.⁵⁴

Az eperjesi görög katolikus püspöki hatóság által lefolytatott vizsgálat során kiderült, hogy Beheró község lakói és papjuk, dr. Artim Mihály között megromlott a kapcsolat. Artim ellen többször érkezett névtelen levél az eperjesi püspökökhöz, melyben arról panaszkodtak, hogy papjuk nem törődik az egyházközség ügyeivel. Vályi azt sem tartotta elképzelhetetlennek, hogy Artim kapcsolatban állt az egyházmegye volt papjával, Tóth Elekkel.⁵⁵

Az eperjesi püspök később a per lezajlása után a miniszterelnökséghez írt levelében elismerte, hogy tudott Artim és hívei közti rossz viszonyról, de miután konkrét bizonyítékai nem voltak ellene, ezért nem helyeztette át.⁵⁶ A eperjesi püspök által kezdeményezett vizsgálatra 1901 októberében – a tárgyalásra október 17-én, Beherón – került sor. Vályi utasítása szerint – akit a tárgyaláson Kapisinszky János kerületi esperes és Zima Miklós szvidniki lelkész képviselt – a vizsgálat során ki kellett deríteni, hogy honnét ered, mi a célja ennek a mozgalomnak, melyet az eperjesi püspök szerint főleg az USA-ból hazatértek terjesztenek. A tárgyaláson Artim Mihályt felkérték, hogy tegyen nyilatkozatot: mit tud híveinek áttérési szándékáról, hányan tértek át és milyen intézkedések történtek a mozgalom ellensúlyozására, az áttértek visszatérítésére. Artim kérte, hogy nyilatkozatát a gyanúsítottak meghallgatása után tehesse meg, de annyit elmondott, hogy ő püspöke utasításának megfelelően figyelemmel kísérte a szervezkedést, de az USA-ból küldött újságokban a mozgalom szítása nem szűnt meg. Feljelentése nyomán a faluban talált amerikai ruszin sajtótermékeket az eperjesi törvényszék 1901. szeptember 13-án hozott ítéletével elkobozták és megsemmisítették.⁵⁷

Az áttéréssel vádoltak közül Lazarik Pál, Tutkó Vaszily és Baniczky János határozottan kijelentették, hogy ők nem tértek át és nem is volt szándékukban. Zbihley Vaszily úgy nyilatkozott, hogy vallást nem változtatott, de a római pápát nem ismeri el az egyház fejéül, szavaiból azonban érződött, hogy hajlik a skizmára. Mind a négyen elismerték viszont, hogy jelenlegi lelkészükkel 3 év óta nézeteltérések vannak, s míg az USA-ban tartózkodtak, feleségeik leveleikben panaszkodtak Artimra.⁵⁸

Az áttérés gyanúja azért merült fel a 4 beherói lakossal szemben, mivel az USA-ban élő – főleg Mineapolis környékén dolgozó – beherói származású ruszinok, papjukkal fennálló nézeteltérések hatása alatt, Grivna Fedor kezdeményezésére elhatározták, hogy Beherón kápolnát állítanak és a budai görögkeleti szerb püspök fennhatósága alá helyezik. Ezt a kápolnát Grivna Fedor földjén szerették volna megépíteni. Ez a tervük akkor vált komollyá miután az eperjesi püspökhöz lelkészükk ellen beadott panaszleveleikre választ nem kaptak.

Az időközben hazatért Tutko Vaszily az USA-ba megjelenő „Szvit”⁵⁹-ben felhívást tett közzé, hogy nagy szükség van Beherón a görögkeleti templomra, s miután a kör-

nyékbeli adományaiból nem jött össze a templom felépítéséhez szükséges összeg, ezért kint az USA-ban is meg kell kezdeni a gyűjtést. Beherón ugyanis a lakoságnak több mint az egyharmada elhagyta az uniót és vannak olyanok a faluban, akik már több éve nem gyóntak, mert nincsen görögkeleti pap, a görög katolikushoz pedig nem mennek, mert ezek Krisztus hite ellen küzdenek – szólta Tutko felhívása.⁶⁰ A gyűjtés során már 4000 korona jött össze, amikor 1901 márciusában hazaérkezett Baniczky János és Tutkoval – ő már 1898-ban hazatért – együtt felkeresték július 2-án Budán a görögkeleti szerb püspököt és tárgyaltak a mielőbbi áttérésről. Alig értek haza, a csendőrség letartóztatta őket, elkobozták könyveiket, újságikat.⁶¹ Baniczky levélben értesítette az USA-ban maradt társait és közölte velük – levele megjelent a „Szvit”-ben –, hogy addig nem nyugszik, amíg Beherón a tervezett templom fel nem épül, bár ő sokat szenved a csendőrség zaklatásaitól.⁶²

A tárgyaláson Artim nyilatkozata volt a döntő. Artim szerint a vita előzménye az volt, hogy ő a faluban kiseddóvót akart beindítani, s ennek a híre eljutott az USA-ba és ettől kezdve a kint élő hívek azzal vádolták, hogy „én az ártatlan ruthén gyermekeket a magyarságnak el akarom adni”. Ellenben Beheró lelkésze megnyugtatta a vizsgálatot lefolytató püspöki hatóságot, hogy falujukban formailag még senki sem tért át, s csak abban az esetben lennének áttérések, ha a skizmatikus templom felépülne.⁶³ A püspöki hatóság a maga részéről le is zárta az ügyet, megelégedvén annyival, hogy a vádlottak nyilvánosan kijelentették, hogy nincsen szándékukban az áttérés, és görögkeleti hitközség szervezése és az unióban kívánnak maradni.

Vályi János 1901. november 21-én kelt átiratában számolt be a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak a lefolytatott vizsgálatról. A már idézett jelentésben az eperjesi püspök a skizmatikus mozgalom keletkezési okát az USA-ban lévő rendezetlen egyházi viszonyokban látta, mert véleménye szerint a vizsgálat vádlottainak a vallomásaiból „ki lehetett venni és biztosan megállapítani azt, hogy Amerikában az ide való viszonyokkal teljesen ismerős Tóth Elek schizmatizált pap hinti el híveink közt a schizma magvait és ennek folyamányaként az itthon lelkészeikkel alaptalanul is elégedetlen hívek azonnal a schizmat emlegetik”.⁶⁴

Vályi a vizsgálat lefolytatása után Firczak Gyulával együtt az amerikai görög katolikus egyházi rendezést sürgette. Főleg Allegheny – Pennsylvania állam – környékén látták súlyosnak a helyzetet, mivel itt volt a legerősebb a ruszinok áttérése, s egyben ez a terület volt a felvidéki kivándorlók által lakott vidék központja is. A görög katolikus püspökök és a magyar kormány is tudta, hogy az áttérési mozgalom megállításához az összes amerikai görög katolikus lelkész egyöntetű fellépése kell, ehhez viszont meg kell teremteni összefogásukat, egyházi szervezetüket.⁶⁵

Az amerikai rendezéshez szükséges vatikáni támogatás biztosításához az eperjesi püspökség által lefolytatott beherói vizsgálat eredménye kevésnek tűnt, ezért a magyar kormány fel kívánta nagyítani a beherói ügyet. Felmentéssel nem lehetett a Vatikánban a schizma elleni harcot igazolni. Miután az egyházi eljárás felmentéssel végződött 1901. december 5-én az eperjesi királyi ügyészség vádiratot terjesztett elő Zbihley Vaszily, Zbihley András és Tutko Vaszily ellen a BTK 172. és 173. paragrafusaiba ütköző nemzetiség és felekezet elleni gyűlöletre való izgatás vétsége, valamint az alkotmány elleni izgatás tárgyában. A vád szerint mindhárman tagjai voltak az „Észak-amerikai Egyesült

Államokban lévő görögkeleti orosz kölcsönös segélyező társulat"-nak. A társulat alapszabályzata szerint minden tagnak kötelessége az orosz templomok, iskolák építésében, valamint a görögkeleti újságok, röpiratok terjesztésében való részvétel.⁶⁶

A tárgyalás során kiderült, hogy miután 1898-ban Tutko Vaszily 4 évi távollét után hazatért az USA-ból, 1900 februárjától nyomtatványok érkeztek címére a kint élő ruszinoktól. A faluban elterjedt, hogy Magyarországon politikai tekintetben nagy változások jönnek, amelyek következtében vége lesz Beherón a görög katolikus uralomnak az orosz katonaság hamarosan betör Magyarországra.

A beidézett tanúk vallomása szerint a 38 éves Tutko Vaszily 1901 tavaszán a beherói erdőben kijelentette: „Csak addig lesz ez így, amíg Ferenc József király él, mert annak halála után az orosz Felső-Magyarországot a gönci hídig visszafoglalja, mert ezt a területet az orosz egy osztrák hercegnek csak ajándékba adta, s így ezért tanácsos a görög nem egyesült vallásra áttérni.”⁶⁷

Tutko Vaszily szavaival nem saját gondolatait fejezte ki, hanem a 90-es évek legismertebb pánszláv jellegű brosúrájából idézett. A sáros megyei születésű pap, Szárics Mihály,⁶⁸ 1890-ben költözött Oroszországba és 1892-ben megírta a röpiratát: „Testvéri üdvözet a kárpáti orosz testvéreknek és nővéreknek, akik a Kárpát hegyek környékén és Amerikában élnek – küldi Szárics Mihály az igazhitű orosz cár székhelyéről” címmel. Brosúrája 1893-ban nyomtatásban is megjelent és a 90-es évek végén amerikai közvetítéssel eljutott Magyarországra, s főleg Sáros megyében terjesztették. Szárics röpiratában azt hirdette, hogy Kárpátalja Oroszországhoz tartozik és a ruszinok elválaszthatatlan részei a nagy orosz nemzetnek, bár a határok elválasztják őket, de hitük, irodalmuk megegyezik.

Miután 1815-ben Lengyelország is Oroszországhoz került, csak a galíciai ukránok és a magyarországi ruszinok maradtak meg a szellemi rabságban. Magyarországon a papok, a tanítók segítségével mindent kiirtottak ebből a népből, a ruszinok koldusbotra jutottak. A ruszin népet ellenségei arra kényszerítették, hogy az éhhaláltól való menekvést idegen tájakon találja meg. A földbirtokosok, az unitus papok, az uszorások és az osztrák és a magyar kormány közös bűne a ruszin nép tönkremenetele: „jelenleg mi, kárpát-oroszok hasonlítunk az egyiptomiak rabságában és fogságában volt izraelitákhoz, sőt talán még rosszabb is a helyzetünk, mivel az egyiptomi fáraók nem vették el azok emberi jogait, nem fosztották meg őket a családi boldogság örömeitől.” A ruszinok egyedüli menekvése: a pravoszláv egyház: Isten továbbra is szereti őket, csupán megpróbáltatásokat mér rájuk, mivel őseik eltértek az egy igaz hittől. Hinni kell Istenben, aki nem hagyja el őket, ha tiszta szívvel fordulnak hozzá.⁶⁹

Szárics Mihály 1901-ben éppen Sáros megyében, Komlóson tartózkodott, április 9-én érkezett, hogy szüleit meglátogassa. A zborói csendőrőrs járőre – Gál őrsvezető és Tuser Péter csendőr – felkereste szüleit lakásán, hogy meggyőződjenek nem folytat-e agitációt. Szárics elismerte, hogy a Sárosban titkon terjesztett brosúrának valóban ő a szerzője – hiszen alá is írta –, de ezt a röpiratot ő az USA-ba küldte, amit igazolni is tudott. Ennek ellenére a járőr Komlóson szeptember 11-től 12-ig a községi bíró házában őrizetben tartotta és csak azután engedte el, mikor beigazolódtott, hogy Szárics személyesen nem izgatta a helyi népet.⁷⁰

Szárics, ha személyesen nem is agitált, brosúrája utolsó bekezdésében az alábbi üdvözetet, felhívást küldte. „Ti mindnyájan kedves testvérek és nővérek, kik igazhitű

oroszt nevet viseltek, jegyezték meg magatoknak, hogy a nagy orosz nemzethez tartoztok, mely az egész föld hatodrésze felett uralkodik, hogy az orosz nemzet a világ leghatalmasabb birodalmát képezi, melynek feje a mindenható cár, kinek szavától a népek sorsa függ és ki előtt remeg az egész világ”.⁷¹

A tárgyaláson Zbihley András és Zbihley Vaszily beismerték, hogy Szárics brosúráját más röpiratokkal és újságokkal együtt ők küldték Tutko Vaszily címére és levélben felszólították, hogy olvasás céljából másokhoz is juttassa el. Azzal indokolták ezeket a küldeményeket, hogy szerették volna, ha Beherón is tudják, hogy mi történik a világban. Tutko a kapott utasításoknak megfelelően a postán érkezett iratokat továbbította Ridzig Illésnek, Fedorkó Miklósnak és Brinda Vaszilynak.⁷²

A házkutatások során Tutkonál megtalálták a „Szvit” 1897–1901 évfolyamainak több példányát, a „Proszviscsenye” – Feltámadás – című lap néhány számát és a „Kde treba iskati pravdu” – Hol kell keresni az igazságot – című füzetet. Az unió ellen irányuló cikkeket közlő „Szvit”-ben jelent meg a „Támadj fel nép” című füzet, mely felhívást tartalmazott, hogy, „... oldjátok le bilincseiteket: támadj fel Galícia, támadj fel Eperjes!! Amerre a Kárpátok magaslatáról nézel ott orosz föld van. Oroszország népe szabad, de mi a magyarok, lengyelek, németek és zsidók rabszolgái vagyunk.”⁷³

A Bécsben megjelenő „Proszviscsenye” lap, ha nem is követte kifejezetten a russzofil propagandát, mégis hatott az áttérni szándékozókra, mivel a magyarok elleni harcra buzdított.

Az oroszral erősen kevert ruszin nyelven írt „Kde treba iskati pravdu” füzet 1894-ben jelent meg Bécsben, amelyet New Yorkban írt Tóth Elek és benne az áttérésre biztatott. A brosúra a ruszinok lakta falvakban ismert volt. A szerző neve nem volt kinyomtatva, az előszóban mindössze annyit hoztak az olvasó tudomására, hogy a szerző az ortodox vallás és az orosz nemzetiség barátja. Tóth Elek az egyházak szerepét fejtegetve kijelentette, hogy az igazi üdvözítő egyház a görögkeleti: a római katolikus már eretnek, mert eltért az őskeresztény hagyományoktól. Elítélte a pápákat, rájuk nincsen szükség, mert Krisztus országa nem evilágról való. 1646-ban az unió erőszakkal jött létre, mindössze 70 pap fogadta csak el, a többi kínnal, börtönnel kényszerítették az elfogadására, összességében a „piszkos uniót a jezsuiták gondolták ki”. „A nemzetiség és az ortodoxia tette és teszi mindig dicsővé és nagyvá az oroszokat” és az orosz cár ura e világon minden orosznak – írta Tóth Elek és ennek jegyében szólított fel az áttérésre.⁷⁴

Az eperjesi királyi törvényszék elrendelte ezen újságok, röpiratok elkobzását és megsemmisítését, de a három vádlottat felmentette. Az 1902. március 14-én Péchy Pál királyi törvényszéki bíró elnökletével megtartott ülésen hozott ítélet indoklása szerint a vádlottak cselekedetei a beherói görög katolikus népnek görögkeleti vallásra való áttérítésére és nem pedig a felekezeti gyűlöletre való izgatásra irányultak és Tutko nem terjesztette az USA-ból kapott iratokat, újságokat, csak néhány példányt mutatott meg másoknak.⁷⁵

A magyar kormány most sem volt megelégedve az ítélettel. A miniszterelnökség 1902. március 24-én az Igazságügyi Minisztériumhoz intézett átiratában bekérte a beherói ügy iratait, hátha talál köztük valami olyan tény, adatot, vallomást, amit fel tud használni a vatikáni tárgyalásai során. Ezt a feltevést támasztja alá a miniszterelnökség által ugyanezen a napon a Belügyminisztérium részére összeállított elemzés,

amely az amerikai görög katolikus ügyek rendezése érdekében követendő utasításokat fogalmazta meg.

Eszerint: „igen kívánatos, hogy minél több olyan adatot bocsássunk a Vatikán rendelkezésére, miből az tűnik ki, hogy az Amerikában űzött orosz-ortodox mozgalom a visszavándorlás révén a katolicizmust itthon is fenyegeti”.⁷⁶ Ugyanez a gondolat ismétlődik az igazságügyi miniszterhez írt levélben is: „Ha be tudnánk bizonyítani, hogy az Amerikában űzött schizmatikus agitáció a visszavándorlás következtében a katolicizmust, s különösen az uniót itthon is kezdi fenyegetni, úgy valószínű hajlandó lenne /a Vatikán – V.K./ apostoli vicariusus létesítésére.”⁷⁷

Ezután a kassai királyi főügyész semmisségi panaszt jelentett be, minek következtében a kassai királyi ítélőtábla az ügyet felülvizsgálta, de az első fokú ítéletet nem változtatta meg. Az indoklásban Paksy József királyi főügyész kiemelte: „A bűnvádi pernek az adatai a russzofil mozgalomnak nagyobb elterjedésére nem mutatnak.” Bár ezen ítélet ellen is semmisségi panaszt jelentettek be, – Miklóssy Kálmán királyi főügyész helyettes – a beherói ügy véget ért.⁷⁸

Beheró megmutatta a skizmamozgalom későbbi szakaszainak egyik jellegzetes vonását, hogy miután a magyar polgári törvényhozás az áttérést engedélyezte – az 1868. LIII. és az 1895. XLIII. tc. által megszabott feltételek betartásával⁷⁹ –, ellentét volt tapasztalható a közigazgatás és a skizmapereket tárgyaló bíróságok között. A hatóságok megtorló, elrettentő ítéleteket vártak, a bíróságok ellenben általában felmentettek, vagy enyhe ítéleteket hoztak. A beherói ügy megvillantotta azokat a mozzanatokat is, amelyek később a beregi és a máramarosi mozgalomban szerepet kaptak. A beherói skizma megegyezik a fent említett két megye áttérési mozgalmával annyiban, hogy itt is, és ott is a hívők és papjuk között megromlott viszony következtében nyert teret az áttérési szándék. Ellenben Beherón nem jutottak el odáig, hogy a budai görögkeleti püspökkel komolyabb tárgyalásokat folytassanak. A mozgalom vezetőinek ténylegesen nem sikerült megnyerniük a falu lakosságát, – bár a röpiratokban azt állították, hogy legalább a falu 1/3-a mellettük van –, letartóztatásuk után a mozgalom irányító nélkül maradt. Hiába végződött felmentéssel a per az állami beavatkozás láttán megijedtek, tartózkodóvá váltak. Maguk Tutkoék sem gondoltak arra, hogy politikai per lesz a vége szervezkedésüknek, ezért a tárgyaláson minden alkalmat megragadtak, hogy bebizonyítsák, hogy ők maguk sem tértek át, s mások áttérésére pedig csupán ezért sem gondolhattak. Beherón így 1902-ben az áttérést meg tudták akadályozni és hogy bebizonyítsák a magyar kormány törődését 1903-tól a megyére is kiterjesztették a hegyvidéki akció hatókörét. A hegyvidéki kirendeltség munkája Sáros esetében egy olyan megyére terjedt ki, ahol már megjelent a skizma, így itt a kirendeltségnek új feladata lett: a skizmatikus megmozdulások figyelemmel kísérése.

A Belügyminisztérium 1904. április 7-én fordult ilyen jellegű kérésével a Földművelésügyi Minisztériumhoz, hivatkozván Sáros megye főispánjának a jelentésére, mely szerint a helyi hatósági közegek nem elégségesek az esetleges áttérési izgatások figyelemmel kísérésére. A Belügyminisztérium javaslata az volt, hogy a hegyvidéki kirendeltség kövesse figyelemmel az agitációt, „ily módon a kirendelendő egyén működése feltűnést nem keltene, s a cél elérhető lenne”.⁸⁰ A földművelésügyi miniszter elfogadta a javaslatot, annyi kiegészítéssel, hogy az ilyen feladattal kinevezendő egyén

a hegyvidéki kirendeltség mindenkori vezetőjének legyen alárendelve – és nem a Belegyminisztériumnak –, mert az nem okozott feltűnést, ha a kirendeltség közegei bármely ügyben jártak el, érdeklődtek, mert ezt, tekintettel hivatásuk különleges volta-ra, mindenki természetesnek találta.⁴¹ Ilyen előzmények után Usz Antal lett a hegyvidéki miniszteri kirendeltség Sáros megyei megbízottja, aki híven teljesítette a Belegyminisztérium kérését is.⁴²

A beherói skizma közvetlen „eredménye”, hogy az amerikai görög katolikus rendezés felgyorsult. A magyar kormány tudta, hogy a különböző nyomtatványok, röplapok ruszinok közötti terjedését nem akadályozhatja meg, minden sajtóterméket nem tud lefoglalni. „Ezt a bajt itthon nem igen lehet gyógyítani, de gyógyítani kellene Amerikában” – összegezte a véleményét a miniszterelnökség Beheró után.⁴³ Ehhez diplomáciai téren a magyar kormány a Vatikán segítségére szorult, támogatására feltétlenül szükség volt. Ebben segíthetett a magyarországi skizma: gyors, határozott megoldásával olyan szolgálatokat hozhatnak Rómának, melyekért cserébe kérhetik az amerikai egyházi ügyekben a támogatását. Az amerikai görög katolikus ügyek terén a rendezés azt célozta, hogy minél szélesebb jogkörrel rendelkező, magyarországi származású egyházi férfiú kerüljön az USA-ban élő görög katolikusok élére.⁴⁴

A létesítendő görög katolikus szervezettel kapcsolatban a magyar kormány apostoli vikáriátus, vagy missziós püspökség felállítását kívánta elérni. A vikárius-apostoli helynök közvetlenül a Propaganda Fide-nek van alárendelve, bármikor visszahívható, vagy áthelyezhető. Felszentelt püspöki joghatósága nincsen intézményesen meghatározva, így az igen különböző lehet. A missziós püspök személyében nem elmozdítható. A magyar kormány döntésében pedig éppen ez, az elmozdíthatóság játszotta a döntő szerepet. Magyar szempontból fontosnak tartották, hogy a kinevezendő személy egyháziilag is elmozdítható legyen – arra is gondolván, hogy ténykedésével esetleg nem lesznek megelégedve –, ami a missziós püspök esetében csak kánoni per útján valósítható meg, míg a vikárius minden különösebb indok és formáság nélkül visszahívható.

A Propaganda Fide a magyar kormány véleményét tudomásul vette, de nem tette magáévá, s csak egy görög katolikus vizitátor USA-ba történő kinevezését engedélyezte. A vizitátor közvetlenül a washingtoni apostoli delegátus fennhatósága alá tartozott, így az USA-ban élő görög katolikus hívek továbbra is az amerikai római katolikus püspökök joghatósága alatt maradtak. Róma a megfelelő személy kiválasztását a magyar kormányra bízta, mindössze annyi megszorítással, hogy a vizitátor művelt, fedhetetlen, nőtlen és angolul is tudó személy legyen.⁴⁵ A magyar kormány választása – az eperjesi görög katolikus püspök javaslata alapján – Hodobay Andorra esett, aki 1902. április 8-án indult útnak, hogy elfoglalja új állomáshelyét.⁴⁶

Hodobay kinevezésével a magyar kormány és a hazai görög katolikus püspökök elképzeléseinek csak egy része valósult meg. A görög katolikus vizitátor kiutazásakor a magyar kormány 11 pontban foglalta össze elvárásait Hodobayval szemben, akinek évi járandóságát – 20 000 korona – a magyar állam fizette. A vizitátor kötelességei között szerepelt a kivándorlók körében a magyar haza iránti szeretet, ragaszkodás ápolása, a körükben észlelhető pánszláv propaganda figyelemmel kísérése, tájékozódás az amerikai ruszin iskolák helyzetéről, állandó jelentéstétel a magyar kormány felé.⁴⁷

Ezen elvárásoknak Hodobay nem mindenben tudott megfelelni, vizitóri tisztsége nem hatalmazta fel korlátlan lehetőségekkel. Ennél nagyobb gondot jelentett, hogy Hodobayt kiérkezésétől kezdve az amerikai görög katolikus lelkészek gyanakodva fogadták, sérelmezvén, hogy a vizitort nem a már több éve az USA-ban működő papok közül választották, és Hodobayban csak a magyar kormány emberét látták. Ez viszont kedvezett a már skizmatizált papoknak, akik, „most már joggal mondhatták a ruthéneknek, hogy lám, nem a hiteteket félti és akarja védelmezni Hodobay, hanem a nemzetiségeteket, a nyelveket akarja elnyomni, magyarokat akar belőletek csinálni.”⁹⁸

A magyar kormány a Hodobay elleni támadásokat arra kívánta felhasználni, hogy a vizitóri megbízás vikáriátussá – később talán püspökséggé⁹⁹ – fejlesztését Rómában elérje, kiemelvén a magyarországi skizma fenyegető veszélyét és a magyar kormány elszántságát az áttérési mozgalommal szemben. Ha az amerikai görög katolikus egyház ügyei megnyugtatóan rendeződnek, megszűnik az USA-ból érkező pánszláv agitáció és nem lesznek skizma ügyek Magyarországon – így összegezte a magyar kormány a véleményét egy évvel Hodobay Andor kinevezése után.¹⁰⁰

Ezért kéréte be a miniszterelnökség tanulmányozásra a beherói per aktáit és adtak be semmisségi panaszt a másodsor is felmentéssel végződő bírósági eljárás ítéletével szemben. Az 1903-ban meginduló máramarosi és beregi áttérések – mivel szélesebb körűek voltak – jobb tárgyalási alapot jelentettek a Vatikánál, így a beherói ügy lassan feladásba merült.

4. Az áttérési mozgalom második szakasza: Iza, Nagylucska

Beheró után az áttérési mozgalom gócpontja Máramaros és Bereg megyékbe tevődött át, és az izai ügyben már bírói ítélet mondta ki a vádlottak bűnösségét.

Az izai és a nagylucscai eset kapcsán is fellelhető a párhuzam az amerikai görög katolikusok helyzetének alakulásával. Beheró esetében a skizmára való hivatkozás a görög katolikus egyházi szervezet USA-ban történő megeremtésére irányult, ami Hodobay kiutazásával meg is valósult. Az amerikai görög katolikus vizitátor kiérkezésével joghatóságának kibővítése jelentette a magyar kormány számára a következő feladatot. Ezért nem lehet véletlen, hogy az 1904-ben kezdődő izai per egésze 1906-ig elhúzódott, mivel ebben az évben egyezett bele Róma, hogy az amerikai görög katolikusok vizitátor helyett püspököt kapjanak egyházi vezetőül. Míg ezt sikerült elérni a Vatikánhoz irányuló felterjesztésekben állandóan szerepelt Iza és Nagylucska neve, valamint a magyar kormány erélyességének hangsúlyozása a skizma terjedése elleni harcban. Míg Beheró kapcsán Vályi Jánosra, Nagylucska és Iza esetében Firczak Gyulára hárult a skizma elleni harc vezetése.

A hegyvidéki kirendeltség vezetője, Kazy József 1903 tavaszán a Földművelésügyi Minisztériumhoz intézett – „bizalmas” jelzésű – jelentésében arról számolt be, hogy szokatlan jelenségre lett figyelmes a Máramaros megyei Izán: hét izai lakos nyíltan kijelentette, hogy át akar térni a görögkeleti hitre, s állítólag kérni fogják a karlócai görögkeleti pátriárkát Brankovics Györgyöt, hogy küldjön falujuknak görögkeleti lelkészt. Kazy vé-

leménye szerint az áttéresi szándék kinyilvánításában nagy szerepe volt, hogy a szacsali áttérők esetében néhány hónappal korábban felmentő ítélet született.⁹¹

A Máramaros megyei, főleg románok által lakott Szacsal lakói 1900-ban görög katolikus lelkészük – Gyenge János – halála után nem fogadták el utódját, Pap Mihályt,⁹² és közölték Szabó János szamosújvári görög katolikus püspökkel, hogy amennyiben nem kapják meg az általuk kért lelkészt, Chita Pált, Nagyszebenbe mennek és áttérnek a görögkeleti vallásra. 1900 november 22-én a falu négy tagú küldöttsége felkereste a nagyszebeni görögkeleti érseket, és 1000 áttéresi nyilatkozattal tértek vissza. A szamosújvári görög katolikus püspök a magyar kormányhoz fordult segítségért, miután úgy vélte, hogy a most már más falvakat is elérő áttéresi láz önként nem fog lecsillapodni. Szabó János a megegyezés első jeleként lemondott Pap Mihály szacsali kinevezéséről és a falu által elfogadott Chita Pál lett a település új lelkésze. Ennek ellenére többen kitartottak az áttéresi szándék mellett és 1901 elején Szacsalra érkezett Craciunasiu Gergely görögkeleti lelkész. Craciunasiu megérkezése után pár nappal a szamosújvári görög katolikus püspök és a máramarosi főispán megbeszélésén megállapodás született, hogy megbízzák Budu Titus máramarosi görög katolikus püspöki kúrhelynököt, hogy a szacsali ügyben hamis áttéresi bizonyítványok kiállítása és a görögkeleti lelkészek lázítása címén indíttasson bűnvádi eljárást.⁹³ A sietség oka, hogy az áttéresi szándék híre ekkorra már eljutott Bécsbe és a Vatikánba is.

Ebben nagy szerepe volt Lukács László laczfalusi lelkésznek. Lukács a román nemzetiségi eszme egyik fő propagálója volt, az 1895. évi nemzetiségi kongresszuson létrehozott 12 tagú választmány egyik tagja. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1909. március 15-én a miniszterelnökséghez címzett átiratában előadta aggályait, hogy Lukács „rikító módon adhatta elő az eseményeket”. A Vatikán Rampolla bíbornok személyén keresztül érdeklődött az áttérések feől. Az említett jelentés megemlíti, hogy az áttéréseket gyorsan el kell intézni, miáltal jó színben lehetne feltűnni Róma előtt. A miniszterelnökség válasza is hasonló szellemben fogant. Miután több elintézetlen kérdés is van Rómánál, most úgy kell feltűnni, hogy „ne csak követeljünk, hanem adjunk is valamit”. Itt a lehetőség – a skizma –, most olyan szolgálatot lehet tenni Rómának, amelynek kedvező hatása lehet a későbbiekben.⁹⁴

A máramarosi püspök kúrhelynök február 20-án közölte Szabó Jánossal, hogy mind a máramarosi törvényszék, mind pedig a debreceni királyi főügyészség a bűnvádi eljárás megindítására irányuló megkeresését elutasította, arra hivatkozván, hogy az áttérések során senkinek sem történt kára. A kormány ennek ellenére tartotta magát a korábbi véleményéhez: az áttérésnél a törvény előírásait nem tartották be, az áttéresi bizonyítványok kiállításánál visszaélések történtek. A megindított közigazgatási vizsgálat eredménye az 1902. február 18-án keltezett összefoglaló jelentés. A jelentés megállapította, hogy az 1868. LIII. , valamint az 1895. XLIII.⁹⁵ törvénycikkek által engedélyezett szabályos áttérés egy sem történt, nem létezik Szacsalon törvényesen áttért görögkeleti egyén, így nem létezik törvényesen alakult görögkeleti hitközség sem. A jelentés alapján a hatóságok a máramarosi törvényszék elé idéztették az áttérteket. A nagyszebeni görögkeleti érsek tiltakozott a szerinte alaptalan és jogtalan vizsgálat ellen, s valószínűleg az ő fellépése is közrejátszott abban, hogy a máramarosi törvényszék előtt az ügy felmentéssel végződött.⁹⁶

A szacsali görögkeleti lelkész működése vonzotta a környékbeli falvak áttérni szándékozó lakóit, s több helyen – így Izán is – felmerült, hogy követik a szacsaliak példáját.

Kazy úgy értesült, hogy Firczák Gyula Balogh Mihályt, máramarosi külhelynökét küldte ki Izára, de az áttérést kezdeményező hét személy kitarított terve mellett. A kirendeltség vezetője aggodalmát fejezte ki a skizma izai megjelenése kapcsán, mivel „...nézetem szerint félni lehet, hogy ezen mozgalom tovább fog terjedni, mert Iza község geográfiailag úgy fekszik, hogy a dolhai és nagyágvölgyi lakosok Izát okvetlenül érintik utjaikban”.⁹⁷

1903 tavaszán 7 izai lakos valóban úgy döntött, hogy skizmatizálnak és levélben értesítették is a karlócai görögkeleti érseket ezen szándékukról, akitől azt a választ kapták, hogy addig nem tehet semmit amíg az áttérni szándékozók a törvényi előírásoknak eleget nem tesznek. Firczák Gyula miután értesült az esetről máramarosi külhelynökén keresztül akart hatást gyakorolni az áttérőkre, akiknek a száma közben egyre nőtt. Most a munkácsi püspök szorult a kormány segítségére, úgy ahogy Szabó János Szacsal esetében.

A miniszterelnökség 1903 június 12-én levélben kereste meg a nagyszebeni metropolitát, valamint a karlócai pátriárkát. Az előbbitől a szacsali görögkeleti lelkész visszahívását, az utóbbitól az izaiak áttérési kérelmének az elutasítását kérte.⁹⁸ A magyar kormány kérését a decemberben összeülő szerb püspöki zsinat elé terjesztették.

Firczák Gyula miután személyesen is járt Máramarosban, Szacsalt és Izát is felkeresve, 1903. december 1-én az Izán ellenszenvessé vált görög katolikus lelkészt, Polyánszky Istvánt felmentette és ideiglenesen új papot küldött a faluba, Azary Andrást. Az új lelkész feladata az áttérési mozgalom megállítására volt. A falu egy része elfogadta az új lelkészt, de az áttérők szándéka egyre komolyabbá vált, megkezdtek egy parasztház görögkeleti templommá történő átalakítását, házat béreltek az érkező új papnak. Azary orosz behatást vélt felfedezni az áttérés mögött, mert szerinte a helyi ruszinok között szerb nyelven beszélő pap nem boldogulna és egyébként is „vallási mozgalmat nem szönek ilyen titokzatos módon”.⁹⁹

Közben a szerb püspöki zsinat 1903. december 12-én megtárgyalta az izai ügyet, az áttérési szándékot elfogadta, s a budai görögkeleti szerb püspököt bírta meg az áttérés lebonyolításával. A magyar kormány – miután saját megbízottját küldte a budai püspökhöz – annyit elért, hogy Budáról nem a hagyományos egyházi könyveket küldik majd Izára, melyekben a cári család névsora is szerepel, hanem az erre a célra a budai püspök külön Boszniából hozat könyveket, ahol már a Ferenc József neve szerepel.¹⁰⁰

Bogdanovics budai görögkeleti szerb püspök közölte az izaiakkal, hogy hamarosan megkapják új papjukat Petrovics Geras személyében, de erre nem került sor, mert a magyar kormány elérte, hogy a püspök halogassa a lelkész Izára küldését, miközben 1904 februárjában megkezdődtek a letartóztatások. Ilyen előzmények után Bogdanovics budai főesperesén, Velemir Nedelkovicson keresztül tudatta az izaiakkal, hogy mégsem küld papot falujukba.¹⁰¹

A máramarosi törvényszék 1904. április 21–30 között tárgyalta az áttérők ügyét.¹⁰² A Várady Gábor elnöklete alatt megtartott tárgyaláson a vádirat 11 elsőrendű vádlottat sorolt fel: Pleszka Maxim Vaszily 40 éves, földművelő napszámos; Vakaró Joachim Vaszilyu 40 éves, vagyontalan napszámos, büntetett előéletű; Lázár Vaszily Mihályu 44

éves, kosárkötő napszámos; Kemény Vaszily Mihály 55 éves, kosárfonó; Orosz Auch Mihály 27 éves, vagyontalan napszámos; Izai Andrij Vaszily 31 éves, vagyontalan földműves; Pleszka Gábor Vaszily 24 éves, vagyonos, büntetett előéletű; Prokup Vaszily Petru 44 éves, vagyontalan; Vucskán Péter Mihály 30 éves, büntetett előéletű /vagyoni helyzetére vonatkozóan nincs adat – V.K./; Szabó Miklós 27 éves, kis vagyona van; Vucskán Andri Vaszily Barbár 32 éves, vagyontalan napszámos.

A büntetett előéletűek közül Vakaró Joachim Vaszily becsületsértés, Pleszka Gábor Vaszily becsületsértés és kihágás, Vucskán Andri Vaszily Barbár testi sértés miatt volt büntetve. A vádirat Lázár Vaszily Mihályt is büntetett előéletűként tünteti fel, de nem említi az elkövetett büntetett. A fenti 11 főt vádolták a mozgalom szervezésével, további 8 főt, mint másodrendű vádlottat azzal, hogy a szervezésben munkatársként jelentkeztek, míg 7 fővel szemben ejtették a vádat.

Az első- és másodrendű vádlottak majd mindegyike beszélt magyarul és oroszul is. Az előzetes kihallgatás során 13 fő görögkeleti, 6 fő görög katolikusnak vallotta magát.

A vádirat 5 pontban határozta meg a 19 fővel szembeni vádakát: 1./ a BTK 172. és 173. §-aiba ütköző izgatás vétsége miatt azzal vádolta a terhelteket, hogy 1903 és 1904 folyamán az utcán és más nyilvános helyeken a görögkeleti vallásra történő áttérésre biztattak, miközben kijelentették: „a görög katolikus vallás nem vallás, a görög katolikus hit nem tiszta hit, a görög katolikus hívők egyházi méltóságai hazudnak, a görög katolikus papokat az egyház megvesztegette, ha bejön a görögkeleti pap, a muszka cár lesz az ő papjuk, s akkor a magyar hatóságok kormányzata, a magyar törvények uralma meg fog szűnni, a muszka cár a mi atyánk, a görög katolikus hívőket, a zsidókat, a magyar hatóságokat el fogja kergetni..”.

2./ Pleszka Maxim Vaszilyt vádolták a BTK 190. §-ába ütköző vallás elleni vétség címén, miután 1903 elején Izán a görög katolikus templomban tartott istentisztelet közben azt kiáltotta, hogy a pápáért zsoldárt ne olvassanak.

3./ Lázár Vaszily Mihályt a BTK 192. §-ába ütköző vallás elleni vétség címén vádolták. A vád szerint Izán istentisztelet alatt a görög katolikus lelkésznek azt kiáltotta oda, hogy „hazudik”.

4./ Vucskán Andri Vaszily Barbár ellen a BTK 261. §-ának megszegése volt a vád, vallási vitába keveredve testi sértés nélkül, becsületében bántalmazta Orosz Vaszilyt.

5./ Kemény Vaszily Mihály ellen a vád azt emelte ki, hogy 1903 őszén Izán azt kiáltotta a görög katolikus hívőknek, hogy „a görög katolikus hívők Oltáriszentsége tejjel van szentségtelenítve; .. az Oltáriszentségbe, a kehelybe ő beleköp” – ezzel a BTK 51. §-ába ütköző kihágást követett el.

A fő vádpont természetesen a görögkeleti vallásra történő áttérés volt, mely mozgalom vezetésével Pleszka Maxim Vaszilyt, Vakaró Joachim Vaszilyt és Lázár Vaszily Mihályt vádolták. Az előzetes letartóztatásban tartott elsőrendű vádlottak tagadták az ellenük felhozottakat. A vádirat a terheltek bűnösségét azzal kívánta bizonyítani, hogy olyan imakönyveket használtak, melyek az orosz birodalom cárijáért és az orosz uralkodóház tagjaiért szóló imákat tartalmaztak. Sőt, „figyelmen kívül nem hagyható jelenségnek mutatkozik még a terheltek bűnösségére az, hogy a terheltek birtokában egy oroszországi térkép találtatott, mert ez a körülmény is hű kifejezője annak, hogy a terhelteket az áttérési mozgalommal nem kizárólag a vallási érzület vezérelte, hanem azon cé-

lok elérése is vezette őket, melyeket beszédeikben kifejezésre jutattak” – emelte ki a vádirat a szervezők „veszélyes” tevékenységét.

Pleszka Maxim Vaszily majd utána társai vallomásukban megerősítették, hogy a görög katolikus egyház elhagyásának a terve azok után merült fel, miután lelkészüikkel megromlott a kapcsolatuk. Tagadták, hogy külső kapcsolataik lennének, egyöntetűen úgy nyilatkoztak, hogy Magyarországtól elszakadni nem kívánnak, a cár és az oroszok bejöveteletét nem jósolták és nem is akarják. Szintén tagadták azt a vádat, hogy mozgalmukat Amerikából anyagilag támogatták volna, azt viszont elismerték, hogy az USA-ból érkezett lapokat, könyveket olvasták, bár nem mindegyik mondanivalóját értették. A gyanúsítottak és a beidézett tanúk a három fő szervezőt jelölték meg a mozgalom vezetőiként, és a szembesítések során a nevezettek előtt is elismerték, hogy Pleszkaék a nyilvánosság előtt többször is sértő megjegyzéseket tettek a görög katolikus egyházra.

Tanúként szerepelt Azary András is. Iza görög katolikus lelkésze említette először, hogy a faluban nagy népszerűségnek örvendett Tóth Elek brosúrája. Azary szerint a „Kde treba iskati pravdu” című röpiratból 100-nál is több példány forgott Izán. Ezt a vádlottak nem is tagadták, sőt Vakaró Joachim kijelentette, hogy nagy hatással volt rá Tóth Elek munkája, hiszen: „nagyon szépen van írva, s igen biztatott bennünket az, hogy sok millió görögkeleti van”.

A bíróság beleegyezett, hogy Azary részleteket olvasson fel a röplapból, sőt a teljes fordítás egy példányát a Görögkatolikus Hírlap rendelkezésére bocsátotta, s a lap szemelvényeket közölt az átengedett példányból „Hol kutassuk az igazságot?”(!) címmel.

Az ügyészi és a védői perbeszédekre április 29-én került sor. Dr. Illés Andor másfél órás beszédében arról szólt, hogy a vádlottak célja a görög katolikus egyház és a magyar állam intézményeinek a felforgatása volt. Miután a másodrendű vádlottak esetében ejtették a vádat, védőjük Dr. Valkovszky Elek nem élt a szólás jogával, az elsőrendű vádlottak védője Dr. Klein Artúr védenecsei felmentését kérte, arra hivatkozván, hogy egyszerű, tudatlan emberekről van szó, akik esetében a politikai indíték fel sem merült.

Az ítélethirdetésre másnap, 30-án került sor. Az elsőrendű vádlottak esetében a törvényszék a BTK 172. §-ába ütköző vétséget állapította meg, izgatás címén, és hét főre szabott ki büntetést: Pleszka Maxim Vaszily 1 év államfogház és 500 korona pénzbüntetés, Vakaró Joachim Vaszily, Lázár Vaszily Mihály, Kemény Vaszily Mihály egyenként 14 hónap államfogház és 500-500 korona pénzbüntetés; Orosz Andri Mihály, Izai Andri Vaszily és Pleszka Gábor Vaszilyu a vizsgálati fogsággal kitöltött 2 hónap és kilenc nap államfogház és 180 korona pénzbüntetés. Az első 4 vádlott esetében a vizsgálati fogság idejét nem számították be.¹⁰³

Az ítélelhozattal a per nem ért véget, a védő és az ügyész egyaránt fellebbezett és 1905 júniusában az ügy a debreceni királyi ítélőtábla elé került. Dr. Illés Andor kérte, hogy a vádlottakat a BTK 173. §-ába ütköző vétségben is mondják ki bűnösnek. A debreceni tábla ezt elvetette, megállapítván, hogy „a vádlottak az említett hazafiatlan és államellenes kifejezéseket nem az állam, az alkotmány és annak intézményei ellen való izgatás céljából, hanem csupán vallási rajongásból használták, hogy a szerintük egyedül üdvözítő görögkeleti vallásnak mentől több hívőt szerezzenek”.¹⁰⁴ Egyidejűleg a négy fő büntetését csökkentette, 6-8 hónapra, valamint 50 koronára.

Azonban még most sem lett vége az ügynek. A királyi főügyész fellebbezése folytán a Curia is tárgyalta az izai áttérésről. Ezt a tárgyalást Vakaró Joachim már nem érte meg, időközben, a debreceni ítélet után hamarosan meghalt. A Curia ítélete 1906 májusában született meg: Vakaró Joachim, Kemény Vaszily, Vucskán Andri Vaszilyu Barbár bűnös a BTK 173. §-ába ütköző vétségben és Vakaró Joachimot és Kemény Vaszilyt a BTK 172., 173. §-ába ütköző vétség miatt összbüntetésül 1–1 év államfogházra ítélte. Vucskán Andri büntetése 6 havi államfogház lett.¹⁰⁵ A per ezzel lezárult, de az ügy hullámai nem múltak el egyhamar.

Az izai per folyamán nem derült ki olyan egyértelműen, hogy a mozgalomnak külső kapcsolatai vannak, mint Beheró, s majd később Nagylucska esetében, ennek ellenére a bíróság bűnösnek találta, és elítélte a vádlottakat, mivel az izai áttérési lát nagyobb méretet öltött, mint akár Beheró, akár Nagylucska esetében. Miskolczy János királyi erdőmester, a hegyvidéki kirendeltség máramarosszigeti megbízottja szerint 1904 tavaszán Izán kb. 380 család vallotta magát görögkeleti vallásúnak, s csak mindössze 75–80 család maradt meg a görög katolikus hitnél. Ezen kívül a közeli falvakra - elsősorban Herincse, Lipcse, Ötvösfalva, Szinevér, Rahómező, Kereczke - is hatással volt az áttérés, s ha nem sikerül megállítani a mozgalmat, akkor az a magyar államra is veszélyes lehet - vélekedett Miskolczy.¹⁰⁶

A hegyvidéki kirendeltség vezetője, Kazy József, még az áttérési per kezdete előtt 1 000–1 200 főre tette az Izán skizmatizáltak számát, külön kiemelve, hogy a mozgalom gyorsan terjed más falvakban is. Kazy szerint már Herincsen is voltak áttérések – 100–120 fő –, sőt Bereg megyében is számolni kell a skizmával. Kazy most még csak megemlítette Nagylucskát, mint a veszélyeztetett beregi falvak egyikét. A földművelésügyi miniszterhez címzett beszámolójában három okot emelt ki a skizma gyors terjedése kapcsán: 1. Az USA-ból hazatértek agitációja, 2. az egyházi terhek rendezetlensége, 3. a szacsali áttérési perben történt felmentő ítélet hatása.¹⁰⁷

További jellegzetessége az izai skizmának a szociális tényezők hangsúlyozott szerepe. Ezt a nézetet támasztja alá Fischer Ödön gazdasági intéző, a hegyvidéki kirendeltség munkácsi megbízottjának 1904. február 22-én kelt jelentése. Fischer biztos volt benne, hogy a skizma rövid idő alatt általános lesz a Felvidéken, mivel fő mozgatója a szociális elégedetlenség, az „anyagi érdek vegyítve vallási dolgokkal”, s csak érvekkel lehet ellene harcolni, mivel könnyű elhiteni a ruszin paraszttal, hogy majd a jó cár földet ad nekik. Szerinte a megoldást az jelentené, ha a papoknak természetben fizetett terheket levinnék a nép válláról, az állam megváltaná ezen terheket. A fent említett Miskolczy János is a papi javadalmak államosításában látta a skizma elleni harc első lépését. Mindketten úgy vélték, hogy miután 1893-ban összeírták a papi javadalmakat, ezen összeírás alapján el lehetne kezdeni a megváltást. Fischer az alábbi megjegyzéssel zárta jelentését: „Végül tisztelettel megemlítem, hogy a skizmáról ma már minden kunyhóban beszélnek, különösen ott, ahol az Amerikából visszavándoroltak ezen eszméket missziószzerűleg terjesztik, de Bereg és Ugocsa megyében a hegyvidéken még határozott mozgalom nem alakult ki.”¹⁰⁸

A Görögkatolikus Hírlap cikkei 1904 februárjában Fischer Ödönnel szemben már arról tudósítottak, hogy az áttérések elérték Bereg és Ugocsa megyét is.¹⁰⁹ A Bereg megyei Nagylucskán 1903-ban kezdődött a mozgalom. Romanecz Aladár görög katolikus

lelkész, az asszimilálódott ruszin értelmiség egyik képviselője, az állami támogatással megjelenő Kárpáti Lapok szerkesztője „A pánszláv skizma Beregfelvidéken” című broszúrájában elemezte a nagylyucsikai skizma, előzményeit! Romanecz szerint a skizma célja, hogy „orosz rubelek, másrészt amerikai dollárok közbejöttével” Kárpátalja ruszin népet Oroszországhoz csábítani.¹¹⁰ A helyzet olyannyira veszélyes - véli Romanecz -, hogy egy esetleges külpolitikai bonyodalom Oroszországgal be nem látható következménnyel járhatna Kárpátalján. A megoldást csak a kormány gyors, erőteljes közbelépése jelentheti, mert „a pánszláv skizma Máramarosból Beregre is átszapott, ám a beregi skizma sokkal mélyrehatóbb jelentőségű amannál, mivel a beregi nép vallásilag képzetebb, lelki világában bensőbb érzésű és gondolkodású”.¹¹¹

Romanecz a skizma veszélyét egy korábbi füzetében már összefoglalta, kilenc pontban meghatározva az áttérések okát. Az említett füzet „Egy Máramaros vármegyei lakos” aláírással „Ruthéneink és az orosz ortodoxia” címmel 1908-ban jelent meg Huszton. A szerző - Romanecz - az izai mozgalommal kapcsolatban fejt ki véleményét: „az ortodoxia leple alatt nem kisebb dolgot akarnak keresztül vinni, mint Magyarország északkeleti részét az orosz cár birtokába átjátszani”,¹¹² ezért „lázasan láttak tehát neki a hitközség megalakításának, hogy törvényesen elismert társulattal bírhasanak, amelynek kebelében azután zavartalanul csinálhassák összejöveleiket és a vallási buzgólkodás ürügye alatt gyanútlanul folytathassák a magyar állam ellenes politikai üzelmeiket”¹¹³. Romanecz szerint a magyar kormány feladata a skizma elleni harcban: 1. akadályozza meg a skizma vallási, vagy más társulat által történő terjesztését, 2. törölje el a papi párbért és a napszámot „hogy holmi ingyenes vallásokkal való házalásokat lehetetlen legyen itt folytatni”, 3. a párbér és a napszám pótlására a kormány emelje fel a congruát 2400 koronára, 4. a galíciai és a bukovinai határon átjáró személyek figyelemmel követése, 5. nehezítse meg a ruszinok kijutását Amerikába, 6. fejlessze tovább a hegyvidéki akciót, 7. üldözze az uzsorát, 8. küldjön a vidékre a helyi nép nyelvét beszélő bírósági és közigazgatási tisztviselőket, hogy „növeljük bennük a magyar hatóságok iránti bizodalmat a közvetlen érintkezés lehetségessé való tételével.”, 9. a magyar szellemű óvodák számának gyarapítása.¹¹⁴ Romanecz Nagylyucska esetében a külföldről jövő propaganda mellett a hívők papjukkal szembeni elégedetlenségét emelte ki. A nagylyucsikaiak azzal vádolták lelkészüket, Bacsinszky Mihályt, hogy elhanyagolja a hívők lelki gondozását és csak saját anyagi hasznával törődik. Az egész mozgalom mögött Rubis György nagylyucsikai földművelő állt, aki 1903 nyarán Oroszországból egyházi könyveket hozatott és miután elolvasta őket, több társával együtt kérte Bacsinszkyt, hogy szentelje meg a könyveket, s mivel a lelkész ezt nem volt hajlandó megtenni, követelték, hogy hagyja el a falut, mert a görög katolikusok közül 200-an át kívánnak térni, mert szerintük igazi vallás, s nekik olyan pap nem kell, aki gazdálkodással is foglalkozik. Bacsinszky a könyveket elkoboztatta, az ügyről pedig jelentést tett Firczák Gyula munkácsi püspöknek.¹¹⁵ A nagylyucsikaiak ekkor már kapcsolatban álltak az izaiakkal, amit Azary András is megerősített.¹¹⁶

A hegyvidéki kirendeltség vezetője, Kazy József 1904. május 4-én „nagyon bizalmas” jelzésű jelentésében közölte a Földművelésügyi Minisztériummal, hogy követte a február 4-én kapott utasításokat és figyelemmel kísérte Bereg megyében a skizma terjedését. Kazy - ellentétben a megye főispánjával, aki a helyszínre küldött tisztviselőitől kapott információk alapján csupán felekezeti irányú mozgalomnak tekintette a nagylyucsikai

esetet – nemzetiségi és szociális jellegét emelte ki a beregi skizmának, mivel „az egyszerű földművelő emberről nehéz elhinni, hogy különbséget tud tenni a régi és új vallása között”.¹¹⁷ A már említett főispáni véleményt erősítették a kárpátjai sajtóban megjelent cikkek, melyek szerint az egyházi terhek elleni tiltakozás az áttérések egyik mozgatója, a paraszti földszerzési igény mellett.¹¹⁸

A hegyvidéki kirendeltség vezetője hetente terjesztett fel jelentéseket, kimutatásokat az áttérési mozgalom terjedéséről, és jól tudta, hogy Nagylucskán évtizedek óta megoldatlan a földkérdés. Az 5318 lakosú Nagylucskán az összes földtulajdon 1863 kat. hold rét és szántó, valamint 674 hold erdő volt. A falu határában lévő többi földterület a Schönborn hitbizomány kezében volt. az uradalom csak abban az esetben hajlott a kezében lévő földek eladására, ha a számára kedvezőtlen terméshozamú „Hát” nevű birtoktestet is eladhatja, illetve a falu megveszi. A tárgyalások kedvezően indultak. A község lakói elfogadták az uradalom javaslatát a holdankénti 700 koronás vételárról – bár eredetileg 600 koronát gondoltak – és ígéretet tettek arra, hogy a legrövidebb idő alatt fizetnek, de a „Hát” birtoktest megvásárlását elutasították. A szerződés aláírása előtt az uradalom igazgatósága arra hivatkozván, hogy a vétel tárgyát képező birtoktest már bérben van, s a bérlő is kártalanítást követel, a tárgyalási összeget felemelte. Ez a tárgyalások megszakadását jelentette. Így – utalt a megegyezés elmaradásának a következményeire Kazy –, „a nép könnyen elhiszi, hogy itt földhöz nem jut senki, csak a cár segítségével.”¹¹⁹ A kirendeltség vállalta a közvetítő szerepet a falu és az uradalom között, sürgetve a megegyezést: mert a rendezésnek politikai oldala is van, mivel Nagylucskán felütötte fejét a skizma – jelentette Kazy a Földművelésügyi Minisztériumnak. A kirendeltség vezetője így folytatta jelentését: „Ezen mozgalmat csak úgy sikerült némileg lecsillapítani, hogy a saját befolyásom és közvetlen beavatkozásom érvényesítése által kilátásba helyeztettem a lucskaiak számára a birtokvételielőbbi effectuálása: ha azonban ez az uradalom érthetetlen visszautasító magatartása miatt nem fogna bekövetkezni, a skizmatikus törekvéseket követni fogja a szocializmus fellépése, ami idővel átcsaphat a többi ruthén vidékre, s így kimondhatatlan veszedelmeket idézhet elő, amit bármely áron meg kell előzni”.¹²⁰

A jelentés hatására 1904. május 30-án a miniszterelnök magánlevélben kereste meg gróf Schönborn Frigyes Károlyt, kérte megértését, mivel csak ő van olyan helyzetben, hogy a nagylucskaiak kérését teljesíteni tudja. Tisza István arra hivatkozott, hogy a kérelmezők többsége megjárta Amerikát, minek következtében kisebb vagonra tett szert, s most „földhőség” vett erőt rajtuk. A földhiányt kihasználva azt terjesztették közöttük, hogy bármennyi pénzük is legyen, a magyarokra nem számíthatnak, csak az orosz cárra, aki majd földhöz juttatja őket. A miniszterelnök kérése: tegye lehetővé az uradalom, hogy a nagylucskaiak – akiknek erre van pénzük – földet vehessenek, s akkor „légy meggyőződve tisztelt Barátom, hogy ha e kérelmet teljesíted, néhány száz, sőt ezer munkás állampolgárát e hazának oly jótéteményben részesíted, melyért Noked az egész nemzet, illetve annak vezetői csak hálás köszönetet mondhatnak”.¹²¹ Hosszú egyeztetés után 1906-ban megtörtént az eladás, közel 30, Bereg megyei község vásárolt földet, s ettől kezdve a földhöz jutott jómódú parasztság már nem csatlakozott a skizmamozgalomhoz, az a nincstelenség és a szegényparasztság mozgalma lett.

Közben 1904-től kezdve a hatóságok erővel léptek fel az áttérések ellen. 1903 végétől a Rubis György vezette nagylucskaiak felvették a kapcsolatot az izai mozgalom veze-

tőivel. Nagylucskán az áttérni szándékozók egy része már megjárta Amerikát, ők álltak a mozgalom élén. A hatóságok Rubis György tevékenységét kísérték megkülönböztetett figyelemmel és 1904 februárjában házkutatást tartottak nála. A házkutatás során Tóth Elek brosúráját – Kde treba iskati pravdu –, 54 nagylucskai lakos áttérési nyilatkozatát, valamint orosz nyelvű iratokat és Kijevben kiadott szertartáskönyvet foglaltak le.¹²²

Most még nem került sor letartóztatásra, Rubist megfigyelés alá helyezték. Nagylucskán betiltották a gyülekezést, figyelemmel kísérték a faluba érkező idegeneket és felszólították a környékbeli postamestereket, hogy minden küldeményről készítsenek jelentést. Ennek a megfigyelésnek meglett az eredménye. 1904. április végén Bacsinszky Mihály Nagylucska görög katolikus lelkészének a címére Oroszországból érkezett levél. A feladó, Gebe Dimitrij üdvözölte az áttérési szándékot,¹²³ s azt javasolta, hogy egyenesen az oroszországi Szent Szinódushoz forduljanak, onnét kérjenek maguknak görögkeleti lelkészt, ne Karlócától.¹²⁴

Bereg megye főispánja javaslatára a beregszászi királyi ügyészség vádat emelt Rubis György és társai ellen és, három vezetőt el is ítél 1 év 2 hónapi államfogházra. A fellebbezések után a kassai ítéletábra 1906-ban felmentette a vádlottakat, azzal indokolván a döntést, hogy a görögkeleti vallás feldicsőítése más vallásokkal szemben nem büntetendő cselekmény, s ha valaki lekicsinylően nyilatkozik a görög katolikus vallásról az nem minősül izgatásnak.¹²⁵

A felmentő ítélet megszületéséig elaludni látszó ügy 1906 tavaszától új erőre kapott Nagylucskán. Brankovics György görögkeleti pátriárka 1907. február 2-án arról értesítette a miniszterelnökséget, hogy az egri görögkeleti szerb lelkész szerint Házi János és 29 társa nála bejelentették áttérési szándékukat, 96 kiskorú gyermekükkel együtt.¹²⁶ Brankovics a magyar kormány véleményét kérte – bár megjegyezte, hogy nekik a kérelmezőket egyházi szabályaik szerint fel kellene venniük –, hogy fenntartja-e még az 1904-es álláspontját, mikor elérte, hogy Iza ne kapjon görögkeleti lelkészt.¹²⁷

A miniszterelnökség Bereg megye főispánját bízta meg, hogy készítsen összefoglaló jelentést a nagylucskai helyzetről. A „titkos” jelzésű levelében a miniszterelnökség 5 szempontot adott meg a főispánnak a jelentés összeállításához: 1. az áttérni szándékozók jártak-e már Amerikában, illetve vannak-e amerikai kapcsolataik, 2. idegen pénz játszik-e szerepet, nevezetesen miből akarják fedezni az új vallás költségeit, 3. a mozgalom vallásainak, vagy politikainak tekintendő, 4. megakadályozható-e az áttérés, s ha igen mely eszközökkel, 5. Bacsinszky megbízható-e, eredményes lehet-e az ellenakció az ő vezetésével?

A Bereg megyei főispán 1907. július 5-én válaszolt a miniszterelnökség fenti, április 22-én keltezett levelére és hat hónapos tapasztalatát foglalta össze az áttérési ügy esetleges újabb hullámról. A főispán szerint a mozgalom elsősorban nem vallási, hanem szociális jellegű, és a parasztság megoldatlan földéhségét kihasználva, politikai ügynökökön keresztül érvényesül a pánszláv tendencia. Ha megoldódik a földkérdés, nem lesz talaja az orosz agitációnak sem. A legveszélyesebb orosz ügynök, Gebe Dimitrij¹²⁸ – ő küldte Nagylucskára az áttérésre buzdító levelet 1904 áprilisában – jelenleg Munkács közelében, Oroszvég községben lakik, pontosan nem tudni, hogy miből él, de nagy a gyanú, hogy orosz pénzből. Egyébként a nagylucskaiak Amerikából mindössze egyszer kaptak pénzt, 1903-ban, 4 000 koronát. Ennek ellenére nem kell aggódni, bár tény, hogy 36 csa-

ládffő jelentette be áttérési szándékát, közülük csak 7 az igazán veszélyes.¹²⁹ A főispán Bacsinszky Mihályról elmondta, hogy magatartásában sok a bíráltni való: kapzsi, haszonleső, csak saját anyagi hasznával törődik, nem felel meg a skizma elleni harc követelményeinek.¹³⁰ A főispáni jelentés alapján a miniszterelnökség felvetette a munkácsi püspök-nél Bacsinszky menesztésének a gondolatát. Firczák Gyula üdvözölte azt a tényt, hogy a magyar kormány figyelemmel kíséri a nagy lucskai fejleményeket, de neki eddig semmilyen értesülése sem volt Bacsinszky viselkedéséről, hívei nem adtak be ellene panaszt. Így panaszos beadvány, igazolt vád hiányában nem kezdhet – kezdhették – ellene kánoni eljárást, s nem is mozdíthatja el jelenlegi lelkesi javadalmáról, de figyelmeztetni fogja, hogy viselkedésével inkább segítse a skizma elleni harcot.¹³¹

A főispán jelentése és Firczák kiegészítése elégnak bizonyult a nagy lucskai mozgalom leszerelésére 1907-ben. A miniszterelnökség a görögkeleti pátriárkát úgy tájékoztatta, hogy a mozgalom nem vallási jellegű, szociális okokból fakad és a megkezdett földvásárlások nyomán a skizma ügye magától megoldódik Nagylucskán.

A miniszterelnökség csak részben bizonyult jó jónak. Az áttérési láz valóban csökkent Nagylucskán 1907 után, de 1910-ben újra felélénkülnek az áttérési törekvések. Hasonló volt a helyzet Izán is, 1907-ben a per végleges lezárása után egy évvel. Perényi Zsigmond máramarosi főispán szerint 1907 tavaszáig nem állt helyre a vallási béke, sőt aggasztó jelek mutatkoztak a külföldi, pánszláv agitációt tovább folytatták. Egy izai lakos hagyatékában névtelen levelet találtak – a levél szerzőjére a későbbiekben visszatérünk –, melyben a levélíró azt írta, hogy hamarosan kimegy Izára, mert sok a mondani-valója, bármennyire is félnek a magyarok az orosz név felemlegetésétől. Rölapokat is terjesztenek a parasztok között, akik már nem járnak templomba, becsméri a görög katolikus papot és egyházat. A főispán elmondta, hogy semmit sem lehet megtudni terveikről, nagy az összetartás közöttük, csak néha szólja el magát valaki közülük, – általában részegen –, hogy „majd eljön a mi pápánk is”. További veszélyt jelent Izán, hogy 1907 tavaszán telt le az 1906-ban elítéltek büntetése, s kiszabadulásuk után az áttérési mozgalom fellendülése várható. Ezért Perényi azt kérte a miniszterelnökségtől, hogy hasson oda, hogy Bogdanovics budai görögkeleti püspök a későbbiek folyamán se küldjön papot Izára.¹³² Ennek a kérésnek eleget is tett a miniszterelnökség és így a skizmamozgalom második szakasza véget ért.

Az izai és a nagy lucskai eset kapcsán láthattuk, hogy a skizma terjedését egyetlen ok-ra visszavezetni nem lehet.

A Felvidéket jól ismerő, a ruszin parasztokkal mindennapos kapcsolatban lévő hivatalos személyek jelentései gyakran ellentmondtak egymásnak a skizma megítélésében. Egyik esetben csak vallási mozgalomként értékelték, más vélemény szerint az áttéréseknek szociális indítékai voltak, többen csak a skizma politikai hatásait említették. A skizma, mint az elmaradott társadalmi, gazdasági és kulturális körülmények között élő ruszinok nemzeti öntudatot éleszteni kívánó, vallási köntösben jelentkező nemzeti mozgalma, összetett jelenség. Kibontakozásában szerepet játszottak Magyarország és a Felvidék gazdasági társadalmi viszonyai, a magyar nemzetiségi politika, a ruszin nemzeti fejlődés sajátosságai, valamint a századforduló idején egyre jobban érezhető külső hatás. A közvetlen kiváltó ok más volt Beheró, Iza, Nagylucska esetében, köztük sorrendiséget felállítani nem szükséges.

Fontos még kiemelni, hogy a skizma a bíróságok ítéleteitől függetlenül terjedt. Szacsal, Nagylucska ügyei felmentéssel végződtek, Izán államfogházzal büntették az áttérők vezetőit, de az áttéréssel szimpatizálók száma mindkét esetben nőtt. Szerepet játszott ebben a magyar kormány politikája is. A magyar kormány nem kezelte a megfelelő komolysággal az ügyet: ha felismeri benne a ruszin nemzeti mozgalom igényeit, akkor 1907 után nem lett volna folytatása a skizmának. A szociális igényeket a hegyvidéki akció keretében megoldhatta volna, de az akció Egán Ede halála után már nem játszott jelentős szerepet Kárpátalja gazdasági életében. Egán neve gyakran szerepelt a helyi sajtóban, úgy emlegetvén, hogy halála után vége szakadt a jó kezdeményezésnek.¹³³ Az egyre elviselhetetlenebb egyházi terhek és az amerikai agitáció jelenti a skizma igazi okát, írta a Görögkatolikus Szemle 1904-ben, mely ellen egyre nehezebb védekezni, majd Egán Edére emlékezve a szerző megjegyezte: „Boldog emlékü Egán Edét ennek a vesztélynek a fölismerése indította a felvidéki akcióra. Ezért vette ő tervbe a Kárpát-lakók megnyerését a magyar nemzet számára.”¹³⁴

A magyar kormánynak kellett a skizma, annak is a politikai oldala, ez jelentette a tárgyalási alapot a Vatikánnal. 1907-ig a szacsali, izai, nagylucsikai skizma felemlítésével próbáltak nyomást gyakorolni Rómára, hogy az amerikai görög katolikusok vizitátorává kinevezett Hodobay jogkörét kiszélesítsék, illetve később a létesítendő amerikai görög katolikus püspöki székbe magyarországi származású lelkészt ültessenek, hogy a magyar kormány megőrizze befolyását az USA-ban letelepedett ruszinok felett.

5. Az amerikai akció: a görög katolikus püspökség létrejötte

A magyar kormány a fentiek szellemében kereste meg Firczak Gyula munkácsi püspököt, hogy a többi görög katolikus püspökkel együtt közösen lépjenek fel a magyar kormány támogatását maguk mögött tudván – a vizitátorság vikáriátussá, ha lehet püspökséggé történő átalakítása ügyében. A miniszterelnökség már 1904. július 10-én ilyen jellegű kéréssel fordult Firczak Gyula felé, hogy a Vatikán megfelelő informálása céljából a diplomáciai és az egyházi személyek közös fellépése szükséges, s most itt a kedvező alkalom: „A Vatikán informálására jó alkalmul kínálkozik az izai eset, s az azzal kapcsolatban egyebütt is mutatkozó áttérési mozgalmak. Ez ügyben Rómával szemben most már nyugodtan rámutathatsz, mert hiszen nem csekély részben főpásztori működésednek köszönhető, hogy az Unió ügyére oly veszélyesnek ígérkezett mozgalom elvesztette acut jellegét. Viszont a magyar királyi kormánynak a katholicizmus iránt való jóakarata is könnyen dokumentálható az áttérési mozgalommal, mert ezen politikai momentumokkal elegyes vallási áramlat egyházi eszközökkel aligha lett volna elfojtható, ha az állam a görög katolikus egyházat teljes nyomatékkal nem támogatja.” A Rómába utazó munkácsi püspöktől azt kérte a kormány, hogy mutasson rá, hogy a világi hatalom mennyire támogatta Firczakot a skizma elleni harcban: rendőri intézkedésekkel, büntető eljárás megindításával, s a görögkeleti püspöknél elérte, hogy ne küldjenek skizmatikus papot a veszélyeztetett vidékekre.

De mindez kevés: „jelenlhetnéd azonban, hogy mindezen eszközök a bajnak csak acut voltát vették el, s hogy a nagy területen lappangó baj orvoslása végett mélyreható

eszközökre van szükség”. Ezek a mélyreható eszközök a kormány szerint apostoli vikáriátus felállítása, az egyházi terhek enyhítése.¹³⁵

Firczák elfogadta a felkérést, járt Rómában, ahol a pápát szóban és írásban is tájékoztatta a magyarországi áttérések felől, az izai és a nagylucskai skizmát említve. Elmondta, hogy az egyházi vezetés mindent megpróbált a mozgalom megfékezésére és ebben a törekvésében komoly segítséget kapott Tisza István miniszterelnöktől és Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi minisztertől. Firczák szerint X. Pius tetszését leginkább az nyerte el, hogy a miniszterelnök református létére segített a püspököknek és közbenjárására nem kapott Iza skizmatikus papot. A pápa megígérte, hogy foglalkozik a vikáriátus alapításának a tervével.¹³⁶

Miután Hodobayról kedvezőtlen hírek érkeztek, nem tűnt valószínűnek, hogy ő lehetne a vikárius, ezért új nevek merültek fel: Korotnoki János amerikai görög katolikus lelkész a pittsburghi konzulátus jelöltje, Zima Miklós felső-szvidniki lelkésszel együtt, Dr. Suba György ungvári teológia tanár a VKM részéről. Még folyt a megfelelő személy kiválasztása, mikor egyre kedvezőbb hírek érkeztek Hodobayról a Vatikánba – sőt a vizitátor személyesen is járt Rómában a pápánál-, minek következtében a vikáriátus szervezésének az ügye lelassult.

A magyar kormány most a görög katolikus püspökök még erőteljesebb fellépését és együttműködését kérte, pontosan kidolgozva, pontokba szedve a teendő lépéseket:

1. A szacsali, az izai esetekről a munkácsi és a szamosújvári püspökök terjesszenek fel jelentést Rómához, minek következtében a Szentszék is kérje a magyar kormány támogatását, így ne a magyarok legyenek a kezdeményezők,
2. Vályi János eperjesi püspök a beherói ügyről tegyen jelentést a Vatikánnak. Fejtse ki a skizma összefüggését az amerikai állapotokkal és ő javasolja a Szentszék és a magyar kormány együttműködését.
3. Mindhárom püspök mutasson rá a kivándorlás nagy méreteire, a kivándorlók lelki gondozásának a fontosságára, s arra a veszélyre, mely az agitátorok által felizgatott kivándorlók visszatérése esetén az egyházat itthon fenyegetik. Ennek bizonyítására hozzák fel a csirsi,¹³⁷ a beherói, az izai, a szacsali és a nagylucskai példákat.
4. Utasítsák Hodobayt, hogy a Propagandához intézett felterjesztéseiben fejtse ki joghatóságának elégtelen voltát és a vikáriátus létesítésének a szükségességét.¹³⁸

A püspökök mindenben teljesítették a kormány elvárásait, de fellépésük nem sok eredményt hozott, mivel Hodobay helyzete vizitatori minőségében sem szilárdult meg. Ennek ellenére 1904/5 folyamán egyre gyakoribbá váltak a vikáriátus, esetleg püspökség szervezésével kapcsolatos levelezések, értekezletek. A megfelelő személy kiválasztása sok gondot okozott, mivel fennállt az a veszély, hogy akik nem lesznek megelégedve a vikáriussal, vagy püspökkel, azok skizmatizálnak, vagy legalábbis nem fogadják el az új vallási vezetőt. A megbeszélések és levelezések során bizonyossá vált, hogy Hodobay nem jöhet számításba, mert amerikai ellenfeleivel folytatott harca annyira elmérgesedett, hogy csakis a hazahívása mellett lehetett dönteni.

Hodobay kiérkezése után 1902. május 20-ra összehívta az amerikai görög katolikus lelkészek első értekeztetét, ahol úgy mutatkozott be, mint aki egy év eltelte után már püspök lesz.

Ellenfelei a Соединение – Szövetség – köréből kerültek ki. Az 1890-es években az USA-ban szétszórta élő ruszinok között az első kezdetleges összefogó szálát a külön-

bőző egyletek jelentették, melyek elsősorban vallási alapon jöttek létre. 1892. február 14-én Braddockban alakult meg az ezen egyleteket összefogó szövetség a Соединение грекокатолических братств /Görög Katolikus Egyletek Szövetsége/. A Szövetségben az alapítást követő években a munkácsi egyházmegyéből származó lelkészek játszották a vezető szerepet.¹³⁹ Ők lettek Hodobay legelszántabb ellenfelei, számukra a vizitátor a magyarosítást jelentette.

A Szövetség nevében 1905. augusztus 1-én memorandummal fordultak a magyar kormányhoz, Hodobay visszahívását kérve. Azzal vádolták a vizitátort, hogy eltávolodott a hívőktől, csak saját és rokonai érdekeit tartja a szeme előtt. Nem ismerik a magyar kormány szándékát, hogy miért ragaszkodik Hodobayhoz, de tekintettel arra, hogy a hívők tudják, hogy ki nevezette ki a vizitátort, személyen keresztül a magyar kormány ellenségévé válhatnak és könnyen megnyerhetőek a skizmának.¹⁴⁰

A magyar kormány arra hivatkozván, hogy a memorandum nem tartalmaz konkrét vádakat Hodobayval szemben nem kívánt foglalkozni részletesebben az ügygel, mindössze annyit jegyzett meg, hogy ha a vizitátor tényleg ennyire népszerűtlen paptársai között, akkor ezt a tényt a püspökség alapításakor figyelembe kell venni. Az elutasítás hatására az amerikai görög katolikus lelkészek önálló szervezkedésbe kezdtek. 1905. május 16-án bizottságot alakítottak, melynek feladata az Amerikai görög katolikus kongresszus előkészítése volt. Az előkészítő bizottság október 18–19-én ülést tartott, ahol az alábbi megegyezés született:

1. A kongresszust 1905. december 19-én tartják Brooklynban, ahol minden görög katolikus lelkész jogosult a részvételre és rajtuk kívül még hitközségenként 2 fő.

2. A kongresszus feladata a görög katolikus püspökség szervezéséről dönteni.¹⁴¹

Hodobay miután értesült a kongresszus előkészületeiről tájékoztatta közvetlen felettesét, a washingtoni apostoli delegátust, aki a vizitátor javaslatára betiltotta a tervezett kongresszust.

A magyar kormány a betiltás után rosszállását fejezte ki az amerikai lelkészek önálló akciója kapcsán. A kormányt a kongresszuson elfogadásra javasolt memorandum azon pontja nyugtalanította, mely szerint minden Magyarországról érkező papot alávéténének a létesítendő görög katolikus egyházmegyei kormányzó tanács előzetes véleményezésének, így az amerikai papi mozgalmakat nehéz lenne Magyarországról felügyelet alatt tartani. A miniszterelnökséget aggasztotta Gotti bíborosnak kijelentése is, mely szerint az USA-ban önhatalmulag eljáró lelkészek magatartásukkal eljátszhatják a Vatikán jóindulatát, és ezzel lehetetlenné teszik a megegyezést az amerikai görög katolikus egyházi szervezet továbbfejlesztése terén.¹⁴²

A megegyezést nem csupán a Hodobay elleni támadások sietteték, hanem az amerikai görögkeleti egyház pozíciójának erősödése is. Tychon new yorki ortodox érsek 1905-ben híveinek számát 54 000 főre becsülte: 2 700 orosz származású, 7 800 galíciai, 6 000 bukovinai és romániai, 5 000 magyarországi ruszin, 11 000 délszláv, 12 000 a szír- arab missziókban, 10 000 amerikai származású. Szerinte 1905 folyamán kb. 1 000 fő lépett át a görög katolikusoktól.¹⁴³

Tychon helyezte át a főpapi széket San Franciscóból New Yorkba. Itt könnyebben kerülhettek kapcsolatba a görög katolikusokkal, miután az ő parókiáik főleg a keleti részen voltak. Ezt maga Tychon fogalmazta meg a Szent Szinódushoz címzett kérvényében: „... és különben itten igen gyakran ébred fel az unitusok között az orthodoxiára való haj-

lam és általuk alakíttatnak meg az orosz orthodox parochiák”. A székhely áthelyezésére a szinódusi engedély 1905 májusában érkezett meg.¹⁴⁴

Tychon jelentését ismerte a magyar kormány is, és a Külügyminisztériummal folytatott levélváltások során többször aláhúzta, hogy ez a szervezeti erősödés egyre veszélyesebb, főleg akkor, ha a Vatikán nem tesz lépéseket a görög katolikus rendezés felé: „Különös találkozás a véletlennek, hogy éppen akkor, amidőn Tychon érsek jelentéséből az amerikai orosz egyház kitűnő szervezettségéről, eddigi tevékenységének eredményeiről értesülünk, ugyanakkor a katolikus egyházat – ugyancsak a schizma itthon is szorongatni kezdi.”¹⁴⁵

A miniszterelnökség idézett megjegyzése arra vonatkozott, hogy Brankovics György görögkeleti szerb pátriárkától értesültek a nagylyucsikai görög katolikusok áttérési szándékáról, s hogy már fel is keresték az egri görögkeleti szerb lelkészt. A skizma magyarországi terjedése kapcsán a magyar kormány megvédte a hazai görög katolikus püspököket, úgy vélte, hogy a kivándorlás erősödése óta mindent elkövettek, hogy az idegenbe szakadt ruszinok megfelelő lelki gondozásban részesüljenek. Ezért nem teljesen érthető Róma halogató álláspontja, melynek igazi okát sem a Külügyminisztérium, sem a magyar kormány nem tudta: „Nem tartjuk kizártnak azt sem, hogy a Szentszék azért nem támogatta a magyar kormányok által kezdeményezett és felkarolt akciót azzal az eréllyel, melyet az ügy fontossága megérdemelt volna, mert abban a hitben élt, hogy a kormányokat politikai célok és nem a katolikus egyházzal congruens érdekek vezérlik” – vélekedett a magyar kormány a vatikáni rendezés késlekedésének okáról.¹⁴⁶

Ezért is terjesztették fel Rómához Brankovicsnak a nagylyucsikai áttérési szándéka kapcsán írt levelét, Hodobay beszámolóját és az Osztrák-Magyar Monarchia külügyi szerveinek jelentéseit az amerikai orosz egyház erősödéséről.¹⁴⁷

Az egyre veszélyesebb jelleget öltő hazai – beherói, izai, nagylyucsikai – áttérési mozgalom, az amerikai egyházi állapotok – a görög katolikus lelkészek szervezkedése, az orthodox egyház előretörése – az érdekelt hazai görög katolikus püspök és a magyar kormány egységes fellépésben, programban történő megállapodását sürgette. A rendezés lehetőségét nagyban segítette az apostoli delegátus véleménye, aki elismerte az amerikai görög katolikus püspökség létesítésének a szükségességét. Számára a fő gondot a megfelelő személy kiválasztása jelentette, mert fennállt annak a veszélye, hogy a döntéssel egyet nem értők hajlanak majd a skizmára.

A washingtoni apostoli delegátus állásfoglalásának ismeretében a kormány és a görög katolikus püspökök 1905. október 31-én bizalmas értekezletet tartottak, ahol egyeztették elképzeléseiket az un. amerikai akciót illetően. Megállapodás született, hogy a skizma terjedésére hivatkozva diplomáciai úton Rómától püspökség szervezésére kérnek engedélyt. Az értekezlet javaslatot is tett a püspök személyére: 1. Dr. Hadzsega Bazil munkácsi teológia professzor, 2. Dr. Suba György teológia professzor, 3. Korotnoki János allegheny-i missziós lelkész.¹⁴⁸

A Külügyminisztériumra hárult a feladat, érje el, hogy a Vatikán utasítsa az apostoli delegátust a tervezett görög katolikus kongresszus betiltására. Ezen kívül siettetni kellett Rómát, hogy minél előbb mentse fel Hodobayt és ezzel egyidőben bízta meg Korotnokit a vizitatori teendőik ideiglenes ellátásával.

Hodobay felmentése, hazarendelése rendkívül fontos volt a kormány számára, mivel az amerikai papok mozgalmának az a hit volt az alapja, hogy otthon tökéletesen meg vannak elégedve a vizitátorral és a püspökség megalakulásakor automatikusan őt ültetik majd a püspöki székbe.

A magyar kormány a Külügyminisztériumon keresztül közölte Hodobayval, hogy nincsenek megelégedve működésével: diszkrét megbízatását kikürtölte, pedig kiutazása előtt külön felhívták a figyelmét, hogy állami küldetését ne nagyon hangoztassa, jelentései felületesek, nem tudott rendet teremteni az amerikai lelkészek között – számíton rá, hogy hamarosan haza kell térnie.¹⁴⁹

Hodobay visszarendelését sürgette az is, hogy Dzubay Sándor és Laurisin Kornél kezdeményezésére újra felmerült a korábban betiltott amerikai görög katolikus kongresszus megrendezésének a gondolata. Az előkészítő bizottság 1906. február 20-án Mc Keespartben ülést is tartott, ahol Dzubay azt javasolta, hogy alakuljanak egyházmegyévé Róma és a magyar kormány engedélye nélkül. Indokul azzal érvelt, hogy közel fél-száz egyházközség óhajtja ezt a lépést. Az előkészítő bizottság ellenben a törvényes utat választotta, bár voltak Dzubaynak is támogatói. Az újabb kongresszus időpontjául 1906. március 13-t, székhelyül New Yorkot fogadták el.¹⁵⁰

A kongresszus időpontjának a kitűzése megette a hatását Rómában. A Vatikán elfogadta az amerikai görög katolikus püspökség megszervezésének a gondolatát, úgy, hogy a magyar görög katolikus püspök véleményét külön is kikére. A magyar kormány üdvözölte a vatikáni döntést, de miután tudomást szereztek arról, hogy Róma Szeptycki lemergi görög katolikus érseket is felkérte jelentéstételre, veszélyeztetve látták tervüket, hogy magyar jelölt nyerje el a püspöki széket.

Firczákra és Vályira hárult a feladat, hogy Rómánál személyesen közbenjárva – de akciójukat úgy feltüntetve, hogy az mentes mindenféle állami hatástól – elérjék, hogy a magyar jelöltek valamelyike élvezzen elsőbbséget. „Biztos tudomásom van arról, hogy a Cúria nem csak az itthoni és az amerikai, de az osztrák görög katolikus papok között is keres püspökjelöltet, tehát nem lesz könnyű Nagyméltóságotoknak rávenni az illetékes köröket, hogy a mi jelöltjeink közül nevezzenek ki püspököt” – írta a miniszterelnökség a munkácsi és az eperjesi püspöknek itáliai utazásuk előtt. Meg kell akadályozni – szölte a megbízatásuk – Korotnokin kívül más amerikai lelkész, vagy osztrák személy kinevezését. Hivatkozniuk kell a magyar állam skizma elleni harcára, s „háládatlanság jellegével bírna az, ha nem a magyar püspökök ajánlata vétetnék illetékes figyelembe”. Közölik a vatikáni körökkel, hogy a magyar kormány vállalja a püspök szubvencióját – évi 50 000 korona értékben –, ha a püspök teljes joghatósággal lesz kinevezve és a magyar jelölés érvényesül.¹⁵¹

Firczák és Vályi úgy tervezték, hogy 1906 szeptember elején utaznának Rómába, de a miniszterelnökség javaslatára – a Propaganda tagjainak nyári szabadsága miatt – október-novemberre halasztották utazásukat.

A halasztási javaslattal egyidőben értesítette a kormány a püspököket, hogy az amerikai görög katolikus lelkészek augusztusban 2 gyűlést tartottak, New Yorkban és Pittsburghben, ahol tiltakoztak a püspök kinevezése ellen, miután az amerikai lelkészek véleményét nem kérték ki. Mindkét gyűlésen püspökjelölteket is választottak: Pittsburghben Dzubay Sándort, Laurisin Kornélt és egy galíciai papot, New Yorkban Laurisin Kornélt és szintén egy galíciai származású lelkészt.

A gyűlések ellenére az apostoli delegátus 1906. szeptember 8-án írt jelentésében úgy tájékoztatta Rómát, hogy alkalmas személyt a püspöki székre az amerikai lelkészek között ő nem ismer.¹⁵² A magyar kormány a számára ez a vélemény kedvező volt, bár Korotnoki Jánost alkalmasnak tartotta a megbízásra.

1906 októberében a magyar kormány olyan értesülések birtokába került, melyek szerint a bécsi udvar és Goluchowski gróf egy galíciai szerzetest protezsált Rómában amerikai görög katolikus püspöknek. A Görög Szertartású Katolikus Magyarok Országos Bizottsága a skizmával egyenértékűnek tartotta az új veszélyt, ezért is írta a miniszterelnökségnek: „Bajos ez ügyben első pillanatra megítélni, hogy reánk és a Monarchiára nézve is a két veszély közül melyik a nagyobb, de annyi bizonyos, hogy a gácsországi veszély közelebb fekszik, s ezért én legalább azon a véleményen vagyok, hogy inkább függesztessék fel egyelőre az amerikai püspök kinevezése, hogysen oda gácsországi egyén kerüljön!”¹⁵³

Szabó Jenőnek, az Országos Bizottság elnökének ezen sorai hatására a kormány Firczákék akciójának kiegészítéséül Magyarország hercegprímásának a közbenjárását is kérte. Vaszary Kolos már korábban bekapcsolódott az egyeztetésbe. Még 1906 márciusában kérte fel Gotti bíbornok, hogy a tervezett püspöki székbe ajánljon valakit az eperjesi, vagy a munkácsi egyházmegyéből. A hercegprímás Vályi és Firczák meghallgatása után júniusban Hadzsega Bazil nevét terjesztette fel, de azután, hogy július 10-én Gotti értesítette, hogy megkapta Vaszary jelölését, nem történt további egyeztetés.¹⁵⁴

Vaszary Kolos bekapcsolásával a magyar kormány diplomáciai lépések megtételével arra törekedett, hogy az amerikai püspöki szék betöltésénél Magyarország hercegprímásának és a görög katolikus püspököknek döntő szava legyen, csak így látta biztosítottnak a magyar nemzeti követelmények érvényesülését. Firczák és Vályi november 6-án indultak Rómába és néhány napos vatikáni tartózkodásuk idején fogadta őket a pápa, de érdemi tárgyalásokra nem került sor.

A püspökök eredménytelen utazása után is tovább folyt a vatikáni akció, hogy a választás mindenképpen magyarországi papra essen és az illető magatartása dinasztikus és állami szempontból ne essék kifogás alá. A püspök kinevezése körül elhúzódó levelezések, tárgyalások azt mutatták, hogy a magyar kormány a vatikáni akció során a skizma elleni harcra hivatkozva kívánta elérni, hogy Róma egyházi kérdésekben engedjen a kormány kívánalmainak. Ez a törekvés nem hozott eredményt.

Döntés 1906-ban még nem történt, de Firczák és Vályi eredménytelen római látogatása, a hercegprímás válasz nélkül hagyott javaslata jelezték, hogy az a magyar kormányra nézve kedvezőtlen lesz. Róma döntésével sem a hercegprímás, sem a hazai püspökök, sem pedig az amerikai görög katolikus lelkészek véleményét nem vette figyelembe.

Szécsén Miklós vatikáni osztrák-magyar nagykövet 1907 februárjában bizalmas vatikáni körökből úgy értesült, hogy még februárban meglesz a kinevezés. Beszélt Cassetta kardinálissal, az amerikai görög katolikus püspökség ügyének az előterjesztőjével, aki csupán jóindulatúan meghallgatta Szécsén javaslatát, hogy a püspök magyar legyen, de érdemben nem válaszolt.

A kardinális azért nem válaszolt a nagykövet javaslatára, mert már tudta, hogy hamarosan megkapják Bécs hivatalos javaslatát. Ez 1907. március 1-én meg is érkezett és az elmúlt évi hírek igaznak bizonyultak, Bécs Ortinszky István¹⁵⁵ leMBERGI

bazilita szerzetes jelölését támogatta, amit a Vatikán el is fogadott.¹⁵⁶ 1907. március 8-án a Propaganda nevében Gotti bíbornok hivatalosan értesítette Hodobayt Ortinszky kinevezéséről: "... az Apostoli Szék megengedhetőnek ítélte az Amerikában tartózkodó ruthén hívek számára, egy ugyanazon szertartású címzetes püspök kinevezését: e méltóságra pedig kegyeskedett Főt. Ortynsky Sótér István Atyát a Nagy Sz. Bazilus szerzetes rend tagját Gácsországból előléptetni. Ezen intézkedés következtében a Ruthének Látogatója hivatalának, amely ideiglenesen Rád volt bízva, véget vetünk."¹⁵⁷

Róma döntését a kormány meglepetéssel fogadta, tiltakozásában szerepet kapott a skizmával való zsarolás is. 1907 áprilisában a miniszterelnökség elképzeléseiben nem Ortinszky kinevezésének a megsemmisítése, hanem két görög katolikus püspökség felállításának a terve szerepelt. A magyarországi egyházközségek a magyar, a galíciaiak a galíciai püspök fennhatósága alá kerültek volna. A minisztertanács 1907. április 25-én megtartott ülésén a második püspökség felállításáról és annak magyar pappal történő betöltéséről született döntés.¹⁵⁸

Az USA-ban működő görög katolikus lelkészek többsége szintén nem értett egyet Ortinszky kinevezésével, arra hivatkozván, hogy az amerikai görög katolikus hívek 2/3-a magyarországi származású, így a püspöknek is Magyarországról kell érkeznie hasonlóan a vizitátorhoz. Véleményüket Laurisin Kornél fogalmazta meg, aki a püspök kinevezését osztrák hatásnak vélte, meggyőződése szerint Ausztriának nagyobb befolyása volt Rómában, mint a magyar kormánynak. Az amerikai lelkészek szerint a püspök személyének a megválasztásában az ausztria ráhatás mellett szerepet játszott az is, hogy a lengyel klérus nagy befolyással rendelkezett Rómában, valamint az amerikai római katolikus egyház érdeke is: nekik olyan püspök kellett, aki fokozatosan bevezeti a latin szokásokat a görög katolikusok között.¹⁵⁹

Ortinszky kinevezésével az amerikai görög katolikus akció fordulópontjához érkezett. 1907-ig, miután a kivándorlás fokozatosan nőtt a magyar kormányok a hazai görög katolikus püspökökkel együtt gondoskodtak, hogy ne bontakozzon ki a kivándorlók körében államellenes nemzetiségi törekvés. Kérdés volt, hogy a kinevezett püspök mennyiben kívánja a hazai püspökök és rajtuk keresztül a magyar kormány véleményét figyelembe venni.

Ortinszky USA-ba történő megérkezése után a kormány változtatott a püspökséggel kapcsolatos korábbi tervein: feladta a két görög katolikus püspökség alapítására irányuló elképzeléseit, úgy vélte, hogy az amerikai görög katolikus lelkészek úgysem fogadják el Ortinszkyt, szembefordulnak vele és a püspök kénytelen lesz a magyar kormány segítségét kérni, s esetleg meg is lehetne nyerni, vagy kieszközölni Rómában a felmentését.

Ortinszky kinevezésével nem rendeződött az amerikai görög katolikusok ügye, kedvező talajt biztosítva továbbra is a skizma amerikai terjedéséhez és ez a kintről érkező röpiratokon és a hazatérők szóbeli propagandáján keresztül Magyarországon is éreztette a hatását.

6. A nagy per

A skizmatikus perek 1906-ban történt lezárásával, a vezetők elítélésével – Iza –, vagy felmentésével – Nagylucska – a nyugalom helyreálltának a jelei mutatkoztak, de titokban tovább folytak az áttérésre buzdító agitálások. Egyre többen keresték meg – személyesen, vagy levélben – a nagyszebeni görögkeleti metropolitát, a karlócai görögkeleti pátriárkát, a budapesti szerb püspököt és a miskolci görögkeleti esperest, Motiu Aurélt. A hegyvidéki kirendeltség vezetője 1909 nyarán jelezte a miniszterelnökségnek – jelentése hamarosan a belügyminiszter elé került –, hogy Sáros megyéből szerzett információi szerint több településen felmerült az áttérés gondolata. Külön kiemelte Felsőcsernye községet, ahol a lakók több mint fele összeütközött a görög katolikus lelkésszel, Hvardovics Mihállyal. Az áttérni szándékozók két megbízottja járt is Budapesten, ahol felkeresték a görögkeleti szerb püspököt. Kazy elképzelhetőnek tartotta, hogy a falu mozgalma csak Hvardovics eltávolítására irányult, de az izai eset megismétlődésétől tartva kérte a hatóságok fellépését.¹⁶⁰

A hegyvidéki kirendeltség vezetőjét a Sáros megyei eseményeknél jobban aggasztotta, hogy Nagylucskán nem nyugodtak meg a kedélyek: „A baj ugyan még nem akut, mivel azonban ezen mozgalom lappangó természetű, s így nehezen ellenőrizhető – nem merész az állítás sem, hogy a baj küszöbön van.” – írta 1908. június 2-án Kazy József a miniszterelnökségnek, s lényegében ezt a gondolatot ismételte meg egy év múlva, azt kérve, hogy a hatóságok csendben, minden felhajtás, hírlapi tudósítás nélkül állítsák meg a mozgalom terjedését.¹⁶¹

Brankovics György szerb görögkeleti érsek 1910. március 8-án közölte a miniszterelnökséggel, hogy miután nekik az áttéréssel szemben egyházi indokaik nincsenek, nem utasíthatják el az egyre nagyobb számban áttérni kívánókat és egyháza igen kényelmetlen helyzetben van, sokáig nem halogathatja az áttérési ügyeket. Ezen levél alapján a miniszterelnökség április 10-én újra jelentéstételre szólította fel a beregi főispánt, az alábbi szempontok szerint: 1. milyen stádiumban van a nagylucskai mozgalom; 2. 1907 óta észlelték-e agitátorok működését, hogy a mozgalmat életben tartásuk, vagy az áttérni szándékozók mozgalma lett olyan erős, hogy az már sem közigazgatási, sem egyházi eszközökkel megállítani nem lehet; 3. ha még meg lehet állítani a mozgalmat, akkor milyen eszközökkel; 4. milyen vagyoni helyzetben vannak az áttérni szándékozók, illetve tudják-e viselni a vagyoni terheket, amelyek az új egyházközség megalapításából és fenntartásából erednek. Hasonló szellemű felszólítást kapott Máramaros megye főispánja is.¹⁶²

Közben Firczak Gyula is tudomást szerzett a pátriárka leveléről, s mindent elkövetett, hogy bebizonyítsa, hogy az áttérések nem vallási meggyőződésből fakadnak. „Az itthoni borzalmas politikai helyzetek, a folyamatosan váltokozó kormányok, a képviselő választások miatt a nép kegyeit kereső versenyek mind kedvezőleg hatnak ezen mozgalom terjedésére”, – melyet csak az egyházi és a világi hatóságok együttműködésével lehet megállítani – írta 1910. június 5-én a miniszterelnökségnek. Azt javasolta a kormánynak, hogy olvassa el a „Ruthéneink és az orosz ortodoxia” című füzetet, mert abból kiderül, hogy ez nem vallási mozgalom, hanem ruszofil politikai indokok vezérlik és Oroszországból, valamint Bukovinából irányítják a magyarországi szerb egyházi hatóságok támogatásával.¹⁶³

A máramarosi főispán jelentése arról számol be, hogy a megyében inkább az Izával szomszédos falvakban terjed a skizma, s mindent el kell követni, hogy ne alakulhassanak görögkeleti egyházközségek, ezért meg kell akadályozni, hogy az érintett falvak ortodox papot kapjanak. A főispán itt arra utalt, hogy 1910 júliusában a huszti főszolgabíróhoz 800–900 áttérési nyilatkozat érkezett, de a főszolgabíró hamisnak találta az okiratokat és nem engedélyezte az áttérést. A főispán szerint Izán és környékén a hívek nincsenek olyan anyagi helyzetben, hogy vállalni tudnák az áttérés terheit, ehhez máshonét kell, hogy segítség érkezzon.

A beregi főispán válasza szeptemberben érkezett meg, megnyugtatta a miniszterelnökséget az áttérések felől. Utalnunk kell arra, hogy a beregi főispán 1908. december 29-én már felvette a kapcsolatot a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériummal, hogy a közigazgatási apparátus segítségével, hatalmi eszközökkel vegyék fel a harcot az áttérések ellen. A főispán a nagylucskai ügyet pánszláv agitációként terjesztette elő, mely a ruszinok egységét megbontotta és csökkentette a görög katolikus papság befolyásoló erejét. Ez ellen úgy lehetne küzdeni, ha megakadályoznák a görögkeleti egyházközségek alapítását, mégpedig úgy, „ha a schizmatikusok egyházközség alapítására vonatkozó kérelme törvényes formák között bizonyos „ügyességgel” (!) kezeltek, s ez által annak teljesítése a messze jövőre tolatik ki”.¹⁶⁴

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium nem ment bele az okirat-hamisításba, más utat javasolt. Ugyanis az áttérési bizonyítványokat az áttérők nem személyesen mutatták be az egri görögkeleti szerb lelkésznel, hanem postán küldték el. Miután az áttérési szándék kinyilvánításának a fogadó egyház esetében is élő szóban kell megtörténnie, 1909-ben érvénytelennek tekintették az áttérési szándékot, annak ellenére, hogy a Karlócan megtartott szerb görögkeleti zsinaton 1909 júniusában úgy döntöttek, hogy kénytelenek fogadni a nagylucskai áttérőket.¹⁶⁵

Visszatérve a beregi főispán 1910 szeptemberi jelentésére, Nagylucskán a helyzet rendeződni látszott. A felterjesztés pontokban adta meg a választ a miniszterelnökség kérdésre: 1. a faluban az áttérés vesztett erejéből, s ha a mozgalom idős korú – 75–80 éves – vezetője, Rubis György meghal, magától meg fog szűnni, 2. politikai agitátorok hatása az utóbbi időben nem észlelhető a faluban, s a községi jegyző szerint néhány korábbi áttérni szándékozó már újra a görög katolikus templomba jár, 3. minden erővel meg kell akadályozni a görögkeleti egyházközség formális megalakulását, 4. az áttérés szándékuk mellett kitartók mind a falu legszegényebb lakói, az új hitközség terheit egyedül nem bírnák viselni.¹⁶⁶

Rubis 1911. július 28-án halt meg és nem valósult meg a görögkeleti egyházközség terve, mert a beregi főispán fent említett jelentése alapján a miniszterelnökség közölte Brankovics Györggyel, hogy a nagylucskaiak nincsenek olyan anyagi helyzetben, hogy vállalni tudnák az új egyházközség alapításának terheit.

A miniszterelnökség a döntést illetően egyeztetett a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériummal. 1911 márciusa és júliusa között több levélváltásra került sor a miniszterelnökség és a minisztérium között. Sikerült közös nevezőre jutniuk az áttérésekkel kapcsolatban, felhasználva a főispán jelentését: a nagylucskaiak nincsenek olyan anyagi helyzetben, hogy a nagy terhekkal járó áttérést vállalják, „csak az orosz rubel jöhet, s ennek káros hatására lehet a Felvidéken”; adminisztratív hibára hivatkozva érvényteleníti

az áttérési szándékot, értesíteni a szerb pátriárkát, hogy ne küldjön papot Nagylucskára. Az értesítést 1911. augusztus 25-én küldte el a kormány Karlócára, egyben közölve, hogy a munkácsi járás főszolgabírája már érvénytelenítette is az áttéréseket.¹⁶⁷

A nagylucskai áttérők másik vezetője, a falu hentese, Házi János 1911 novemberében eltűnt a faluból, rokonai szerint az USA-ba távozott, de ez nem igazolódott be, mert mint később kiderült 1912 január elején Galíciában – a munkácsi Pircsák Illéssel együtt – kémkedés vádjával letartóztatták. A letartóztatás során egy levelet találtak náluk az oroszországi „Főmagasságú szinódushoz”, melyben görögkeleti lelkészt kértek Nagylucskára.¹⁶⁸ A vezető nélkül maradt nagylucskai áttérők így lassan visszatértek a falu görög katolikus lelkészéhez.

1912-től újra Máramaros lett a mozgalom központja, s a megye főispánja beismerte az erőley lépések megtételének a szükségességét, mert a lefoglalt röpiratokból úgy vélte „hogy ezen mozgalom a görögkeleti vallási mozgalom határain túl és annak leple alatt a nagy orosz eszme politikai céljainak szolgál” és terjedését közigazgatási megelőző akcióval megakadályozni nem lehet. Iza és a környező falvak lakói elhanyagolják vallásukat, s mindent elkövetnek, hogy legalább Izán görögkeleti hitközség legyen. A fenti gondolatokat 1912. március 22-én írta a főispán a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. Eddig sikerült megállítani a mozgalmat, de félő, hogy ez csak időleges. A főispán néhány nap múlva a Belügyminisztériumot is megkereste levélben és rendőri lépések megtételét kérte. A főispán kérésére meghallgatásra talált: a Vallás- és Közoktatási Minisztérium a munkácsi püspököt felkérte a legszükségesebb lépések megtételére: 1. intenzívebb, lelkiismeretesebb lelkipásztorkodást, 2. missziók tartását, 3. a kívánt szempontnak megfelelni nem tudó lelkészek leváltását. A két minisztérium és Firczák között meg egyezés született, hogy egyházi és rendőri téren egyaránt fellépnek, közösen akadályozzák meg a skizma újbóli megjelenését Máramarosban.¹⁶⁹

A magyar kormányzatot különösen érdekelte a skizma-mozgalom és Oroszország kapcsolata. Tisza István miniszterelnök a Külügyminisztériumot kérte fel egy jelentés összeállítására a pánszláv, russzofil mozgalmak magyarországi és galíciai elterjedéséről, hatásáról.¹⁷⁰ A részletes „bizalmas” jelzésű összeállítás szerint a russzofil gondolat először Galíciában terjedt el, majd fokozatosan áterjedt Bukovinára, a 80-as évektől kezdődően.

Magyarországi észak-keleti megyéibe - főleg Beregbe, Máramarosba – szintén Galíciából érkezett az orosz propaganda. A jelentés bevezető részének összefoglalója így hangzik: „Ma a russzofil eszmét a monarchia minden területén egységesen a szentpétervári Jóléti Egyesület vezeti, ezen eszme terjesztéséhez szükséges pénzfedezet is tőle származik. Galícianak, Bukovinának, Máramarosnak a Jóléti Egyesületben külön osztálya van, a „Galickaja Russ”, amely az ezen területen illetékes ügynököket szervezi, de főleg a nyomtatott és a szóbeli propagandát szervezi”.¹⁷¹

A Külügyminisztérium külön kitért az 1908-as prágai szláv kongresszus két tagjának galíciai és bukovinai körútjára: dr. Cyril Czertuncererriewicz Przemyslben a pályaudvaron elmondott beszédére, amelyben köszönetet mondott az orosz birodalomnak, hogy a „leigázott országban” élő vértestvéreiket nem felejtették el.¹⁷² Bobrinszky Vladimir gróf a már említett Jóléti Egyesület¹⁷³ elnöke szintén hosszabb időt töltött el Galíciában, ahol éles beszédekben támadta az Osztrák Magyar Monarchia nemzetiségi politikáját. Bobrinszky később a máramarosi mozgalom egyik központi szereplője lett, tevékenység-

gére még visszatérünk. A továbbiakban a jelentés külön elemzi a galíciai és a bukovinai ruszofil mozgalom helyzetét. Előbb nézzük röviden a galíciai agitációt.

A mozgalom fő szervezője Dudykiewicz kolemai ügyvéd, aki Bobrinszky gróffal 1908-ban egyezséget kötött, mely szerint az orosz eszme terjesztése céljából felkeresik Galíciát és Bukovinát, ahonnan a búcsúkra kijárva magyarországi ruszin parasztok magyar földre is elvihetnék a szláv egység gondolatát.

Kolema mellett az orosz propaganda másik központja Lemberg, pontosabban az iteni két intézmény: A Narodnyj Dom (Népi Ház) és a Kaczkowski Egyesület.¹⁷⁴ Bobrinszky gróf orosz lapokban felhívást tett közzé, gyűjtést szervezett az említett intézmények és rajtuk keresztül a „leigázott osztrák oroszok” javára, s közel 3 millió rubel össze is jött. Ezzel a pénzzel támogatták a galíciai orosz propagandát.¹⁷⁵

A magyar miniszterelnök számára készült összefoglaló elemzés az Észak-Bukovinában észlelt ruszofil propagandát kevésbé tartotta veszélyesnek, mint a galíciait. Ennek ellenére a máramarosi skizmatikus mozgalomnak elsősorban bukovinai kapcsolatai lesznek. A bukovinai ruszofil mozgalom központja Czernowitz volt, mivel itt élt a legtöbb szervező és itt adták ki a „Ruszkaja Pravda /Orosz Igazság/ és a „Vira i Cerkov /Hit és Egyház/ című lapokat, melyek csempészés útján Máramarosban és Beregben is ismertek lettek. A lap szerkesztését és kiadását a Gerovszky testvérek vállalták. Az osztrák alattvaló, czernowitzi lakos Gerovszky testvérek – az orvos Román, a mérnök Georgij, az ügyvéd Alexij – közvetítése nyomán érkeztek Beregbe és Máramarosba a pánszláv jellegű könyvek és röpiratok.¹⁷⁶ A család Máramarosból került Bukovinába és a három fiú nagyapja Dobrzanszky Adolf, volt magyar királyi udvari tanácsos.¹⁷⁷ A család közeli kapcsolatba került Bobrinszky gróffal, tőle kaptak támogatást a Ruszkaja Pravda és a Vira i Cerkov megjelentetésére. Az előbbi egyik sajátossága az egyházi kérdések felvetése és annak a hangsúlyozása, hogy csak egyetlen, egységes orosz nép létezik. A lap hetente egyszer jelent meg, változó példányszámban, és eljutott Galíciába, Beregbe és Máramarosba is.¹⁷⁸

A Vira és Cerkov 1912-ben jelent meg először, havonta kétszer, szintén a Gerovszky testvérek kiadásában. A lap a katolikus egyháztól való elszakadást, a görögkeleti egyházzal való újraegyesülést szorgalmazta. Minden szám 3000 példányban jelent meg, nagy részét Galíciába és Magyarországra küldték.¹⁷⁹

Ez a jelentés a bizonyíték arra, hogy a pánszláv mozgalomról, a kiadványok érkezési útjáról a magyar kormánynak megfelelő ismeretei voltak. Bobrinszky és a Gerovszky testvérek neve szintén állandóan szerepelt a minisztériumok skizmával kapcsolatos levelezéseiben. A mozgalom kapcsán a hatóságnak az „oroszigitációt” emelték ki, és az áttérni szándékozókát hűtlenséggel kívánták vádolni.

A skizmamozgalom új szakaszában jelentős fordulatot hozott Kabalyuk Sándor fellépése. Kabalyuk mint felszentelt görögkeleti szerzetes 1911 tavaszán felkereste Miskolcon Motiu Aurél görögkeleti szerb esperest. Miután bemutatta okmányait és ajánlóleveleit, az esperestől írást kapott a huszti főszolgabíróhoz, akit az esperes arra kért, hogy Kabalyuknak, mint az ő segédlelkészének engedje meg Izán a működést. Kabalyuk 1912. február 11-én érkezett Izára, de miután csak Motiu levelével rendelkezett, a csendőrök elfogták, s addig fogva tartották míg a járási főszolgabíró utasítása meg nem érkezett. Kabalyuknak megengedték, hogy 11-én csak egyházi dol-

gokkal foglalkozzék, de egyszerre 10 főnél több nem jelenhetett meg nála az ideiglenes templomban. Másnap, tekintettel a bejelentett szertartási igények nagy számára 3 nappal meghosszabbították tartózkodási engedélyét.¹⁰⁰ A ruszinul jól beszélő Kabalyuk a hívők által berendezett imaház és a felállított Szent-András hármaskereszt felszentelése után több napon át egyházi szertartásokat végzett: 210 keresztelest, 19 esketést, 1020 gyóntatást.¹⁰¹

Kabalyuk Sándor izai nyilvános szereplésével görögkeleti egyházközség szervezésére irányuló törekvések határozott jelei mutatkoztak Talaborfalván, Dulfalván, Lipcsén, Huszton, Bereznán és Keselymezőn, ahol Kabalyuk követői magánházakhoz titkos gyűléseket hívtak össze, és az egybegyűltek a görög katolikus egyház és papjai, valamint a magyar nemzet és a magyar állam intézményei elleni beszédeket tartottak. Ugyanitt olvasták fel a hasonló tartalmú, a Gerovszky testvérek vezetése alatt Czernowitzban lévő nyomda brosúráit, az USA-ból érkezett röpiratokat, az Oroszországból kapott, az orosz nemzeti szellemet tápláló görögkeleti ima- és szertartási könyveket.

Talaborfalván Csupik Jura Vaszily házában egyház- és államellenes iratokat találtak, köztük a Ruszkaja Pravda és a Vira i Cerkov 100–120 példányát zsákokba varrva. Orosz Mikulánál moszkvai, odesszai kiadású könyveket foglaltak le. Rajtuk kívül még több, mint 20 lakónál találtak hasonló tartalmú lapokat és könyveket.

Dulfalván Popovics Iván Petrunál a lakóháztól távol, a szántóföldön elásva találtak egy zsák oroszországi kiadványt, röpiratot. Hasonló „leletek” kerültek elő Újbárdon, Kricsfalván, Vajnágon, Huszton, Nagybocksón, Kisbocksón, Gányán, Körösmezőn, Kökényesen, Izán. A máramarosszigeti királyi ügyész, dr. Illés Andor úgy vélte, hogy az elkobzott iratok tartalma és terjesztése elégséges ok lehetne büntető eljárás megindítására.¹⁰²

Azt a királyi főügyész, a megye főispánja, valamint a bel- és igazságügyminiszter is tudták, hogy a mozgalom végső stádiumába került.

A Gerovszky testvérek 1905-ös magyarországi utazásával kezdődött a kárpátaljai skizmamozgalom harmadik szakasza, mely az 1913-14-es máramarosszigeti perben ért véget. A czernowitzi lakosú, osztrák állampolgárságú testvérek a beregi, máramarosi ruszinok görögkeleti vallásra való áttérését szervezték, irányították és pénzbeli segélyekkel támogatták. 1905-ben Gerovszky Alexij Körösmezőn megismerkedett az erdei napszámos Kabalyuk Sándorral. A misztikus hajlamú Kabalyuk gyakran járt Kijevben búcsúkon és Gerovszky Alexij megnyerte, hogy görögkeleti misszionáriussá képeztesse ki magát.¹⁰³

1906 nyarán Alexij testvérevel, Románnal és Vakaró Péter izai lakossal máramarosi ruszin falvakat látogattak meg, és az áttérés mellett agitáltak, de Huszton elfogták őket és nemzetiség, valamint a görög katolikus vallás elleni izgatás vétsége miatt bíróság elé kívánták állítani őket. A huszti főszolgabíró a kihallgatás során a Gerovszky testvérekkel leíratta nevüket, lakcímüket és ez alapján kiderült, hogy a már említett névtelen levelet – melyet egy izai lakos hagyatékában találtak, melyben a levélíró üzent, hogy hamarosan Izára érkezik, annak ellenére, hogy a magyar hatóságok figyelik őt – az idősebbik testvér írta, amit Gerovszky Román el is ismert. A vizsgálat után – mivel a máramarosszigeti királyi ügyészség nem találta eljárásra érdemesnek az ügyet – a testvéreket titoloncolták az országból.¹⁰⁴

Román és Alexij Magyarországról történet kiutasításuk után Kabalyukon keresztül tartották a kapcsolatot az áttérni szándékozókcal. Kabalyuk közben eljutott Kijevbe, Jeruzsálembe, valamint az Athosz hegyére, s mint athosz-hegyi görögkeleti szerzetes tért vissza és Máramaros, Bereg és Ugocsa falvaiban megkezdte a görögkeleti egyházközségek szervezését. Kapcsolatba lépett a nagylucskai és az izai áttérés vezetőivel, valamint Máriapócon, Bikszádon, Husztabaranyán, Nagy-Komjáton tartott búcsúkon toborozta híveit. Jeruzsálemi, oroszországi utazásaiból visszatérve, álruhában, galíciai zsidónak öltözve kereste fel az egyes községekben lévő társait és őket az Oroszországból jövő anyagi támogatás kilátásba helyezésével az orosz nemzeti eszmék terjesztésére és görögkeleti egyházközségek alapítására buzdította. Különösen nagy gondot fordított Izán és Nagylucskon a görög katolikus egyház kötelékéből már kijelentkezetteknek görögkeleti egyházi szervezetté alakítására.

A kilépni szándékozókknak áttérési nyilatkozatokat állítottak ki és azokat a miskolci görögkeleti szerb esperes lelkészhez, a miskolci görögkeleti egyházmegye kötelékébe való felvétel céljából benyújtották, és nemzetiség megjelölése nélkül, görögkeleti egyházközségük megalakításának az engedélyezését kérték az illetékes közigazgatási hatóságoktól. A huszti főszolgabíró 1912. április 16-án, a munkácsi járás főszolgabírája 1912. március 12-én hozott határozataikban a hozzájuk beadott áttérési bizonyítványokat „törvényes kellekkel nem bíró”-nak találták és nem engedélyezték a tervezett egyházközségek megalakítását. A huszti járás főszolgabírója indoklásában hangsúlyozta, hogy az áttérési mozgalom végcélját jól bizonyítja az Izán lefoglalt röpirat, „melyből az tűnik ki, hogy nem a görögkeleti vallás terjesztése a végcél, hanem ez csak eszköz arra, hogy az orosz cár uralma és Oroszország terjeszkedése Magyarországon biztosíttassék”.¹⁸⁵

Az áttérési izgatások megfékezésére az új munkácsi püspök, Papp Antal¹⁸⁶ erélyes fellépést kért a kormánytól. A Belügyminisztérium a máramarosszigeti ügyészséget bízta meg az izgatások elleni eljárás vezetésével. A helyi hatóságok segítésére kirendelték a Belügyminisztérium határrendőrségi osztályának a vezetőjét, Homér Imre tanácsost, aki detektívekből, határrendőrökből egy 11 tagú vizsgálóbizottságot hozott létre.¹⁸⁷ Nem volt hiány „amatőr nyomozókban” – Homicskó Ákos talaborfalvi jegyző, Kimák Sándor talaborfalvi görög katolikus lelkész – és ágensekben – Duliskovics Arnold, Manojló Endre – sem.¹⁸⁸

A belügyminisztériumi intézkedés mellett a munkácsi görög katolikus püspökség is elejét kívánta venni a skizma terjedésének. A munkácsi püspök máramarosi külhelynöke, Balogh Mihály 1912. június 22-re Máramarosszigetre összehívta a püspöki külhelynökségéhez tartozó görög katolikus papokat, hogy az áttérési mozgalom oka- it megvitassák, valamint meghatározzák a skizma elleni harc feladatait.¹⁸⁹ Az értekezlet résztvevői egyhangúlag külföldről jövő politikai agitáció termékeként értékelték az áttéréseket, amelyeknek inkább nemzetellenes alapja van, s a vallás csak eszköz, s a különböző röpiratokban a görög katolikus papság, mint a magyarok bérence van feltüntetve. Különösen a Ruszkaja Pravda, Vira i Cerkov, Kde treba iskati pravdu, Zsitya Alexandra /Kabalyuk önéletrajza/ című lapok, röpiratok máramarosi terjesztését tartották veszélyesnek. Az értekezlet 8 pontból álló emlékiratban foglalta össze a skizma elleni harc általa fontosnak tartott feladatait: 1. Papp Antal munkácsi püspök intézzen szöveget a máramarosi görög katolikus papokhoz, 2. maguk a papok is

adjanak ki felvilágosító füzeteket, 3. a népnevelés felkarolása, fejlesztése, 4. a papnevelő intézetek alaposabb ismereteket adjanak, 5. rendezni kell a papi szolgáltatásokat, 6. a skizma elleni harcban kell a kormány segítsége is, 7. a kormányzati segítségen belül elutasítják a szabadságvesztés ítéletét, mivel a korábbi példák alapján ez inkább fokozta az áttérési szándékot, mártírokat csinált az áttérőkből, helyette a legbelsőbb vizsgálatok után kobozzák el a skizmát előmozdító könyveket, füzeteket, iratokat, 8. vasárnapokra rendeljenek el kocsmai szünetet Máramarosban, mivel a kocsmák a mozgalom helyi fészkei.¹⁹⁰

Az emlékirat 6 pontja egyértelműen fejezte ki a görög katolikus papaság, s majd püspökeik véleményét is: tartózkodni kell a letartóztatásoktól, a perekől, mivel ez csak a mozgalom továbbterjedését, tömegesebb méretűvé válását eredményezheti. A követendő eljárást illetően 1912 nyarának a végéig a magyar kormányon belül /a miniszterelnökség és a Belügyminisztérium között / nem volt nézetazonosság. A miniszterelnökség minden esetben, késedelem nélkül tárgyalni kívánta az áttérésekkel kapcsolatos ügyeket. 12 máramarosi falu – Talaborfalva, Dúlfalva, Újbárd, Kricsfalva, Vajnág, Huszt, Nagybocksó, Kisbocksó, Gánya, Kőrösmező, Kőkényes és Iza – esetében pontos adatai voltak, hogy kik a mozgalom helyi vezetői, mikor és hol tartottak államellenes gyűléseket és milyen röpiratokat találtak a hatóságok a házkutatások során. A Belügyminisztérium ezzel szemben, hogy az áttérési mozgalom politikai hátterét is fel tudja deríteni, a bűnvádi eljárások elhalasztását szorgalmazta, annak ellenére, hogy a minisztérium is rendelkezett a büntető eljárás megindításához szükséges bizonyítékokkal. Bár Kabalyuk Oroszországon át az USA-ba távozott, leglelkesebb követői, Vorobcsuk György, Csopik Jura Vaszilyu Fugár, Palkaninecz Mihály, Kolocsovin Vaszily, Kuczina Vaszily Fedoru hatósági megfigyelés alatt állottak. Az Igazságügyminisztérium a kormányzaton belül a miniszterelnökségi véleményt támogatta. 1912 nyarán úgy tájékoztatta a kormányt, hogy a máramarosszigeti és a debreceni királyi ügyészek készek az alaposan gyanúsítottak ellen a vizsgálatot izgatás vétsége miatt elindítani és a vizsgálati fogságot elrendelni. 1912 szeptemberében a miniszterelnökség újra megkereste a Belügyminisztériumot, hogy az újabb fejlemények hatására változott-e a véleménye, érdemes-e tovább halogatni a komolyabb lépéseket. A kérdés mögött ott volt a miniszterelnökségi és az igazságügy-minisztériumi álláspont: minden további halogatás káros. A Belügyminisztérium szeptemberi válasza beleegyező volt, elfogadta a bűnügyi nyomozások megindítását.¹⁹¹

A letartóztatások megindítása azt jelentette, hogy a magyar kormány politikai pert csinál a ruszin parasztok áttérési mozgalmából. A fővárosi sajtóban 1912 őszétől naponta jelentek meg olyan tartalmú cikkek, melyek Oroszországot vádolták a skizma terjedésében. Az Oroszország elleni támadásban élen járó Budapesti Hírlap szerint a skizma Oroszország bosszúja, mert: 1. Oroszország sohasem tudta megbocsátani Rómának az Uniót, 2. az oroszok nem nyugodtak bele Bosznia-Hercegovina annexiójába.¹⁹² A Budapesti Hírlap az Oroszország elleni támadás mellett pontos elemzést is közölt a ruszin skizma szélesebb összefüggéseiről, nevezetesen az amerikai egyházi helyzetről. Ortinszky kinevezését a lap is rossz döntésnek tartotta, hiszen „Ortinszky tevékenysége végzetes veszedelemmel jár az unióra és magára a ruszin népre nézve”. „Reméljük, hogy kormányunk is latba veti befolyását e cél elérésére – /magyarországi származású püspök kinevezését az amerikai görög katolikus püspöki székbe – V. K./ és valószínű, hogy az il-

letékes tényezők Bécsben is előveszik a jobbik eszüket és támogatják a magyar kormány kérelmét Rómában. Ezzel helyreáll a rend az amerikai–ruthén egyházban és nem kap táplálékot a Felvidékünkön föllépett orosz skizma sem. Magára hagyatva pedig, ez a skizma elalszik – örökre.”¹⁹³

Hiába szólaltak meg a józan hangok is – főleg a Huszadik Század hasábjain – a magyar közvélemény a perben olyan döntést várt, amely elveszi az oroszok kedvét attól, hogy Magyarország ellen propagandát folytassanak, területének egy részére igény tartsanak.

A nyomozás folyamán tisztázni kellett a miskolci görögkeleti szerb esperes – Motiu Aurél – szerepét az áttéréseknél. Azary András izai görög katolikus lelkész a Belügyminisztériumhoz írt magánlevelében azzal vádolta Motiut, hogy ő szította a ruszinok áttérési mozgalmát. Motiu valóban állandó kapcsolatban állt az izaiakkal, kétszer volt is Huszton, ahol az izai áttérni szándékozók személyesen is felkeresték, s beismerte, hogy ő küldte Izára Kabalyukot, hogy görögkeleti szertartásokat végezzen. Motiu ellen végül nem emeltek vádat, miután a miskolci lelkész Borsod megye főispánjának megígérte, hogy az izaiakkal minden kapcsolatot megszakít, egyébként is ő csak tisztán vallási okokból kapcsolódott be, remélvén, hogy Máramarosban önálló görögkeleti rítusú magyar egyházközséget szervezhet. A borsodi főispán mindenben igazolta Motiut a miniszterelnökség előtt, kiemelve, hogy: Motiu borsodi születésű, két évtizede működik Miskolcon, magyarul és románul beszél, az orosz és ruszin nyelvet nem ismeri és miután rájött, hogy az izaiaknál nem csupán vallási mozgalomról van szó, minden kapcsolatot megszakított velük. A miniszterelnökségnek ez az igazolás elég volt – nem kívánta ilyen irányban szélesíteni az eljárást –, és azzal zárta le az ügyet, hogy Motiut a nagyobb stóla iránti vágy indította az izai áttérők támogatására.¹⁹⁴

A letartóztatások 1912 őszén kezdődtek és 1913 januárjáig 25 fő került vizsgálati fogdába, de egy részüket elengedték. Februárban már 106 fő ellen folyt vizsgálat, s közülük 46 ellen adtak ki letartóztatási parancsot.

Lázítással, izgatással vádolták őket, mert – a későbbi a vádirat szerint – részesei voltak a Gerovszky testvérek magyarországi működésének, akik Bobrinszky Vladimir szentpétervári lakos, orosz alattvaló, az „Orosz Népszövetség Népjóléti Egyesületének” az elnöke, дума képviselő szent színódusi taggal, az Athosz hegyi, kijevi, moszkvai, szentpétervári, odessai, jablosini és cholmi kolostorok görögkeleti szerzeteseivel, Eulogius cholmi, Antoniusz zsitomir – volinszki görögkeleti püspökkel álltak kapcsolatban és tőlük anyagi támogatást fogadtak el, hogy Bereg, Ugocsa Máramaros ruszin lakóit áttérítsék és a – későbbiek során kiderült, hogy nem is létező – kijevi érsekséghez csatolják. Kabalyuk Sándor Oroszország kémje, aki társaival azon munkálkodott, hogy Magyarország ruszinok lakta része Oroszországhoz kerüljön. A Gerovszky testvérek Kabalyuk részére a görögkeleti orosz egyház ima és szertartási könyveit és a görögkelti egyház hitelveit dicsőítő röpiratokat küldtek terjesztés céljából és elősegítették a magyarországi görög katolikus ruszin fiúk és leányok Oroszországban, a cholmi és jablosini szerzetesek kolostoraiban történő elhelyezését, taníttatását, görögkeleti papokká, illetve görögkeleti apácánökké képzését, hogy Magyarországra visszatérve az újonnan alakítandó görögkeleti egyházközségekben megkezdhessék működésüket.¹⁹⁵ A vizsgálatnak ki kellett derítenie a mozga-

lom külső kapcsolatait is. Itt kapott szerepet a már említett Duliskovics Arnold. A 29 éves Duliskovics Bereg megyében született, vallására nézve görög katolikus. A rendőrségi detektív 1912-ben azt a megbízást kapta főnökeitől, hogy miután jól ismeri a felvidéki ruszin megyéket segítsen annak a kérdésnek a megválaszolásában, hogy a kibontakozó skizmamozgalom csak vallási meggyőződésből ered, vagy az áttérések háttérben politikai indíték is rejlik.

Beutazta az említett vármegyéket, és arra a következtetésre jutott, hogy a mozgalom szálai külföldre vezetnek, elsősorban Bobrinszky Vladimirhez. Ő „minden bajnak a kútforrása, aki előidézte azt, hogy azok a ruthének, akikről Rákóczi mint leghűbb katonáiról emlékezik, s azok a ruthének, akik 1848-ban védelmezték a hazát, mint a haza hű fiaai most egyszerre a magyar nemzet ellenségei lettek”.¹⁹⁶

Duliskovics miután a ruszin parasztoknál értékelhető információhoz nem jutott, volt egyetemista társai segítségével ismeretséget kötött Homicsko Vladimírral a Gerovszkyak unokatestvérével. Homicsko ajánlólevelével eljutott Czernowitzba a Gerovszky testvérekhez, akiknek előadta áttérési szándékát, s kérte, hogy mutassák be Bobrinszky grófnak, akitől segítséget kérne egy lap indításához, melyben a magyarországi ruszinok között az orosz eszmét terjesztené. A testvérektől most csak egy levelet kapott az alábbi szöveggel: „E levél felmutatója a mi emberünk”.¹⁹⁷

Duliskovics azonnal Munkácsra utazott, ahol találkozott a nagylyucsikai áttérőkkel, akiknek megígérte, hogy hamarosan megkapják a görögkeleti papjukat, valamint pénzbeli támogatást Oroszországtól templomra és egyházi felszerelésre. Közben tárgyalt az áttérési mozgalom több vezetőjével is: Palkinecz Mihállyal, Pircsák Illéssel. Olyan jól játszott a szerepét, hogy az izai rendőrség le is tartóztatta, s csak azután fedte fel magát miután Husztra szállították. „Kiszabadulása” után újra Czernowitzba utazott, ahol kedvező válasz várta: Bobrinszky kész találkozni vele. Hamis útlevelel, Königsbergen keresztül meg is érkezett Szentpétervárra. A gróffal történt találkozásáról így emlékezett Duliskovics: „Igen kedvesen fogadott, s beszélgettünk az orosz önézetről, az áttérési mozgalomról, a ruthének állapotáról, s azoknak nagy Oroszországhoz való tartozásáról. Fejtegette beszédében, hogy jó dolog a magyar ruthén intelligencia megeremtelése. Én említettem, hogy az nem lehet, mire megjegyezte, hogy Galíciában, Bukovinában is így volt, s ma már gyönyörű az eredmény. Mondta, hogy csak néhány egyetemi hallgatót kell megnyerni, akik feltétlen hívei a propagandának, s akkor biztosan sikerül e magasztos eszme megvalósítása. Elmondotta, hogy jó volna a cél érdekében titkos orosz társaságok felállítása Pesten, az egyetemi hallgatók körében”. Bobrinszky adott 1 000 koronát Duliskovicsnak, hogy ebből fedezze a felvidéki agitációs útjainak a költségét „s egyben még 1 000 koronát adott egy magyar, nevesebb védőügyvéd számára, aki a jelen büntetőperben a pravoszlávok védelmét elvállalná. Említette, hogy jó lenne, ha pénzzel lehetne reá venni egy magyar képviselőt, aki interpellálna a ruthén vádlottak érdekében, végül kérdezte, hogy mire rüg a pravoszlávok áttérési költsége, de én erre fölvilágosítást adni nem tudtam”.¹⁹⁸ Hazatérése után Bobrinszkytól postán 60 orosz könyv érkezett, újságokat, folyóiratokat nem kapott, mert ekkor már tudták, hogy ezek terjesztése be van tiltva.

Duliskovics titkos magánakciója során 7 jelentésben tájékoztatta feletteseit. A jelentések egy része beépült a készülő vádiratba.¹⁹⁹

A letartóztatásokra Oroszországban is felfigyeltek és 1913. április 20-án a Szentpétervárott francia nyelven megjelenő „Revue Contemporaine” folyóiratban „Újabb vallási üldözések Orosz-Magyarországon” címmel cikk jelent meg a máramarosi áttérésekről és a készülőkéről. A 2000 példányban megjelenő lap – tulajdonosa Alakszander Alekszandrovics Basmakov államtanácsos – cikke azzal vádolta a magyar kormányt és a görög katolikus egyházat, hogy a Rómától kapott utasítás alapján minden megengedhető és megengedhetetlen eszközzel elejét kívánja venni az áttéréseknek, át lépve a törvényes kereteket, ezért a cikk szerzője nemzetközi vizsgálóbizottság felállítását javasolta.²⁰⁰

A nyomozó hatóságok visszaélései Magyarországon is ismertek voltak,²⁰¹ de miután elkészült a vádirat a per állott az érdeklődés középpontjában. Dr. Illés Andor máramarosszigeti királyi ügyész 1913. július 23-án ismertette az 52 oldalas vádiratot 94 máramarosi ruszin egyén ellen, lázítás és izgatás tárgyában. 1913 nyaráig összesen 189 letartóztatás volt.²⁰² A tárgyalást 1913 november végére tűzték ki, de miután „az ügy kezdett európai botránnyá dagadni” elhalasztották december végére „a Karácsony és újév közötti csendes napokra”.²⁰³

Miközben a per előkészületei megtörténtek az USA-ban lezárult a görög katolikusok harca. Az amerikai akcióval kapcsolatban még 1910 december 7-én a képviselőház ülésén Beszkid Antal interpellációt intézett a kormányhoz az USA-ban élő görög katolikusok ügyében: hajlandó-e a magyar kormány odahatni, hogy magyar származású püspököt kapjanak? A miniszterelnökség legszívesebben válasz nélkül hagyta volna az interpellációt, hiszen nehezen tudott volna olyan választ adni, melyből ne lett volna külpolitikai bonyodalom. A válasz arra tért ki, hogy bár az ellentétek nem simultak el, de a kormány biztos helyről tudja, hogy a püspök békülni akar.²⁰⁴

Az interpelláció kapcsán a Külügyminisztérium is kifejtette a véleményét, elismerve a magyar kormány azon jogát, hogy a magyarországi származású püspök kinevezését szorgalmazza, de ezt gyakran ismételtetni nem előnyös: nem fog jó hatást kelteni Rómában. A miniszterelnökség nem osztotta a Külügyminisztérium aggályait, nyíltan kifejezte csalódottságát, hogy galíciai szerzetes lett a 70%-ban magyarországi származású görög katolikusok püspöke. Egyébként is a kormány úgy vélte, hogy ebben az ügyben a hazai papok véleményét kell támogatnia.²⁰⁵

A parlamenti interpellációknak, kormányzati egyeztetéseknek nem sok eredménye lett, mert a Vatikán 1913. május 28-án Ortinszkyt teljes joghatóságú püspökké nevezte ki, s ajánlotta, hogy a magyarországi hívek gondozásával bízson meg generális vikáriusi tisztségben egy magyarországi görög katolikus papot. Róma döntését azzal indokolta, hogy nem kívánja az USA-ban a püspökségeket nemzeti szempontból elkülöníteni egymástól. A megosztás ellen szólt az is, hogy sok helyen lehetetlen volt a magyarországi és a galíciai hívek szétválasztása. Róma nem osztotta a magyar kormány azon érvét, hogy egy külön magyarországi püspök kinevezése a skizmatikus mozgalmat gyengítené, mert az áttéréseknek sokkal mélyebbek a gyökerei, mint az amerikai püspök személye. A magyar kormány éppen a skizmára való hivatkozással kérte a Külügyminisztérium támogatását: „... lehet, hogy a személyben való változás nem lenne elég a skizma ellen, mert az bizonyos, hogy ha ez a változás nem lesz, akkor növekedni fog.” A Külügyminisztérium megígérte, hogy tesz még egy kísérletet a magyar püspökség ügyében, de kételyei voltak, mivel Róma döntése véglegesnek tűnt.²⁰⁶

Az utolsó kísérlet jegyében írta meg újabb levelét Csernoch János Merry del Val bíbornokhoz. 1913. július 17-én. A külön püspökség alapításának indoklására azt említette, hogy 249 000 görög katolikus hívő él az USA-ban 89 hitközség kebelén belül és lelki gondozásukat egy püspök nem tudja ellátni, amit Róma is elismert, mikor azt javasolta Ortinszkynek, hogy a magyar ügyek ellátására vikáriust nevezzen ki. A vikárius kinevezése nem elégséges a skizma megállíttatásához, ehhez mindenképpen püspökre van szükség, érvelt a hercegprímás.

A bíbornok július 22-én válaszolt és közölte, hogy a Bíborosi Tanács újból megtárgyalta az ügyet, de elvetette a magyar kormány javaslatát. Tette mindezt az egyházi fegyelemre hivatkozva: a magyar kívánalmak elfogadása esetén más nemzetek is hasonló igényekkel léphetnének fel. Ezért döntöttek úgy, hogy Ortinszky marad egyedüli püspöknek, de az megtörténhet, hogy vádat emelnek ellene, ha erre okot ad. Viszont addig is a magyarországi papoknak be kell szüntetniük az engedetlenséget, mert „... az is előfordulhat, hogy épp úgy, amint jelenleg amerikai ruthénjeit galíciai püspök kormányozza, ugyanők a jövőben viszont magyar püspök alá kerülnek, s neki tartoznak engedelmisséggel”.²⁰⁷

A bíbornok válasza után a magyar kormány végleg feladta a második püspökség szervezésének a tervét és ebben megegyezett az egyházi vezetéssel, elfogadván Ortinszky egyedüli püspökségét.

A zsukói görög katolikus lelkész, Máté Miklós sajátosan érvelve sürgette a galíciai püspökkel való megegyezést. A miniszterelnökséghez címzett levelében úgy érvelt, hogy Ortinszky ukraïnista nézeteivel Oroszország ellenfele is, így a közös oroszellenesség alapján be lehetne szüntetni a harcot. „Ezért politikából Ortinszkyt jó volna a magyar kormánynak Amerikában támogatni, hogy legalább az ukraïnisták ne legyenek ellenfelek” – írta.²⁰⁸

Miután Ortinszky teljes joghatósági püspök lett a vele szembeni papi ellenállás fokozatosan csökkent, értelmét veszítette. 1913. szeptember 3-án New Yorkban görög katolikus lelkészi gyűlést tartottak: 51 lelkész személyesen vett részt, 22 pedig írásban jelezte egyetértését. Itt már csak arról volt szó, hogy milyen formában álljanak Ortinszky mellé. Még aznap este 50-en felkeresték Philadelphiában a püspököt, aki megígérte, hogy teljesíti kívánságaikat - Dzubay Sándort kinevezi magyar vikáriussá –, s így megtörtént a „philadelphiai békekötés”.²⁰⁹

Ortinszky teljes amnesztiát ígért az ellene fellázadt papoknak, elfogadta, hogy a parókiákat a jövőben pályázat útján töltsék be, de ügyelni fog, hogy a magyarországi hívek-ből álló hitközségek élére ne kerülhessen galíciai lelkész. Ortinszky kijelentette, hogy az amerikai papság köréből választott vikáriussal – Dzubayval – minden ügyben előzetesen tárgyalni fog, megkérdése nélkül nem hoz döntést. A püspök által tett engedményekért cserébe az amerikai papság elismerte Ortinszkyt püspökének és a vele szembeni ellenállást feladta. A Philadelphiában szóban megkötött egyezséget 1913 decemberében írásban is megerősítették, s ezzel a hosszú ideje tartó amerikai görög katolikus egyházi küzdelmek véget értek.²¹⁰

Az egyházi küzdelmek befejeződtek a skizma-perek utolsó felvonása pedig az amerikai megállapodás hónapjában kezdődött.

A máramarosi skizma-per főtárgyalására 1913. december 29 és 1914. március 3 között került sor Máramarosszigeten. A vádat dr. Illés Andor képviselte, a védők nagy része hivatalból lett kirendelve, közülük az időközben hazatért Kabalyuk védője Dr. Klein

Artúr szerepelt a legtöbbit. A tárgyaláson két tolmács is jelen volt, mert a vádlottak egy része megpróbálkozott ugyan a magyar nyelvvel, de belezavarodott, s „az elnök segít rajta, a vádlott pedig fáradtan hagyja rá, észre sem veszi, hogy egészen mást mondott, mint amit mondani kart.”²¹¹

Összesen 246 tanút idéztek be 30 faluból.²¹² A vádirat 15 csoportba osztotta a terhelteket és a BTK. 172. §-ába ütköző izgatás, valamint a BTK 173. §-ába ütköző lázítás miatt emelt vádat a 94 fő ellen.²¹³ A vádlottak közül 65 görög katolikus, 29 görögkeleti vallású volt. Nincstelen napszámosként dolgozott 47 fő, 38-nak volt kisebb földbirtoka, 1 fő gyári munkás, 1 pedig katona volt, a többiek esetében - elsősorban a női terheltek - nem közöltek adatokat.²¹⁴ Nézzük a vádat! Az első csoportba tartozó I-XXV. rendű vádlottakkal szemben vádat emeltek a „BTK 172. §-ában körülírt lázítás büntette címén amiatt, hogy gróf Bobrinszky Vladimir szentpétervári lakos, orosz alattvaló az „Orosz Népszövetség” népjóléti egyesület elnöke, дума képviselő és szent szinódusi taggal Eulogiusz cholmi, Antoniusz zsitomér - volinszki görögkeleti orosz püspökkel, - az athosz hegyi, cholmi, moszkvai, kijevi, pocsaievi, jablosini kolostorok görögkeleti orosz szerzeteseivel érdekszövetségben álló és tőlük anyagi támogatásban részesülő dr. Gerovszky Román orvos, dr. Gerovszky Alexi ügyvéd és Gerovszky Georg mérnök czernowitzi lakos, osztrák alattvalók összeköttetéseiről tudtak és velük egyetértettek arra nézve, hogy a magyar állam görög katolikus rutének által lakott területrészeinek az orosz birodalomhoz csatoltatása és az orosz cár uralma alá juttatása céljából Máramaros, Ugocsa, Bereg vármegyék községeiben a görög katolikus rutén lakosok a görögkeleti orosz vallásra áttéríttessenek és a kijevi patriarchatus egyházi fennhatósága alá tartozó görögkeleti egyházak kereteibe szerveztessenek. Evégett részben vagyoni előnyökből, részben az orosz nemzeti eszmét szolgáló görögkeleti orosz vallás iránti előszeretetből 1908-1912. évek folyamán Ausztria területén a szucsavai, avagy szucsoviczai, Magyarországon a márai-pócsi, bikszádi, husztbaranyai, nagy-komjátí, bilkei búcsúkon, valamint Máramaros, Ugocsa és Bereg vármegyék egyes községeiben a görögkeleti rutének között terjesztették az „Orosz Népszövetség” egyik osztálya a „Szentpétervári Galíciai Oroszok Egyesületé”-nek anyagi segélyével dr. Gerovszky Alexi vezetése alatt Czernowitzban fenntartott nyomda termékeit: a görögkeleti orosz vallás hitelveit, egyházi szervezetét dicsőítő, annak előnyeit a görög katolikus vallás és szervezete hátrányára bemutató, az orosz nemzeti eszmét, az orosz nemzet nagyságát magasztaló és ezzel párhuzamosan a görög katolikus hitfelekezetet, annak papjai, a magyar nemzet, a magyar állam közhatóságai, közegei ellen gyűlölet felkeltésére alkalmas, izgató közleményeket tartalmazó „Orosz Igazság - Ruszkája Pravda” című politikai hetilapot „Hit és Egyház - Vira i Cerkov” című egyházi folyóiratot, „Szózat az igazhítű keresztényekhez a régi és az új naptárról - Szlava pravoszlavinyen hresztyanem ez kalanderu sztaren i navem” és „Harc a pravoszláv hitért Magyarországon - Borba za pravoszlavu viru na uhorszkoi rusz” című röpiratokat; - továbbá terjesztették a kijevi, moszkvai és athosz-hegyi szerzetesek által írott és kiadott, a görögkeleti orosz vallás szertartásait az orosz nemzeti eszme kifejezéséül feltüntetető röpiratokat, az orosz cáért, a cári család, az orosz uralkodóház tagjaiért, az orosz hadseregért és az orosz összbirodalomért orosz nemzeti imákat és magukban foglaló szentpétervári, kijevi, moszkvai és odessai egyházi nyomdák-ból kiadott, a szent szinódus által jóváhagyott a görögkeleti orosz vallás szertartási könyveit, imakönyveit és képeit, - ismerve azoknak tartalmát és jelentőségét”.

A XCIV. rendű terhelt, Babinecz Ivánnal szemben a vád azt állította, hogy 1911-ben Árdaházán több személy előtt dicsőítette a görögkeleti vallást és kijelentette: „a görög katolikus vallás el van rontva, a papok nem tartják, nem leszünk pápisták; oroszok voltunk, azok is maradunk, nem kell a római pápa, azok között asszony is volt, a pápa nagyhajú, ingyen élő”.

Érdekes a LXXX. rendű vádlott, a bocskói lakos, görög katolikus vallású Bozsuk Mihály esete. Ő mindössze 17 éves, és azzal vádolták, hogy édesanyja, Bozsuk Juráné által Czernowitzból több példányban hozott „Szózat az igazhitű keresztényekhez a régi és az új naptár” című röpiratot – annak tartalmát ismerve – 1911–1912 években Nagybocskó község görög katolikus rutén lakói között olvasás céljából terjesztette.

A vádirat mind a 94 vádlottra vonatkozóan kiemelte: „Terheltek együttesen és külön-külön a körülírt cselekményeikkel gyülekezeteken nyilvánosan, szóval, vagy nyomtatványokkal, képek terjesztésével a magyar nemzet, a görög katolikus hitfelekezet és a görög katolikus papi osztály ellen gyűlöletre izgattak, a magyar állam alkotmányos intézményei és a magyar király törvényes joga ellen lázítottak.”²¹⁵

A pert figyelemmel követték külföldön is. Franciaországban, Angliában és Németországban egyaránt elítélték a magyar kormány erőszakos nemzetiségi politikáját, azt, hogy az írni-olvasni alig tudó, jórészt vagyontalan ruszinok elítélésével, börtönbe zárásával megállítják az áttéréseket, melyek mögött a külföldi megfigyelők nem érezték a panszlávizmus veszélyét.

Az orosz lapok szintén beszámoltak a máramarosszigeti eseményekről. A „Ruszkoje Szlovo” – Orosz Szó – 1913. december 17-i írásában azt emelte ki, hogy a tárgyalás hallgatósága soraiból hiányoznak a ruszinok, mert a népet a rendőrség megfélemlítette. A lap szerint az áttérési mozgalomnak csak vallási jellege van. December 21-én arról tudósított, hogy egyik vádlott bizalmasan közölte a lap levelezőjével, hogy a vádlottak a vizsgálat folyamán fenyegetések hatása alatt tették meg vallomásukat.

Az „Utro Roszii” – Oroszország Hajnala – december 20-án üdvözölte a pert, mert az azt mutatja, hogy milyen aggodalmat érez az Osztrák Magyar Monarchia Oroszországgal szemben és mutatja Oroszország szellemi fensőségét határain túl is. Másnap az orosz kormányt támadta, hogy elhanyagolja az „osztrák és magyar oroszokat”, nincsen bátorsága a külföldi oroszokkal foglalkozni, mert azt egy barátságos állam belügyeibe történő beavatkozásnak tekinti. Hasonló szerűségű cikkeket közölt a „Golosz Moszkvi” – Moszkva hangja – is, Oroszország reagálását követelve, „hiszen egy nagy állam felségsértéssel vádol 180 rutén parasztot, mert vissza akarnak térni”.²¹⁶ A lap élesen bírálta a per ügyészét, aki a vádiratban több téves megállapítást is megfogalmazott; mert valójában: Bobrinszky nem lehet tagja a szinódusnak; kijevi pátriarchátus nem létezik; a cárért és a koronáért szóló imák minden ortodox imakönyvben szerepelnek, azokban is, melyeket más, Oroszországtól független országban is használnak. Egyébként is a magyar hatóságok nem derítették ki mást, mint azt, hogy a cenzúra mellett megjelenő Vira i Cerkov című folyóiratot olvasták. A Ruszkoje Szlovo december 20-án érdekes hírt közölt: biztos forrásokból úgy értesült, hogy Bobrinszky annak ellenére, hogy nem kapott bírósági idézést kész önként megjelenni a tárgyaláson.

Bobrinszky szándékáról természetesen tudtak Magyarországon is és „Az Est” párizsi tudósítója interjúrt kért a francia fővárosban tartózkodó gróftól, aki a perről így nyilat-

kozott: „A perről nincs sok mondanivalóm. Hisz ez nem is politikai per. Végigolvastam az egész vádiratot, az nem tartalmaz egyetlen kézzel fogható, valóban politikai vádat”. Elismerte, hogy Kabalyukot személyesen is ismerte, látták, hogy buzgó lelkipásztor, s miután Izán és környékén nem volt görögkeleti lelkészt javasolták, hogy utazzon oda. A gróf is kiemelte a vádirat azon tévedését, hogy létezik kijevi pátriarchátus. Bobrinszky a tudósító előtt is elismételte azt a szándékát, hogy hamarosan Máramaroszigetre utazik, érdeklődött is, hogy lehet a per színhelyére eljutni: van-e oda hálókocsi, milyen ott a szálloda, konyha...”²¹⁷ Bobrinszky megjelenése a tárgyaláson a magyar kormány elképzeléseinek nem mindenben felelt meg. Tisza István miniszterelnök Burián István, király személye körüli miniszternek írt levelében a per politikai jellegét hangsúlyozta, s szerinte a vallás háttér csak ürügy, mert itt „orosz politikai izgatásról” van szó, ígéretekkel áltatni a népet, a földet osztó cár bejöveteletét jósolva.²¹⁸

Bobrinszky vallomásával az egyébként is gyenge lábon álló vádat tovább gyengíthette. Már hosszabban idéztünk a vádirat első részéből, az I–XXV. rendű vádlottakkal szemben volt a vád a legkonkrétabb. A többi esetben állítólagos kijelentések, röpiratok terjesztése szerepelt. A tárgyalás folyamán a vádlottak nem is emlékeztek arra, hogy a vádirat által idézett kijelentéseket valóban ők tették. Nem is emlékezhetek, hiszen 3–5 év is eltelt azóta. Emlékezhett-e például Szimuling Méter Juru XLI. rendű vádlott arra, hogy 1908-1912(!) folyamán Iza községben az alábbi kijelentést tette: „A görög katolikus vallás el van rontva, a görög katolikus papok nem jók, nem tartják a vallást úgy, mint kell, az evangéliumból és az istentiszteletből kihagynak, az igazi papok a görögkeleti orosz papok”. Hasonló a helyzete a LVI. és LVII. rendű terhelteknek, Balogh Jánosnak, Steblyák Jánosnak, akik egyébként írni–olvasni nem is tudtak, s miután felolvasták előttük a „Ruszkaja Pravda” hetilap egyik számának az írásait, helyeselve mondták: „A görög katolikus vallás el van rontva, abban már nem lehet üdvözülni, s ha az ember a lelkét elveszíteni nem akarja, akkor át kell térni a görögkeleti orosz vallásra”.²¹⁹

Bobrinszky szereplése könnyen bizonyíthatta volna, hogy ezeknek a kijelentéseknek nincsen semmi komolyabb háttere, vagy talán el sem hangzottak. A Huszadik Századnak köszönhetően Magyarországon is olvasható volt teljes fordításban Bobrinszkynek az ügyben a „Novoje Vremja”-ban – Új Idő – tett hosszabb nyilatkozata. Itt a vádirat már idézett tévedéseit elemezte hosszabban, bebizonyítva tarthatatlanságukat. A fordítást közreadó M. P. rövid megjegyzése: „Ezek után csak azt kívánjuk megjegyezni, hogy a bíróság kötelessége volna a veszedelmes orosz összeesküvőt tanúul megidézni. Hadd beszélgesse nek kissé szemtől-szembe az ügyész úrral! Végre is analfabéta rutén parasztokkal könnyű elhithetni, hogy ők hazaárulók. Az orosz arisztokrácia más véleményen lesz”.²²⁰

A tárgyalás kezdetekor dr. Klein Artúr Kabalyuk védője levelet írt Bobrinszkynek, melyben kérte, hogy bírósági idézés nélkül jelenjen meg a tárgyaláson, aki ezt a felkérést elfogadta. Táviratban értesítette Kleint, s megadta a címet, ahol a megjelenés pontos dátumával elérhetik. A védőügyvéd az igazságügyminisztertől biztosítékot kért arra, hogy nem indítanak bűnvádi eljárást a gróf ellen. Bobrinszkyval szemben ugyanis a czernowitzi császári és királyi országos törvényszék 1910. október 8-án nyomozati eljárást kezdeményezett az osztrák BTK 6. §-ába ütköző közcsendháborítás büntette miatt. A

nyomozólevél szerint a gróf 1908. szeptember 20-án Seretben, a „Bierpalast”-ban elmondott beszédében a császár személye, a császárság egységes államhatalma és az osztrák-magyar állam ellen izgatott.²²¹

A tárgyaláson Kabalyuk úgy nyilatkozott, hogy azért érintkezett Bobrinszkyval és a Gerovszky testvérekkel, hogy segítséget kérjen tőlük, hogy felszentelt görögkeleti pap lehessen. Ő sohasem beszélt velük politikai célokról, sőt kérte a grófit, hogy Máramarosról ne írjanak valótlan dolgokat, mert azzal csak a görögkeleti testvéreik helyzetét nehezítik – Az elnök kérdésére, hogy bűnösöknek érzi-e magát, így válaszolt: „Csak abban, hogy hirdettem a görögkeleti vallást. De csak ott, ahol már voltak görögkeletiek”.²²²

Miután a főtárgyalási tanács elutasította Bobrinszky hivatalos megidézését dr. Klein Artúr bejelentette, hogy a gróf önként is eljön, hogy segítse a védenecit. A debreceni királyi ügyész január 3-án úgy tájékoztatta az igazságügyminisztert, hogy ez elől nem lehet kitérni, pedig politikai érdekből nem kívánatos Bobrinszky megjelenése. Megkérdezte a minisztert, hogy miként járjon el, ha a gróf tényleg eljön: tanúként kezelje, vagy mint gyanúsítottat, s majd mint vádlott lépjenek fel vele szemben; abban az esetben, ha nem kezdeményeznek ellene bűnvádi eljárást, mit tessen a királyi főügyész, ha esetleg más hatóság /osztrák/ Bobrinszky letartóztatását, átkísértetését kéri, vagy valamely belföldi hatóság letartóztatja és a királyi ügyész elé állítja. A debreceni királyi főügyész, Igyártó Sándor javaslatot is tett: „Politikai szempontból nem volna-e kívánatos preventív intézkedést tenni arra nézve, hogy Bobrinszky itteni megjelenése egyáltalán lehetetlenné tessenek?”.²²³

Balogh Jenő igazságügyminiszter január 15-i válasza kitérő volt, mert bár több vádpont is felmerült a gróffal szemben, de többen visszavonták az ellene tett vallomásukat. A megelőző intézkedések tárgyában a Belügyminisztérium illetékességét hangsúlyozta.

6 nap múlva már a debreceni királyi főügyész is elismerte újabb levelében, hogy nincs egyértelmű bizonyíték arra nézve, hogy a grófnak köze lenne a Bereg és Máramarosban észlelt államellenes mozgalomhoz, bár az kétségtelen, hogy Bobrinszky angol és orosz lapokban többször publikált cikkeket a magyarországi görög katolikusok üldöztetéséről. A vádlottak közül csak Kabalyuk találkozott vele, egyszer 1910 pünkösdkor a jablosini kolostorban, egyszer pedig 1913 nyarán, amikor 200 rubelt kapott tőle, hogy Athos hegyére utazhasson. A többi vádlott csak hallott a gróf és a Gerovszky testvérek kapcsolatáról, s arról, hogy a pánszláv mozgalmat a testvéreken kívül Bobrinszky támogatja, s ő küldi a könyveket. A főügyész szerint ezek alapján Bobrinszky ellen nem lehet vádat emelni.

1915 február elején Berchtold külügyminiszternél egyeztették az osztrák és a magyar hatósági szervek a Bobrinszkyvel kapcsolatos álláspontjukat. A tárgyalás eredményét Burián István a király személye körüli miniszter táviratban közölte Tiszával: az osztrák kormány nem akarja érvényesíteni Bobrinszkyvel szemben az 1910-es elfogató parancsát, mert az akkori vád alapjai gyengék, felmentése majdnem biztosra vehető.²²⁴ Bobrinszky utazása elől elhárult az akadály, Ausztria eltekintett a kiadatásától.²²⁵

Bobrinszky megjelenése ennek ellenére nem volt biztosra vehető. Priklonszky Mihály budapesti orosz főkonzul 1914 január elején még úgy tudta, hogy a gróf a fenti kijelentéseinek a következményeitől tartva nem fog megjelenni a tárgyaláson, majd hozzátet-

te: Bobrinszky pusztán csak vallási okokból segített Kabalyuknak, hiszen a grófnak egyáltalában nem volt szándékában olyan mozgalmat szervezni, mellyel európai bonyodalmat is okozhatnának.²²⁶

A gróf esetleges vallomása fokozta a tárgyalás iránti érdeklődést, mely az első napok lázas izgalma után mérséklődni látszott. A vádlottak meghallgatása egy-két esetet leszámítva nem tartogatott semmi meglepetést. A leghosszabb vallomást Vorobcsuk György, kőrösmezei napszámos tette, aki a tudósítások szerint „akár egy hétig is beszélné”,²²⁷ de ő is csak a mozgalom vallási jellegét ismerte el, valamint azt, hogy kapcsolatban állt a Gerovszky testvérekkel.²²⁸

A tárgyalás hangulatát jól adja vissza Pircsák Illés szereplése. Az elnök azon megjegyzésére, hogy több nagylucskai lakos előtt a pravoszláv vallást dicsérte, és kijelentette, hogy csak akkor leszünk boldogok, ha a kozákok a Kárpátokon megjelennek, így válaszolt: „Ha részeg ember volnék még akkor sem mondanék ilyet, mert nincs alapja” –, s aki mást állít „lehet, hogy valaki rábeszélte őket.”²²⁹

A beidézett tanúk közül volt olyan is, aki megváltoztatta korábban tett vallomását. Handera Stefán Juru ezt azzal indokolta, hogy „volt bírónk Manojló Endre egy csendőrrel úgy rúgatott belém, hogy felfordultam, aztán előmondta a neveket és hogy mit valljak”.²³⁰

Február 4-én, Azary András vallomása közben érkezett a hír: délelőtt 10-kor megérkezett Bobrinszky Vladimir, s már be is költözött a máramarosszigeti Központi Szállodába. Délután megbeszélést folytatott Kabalyuk védőjével, dr. Klein Artúrral, akitől arról értesült, hogy a bíróság másnap kívánja meghallgatni.

Az igazságügyminiszter már a meghallgatás napján táviratilag érdeklődött a per állása felől. A debreceni főügyész értesítette, hogy Bobrinszky vallomása semmi újat nem hozott „a folyamatban lévő pert semmiféle irányban nem befolyásolta”.²³¹ Valójában a gróf szereplése a vád pozícióit gyengítette, fény derült a vádirat pontatlanságaira, Bobrinszky visszautasította az ügyészség ellene felhozott vádjait.

A 46 éves, дума képviselő vallomását oroszul szeretne volna megtenni, hogy azt a vádlottak pontosan értsék. A kérést dr. Illés Andor főügyész helyettes elutasította, arra hivatkozván, hogy a tanú által beszélt orosz nyelvet sem a vádlottak, sem a tolmácsok nem értik, így Bobrinszky vallomását francia nyelven adta elő. Beszéde elején cáfolta, hogy elnöke lenne az „Orosz Népjóléti Egyesületnek”, valamint kijelentette, hogy nem tagja a szinódusnak sem, mert annak csak püspökök lehetnek a tagjai. Annak ellenére, hogy az említett szervezetnek nem tagja, annak működését jól ismeri, így határozottan ki meri jelenteni, hogy nincs semmi kapcsolata a galíciai és a magyarországi ruszinokkal. Bobrinszky elmondta, hogy ő valójában az „Orosz-galíciai Társaság” elnöke és ilyen minőségében az egyesület nevében felhívást tett köze orosz lapokban a galíciai ruszinok érdekében. Ellenben a „magyarországi ruténekre az egyesület nem gyakorol hatást, s az egyesületnek semmi tevékenysége nem irányul Ausztria és Magyarország ellen, sem az osztrák, sem a magyar törvények ellen, hanem az ukrainizmus és a lengyel befolyás ellen”.²³²

Nagyon jól ismeri a Gerovszky testvéreket, főleg Alexijt, akit 1908-ban ismert meg Prágában, a szláv kongresszuson, aki itt szintén az orosz egység érdekében nyilatkozott. A gróf kitért az ellene emelt vádra is. A tárgyaláson idézte beszédének azt a részét, mely alapján felségsértéssel vádolták Ausztriában. Bobrinszky szerint 1908-ban az alábbiakat mondta: „Igen örültem, hogy itt létem alatt alkalmam volt azon tudatlanságomat kiegé-

szíteni, hogy Galíciában és Bukovinában ugyanaz az orosz nép lakik, mint nagy Oroszországban. Különbőség csak az, hogy mi hűek vagyunk a cárhoz, mint ti hűek vagytok császárotokhoz. Mindezek mellett egy nemzet vagyunk, s egy vallásúaknak is kell lennünk.²²³ Elismerte azt, hogy a fenti gondolatokat nem csupán Bukovinában adta elő, több gyűlésen is elismételte.

A per vádlottai közül csak Kabalyuk Sándort ismerte, a jablosini kolostorból, ahol Kabalyuk novícius volt. Azonnal feltűnt neki Kabalyuk „forró hite” és „nagy ájtatossága”, de főleg az, hogy szerzetesként szeretne visszatérni Magyarországra és ott az igaz hitet terjeszteni a ruszinok között. Az elnök kérdésére, hogy Bobrinszky honnét szerzett adatokat a magyarországi ruszinok vallási helyzetéről a gróf elismerte, hogy az 1904. évi izai skizma-per jegyzőkönyvét megkapta, s azt részletesen ismeri. Ezen kívül kapott még beszámolókat az amerikai ruszinoktól, de azt tagadta, hogy a Gerovszky testvérektől adatokat kapott volna, ők inkább a galíciai és a bukovinai helyzetről tájékoztatták. Kabalyuk Athosz hegyi utazását 200 rubellel támogatta, de azt tagadta, hogy utasította volna a pravoszláv hit magyarországi terjesztésére.

A jablosini kolostorban tanuló izai ifjakkal többször találkozott Bobrinszky, de az ő esetükben is tagadta, hogy az „igaz hit” terjesztésére buzdította őket. Az elnök azon kérdésére, hogy a Jablosinban tanuló ifjak költségeit ki viselte, a gróf azt válaszolta, hogy csak a kolostor, amiért az említett ifjak munkát is végeztek.

A tanú meghallgatása során előkerült Bobrinszky irodalmi munkássága is. Nem tagadta, hogy több cikket is írt a *Novaja Vremja*-ban és a *Times*-ban a magyarországi ruszinokról, kiemelten az izai perről. Kijelentette, hogy cikkeivel, valamint az 1909-ben megjelent könyvével nem lázítani kívánt, csak „érdeklődtem saját nemzeti-ségem iránt”. Könyvében szereplő „mások igája alatt lévő oroszok” hitével a lengyelekre vonatkozik és nem Magyarországra. Bobrinszky az elnök és az ügyész kérdéseire is hosszú, kimerítő válaszokat adott, egyértelműen tagadva, hogy anyagilag ösztönözte volna a magyarországi áttéréseket. A gróf vallomásával szemben az ügyész mindössze a már említett Duliskovics Arnold állítását tudta szembeállítani, mely szerint Bobrinszky a görög katolikus papokat meg akarta vesztegetni. A gróf így emlékezett vissza a találkozásukra: „Egy Duliskovics nevű úr járt kint nálam és kért Pircsákéknak 100 rubelt, amit meg is kapott és szóvá tette előttem, hogy célszerű volna egy kis pénzzel a görög katolikus papokat megvesztegetni. Én kijelentettem, hogy pénzt erre nem áldozok, mert az apostoloknak sem kellett fizetés a térítésért. Én többé ez úrral e tárgyról nem beszéltem”.²³⁴

Tekintettel arra, hogy Duliskovics Arnold a per idején Máramaroszigetén tartózkodott és már korábban jelezte, hogy kész tanúskodni az ügyész javaslatára az elnök elrendelte meghallgatását és szembesítését Bobrinszkyvel. Duliskovics a már ismert véleményét ismételte el: a gróf orosz pénzen működő egyesülete segítségével, a galíciai és bukovinai kolostorokban megforduló magyarországi ruszin ifjakon keresztül orosz agitációt folytatott. Duliskovics vallomását tolmácsolták Bobrinszkynek, aki a szembesítés folyamán cáfolta a személyével kapcsolatos vádakát, így az nem hozott eredményt. A debreceni királyi főügyész úgy értékelte Duliskovics vallomását, hogy az sok ténybeli adatot közölt a vádlottakkal szemben, – a mozgalom keletkezési körül-

ményeiről, a Gerovszky testvérekről, valamint Bobrinszky érdeklődéséről a ruszin mozgalom iránt, de mindezt kevésnek találta ahhoz, hogy vádat emeljen a gróf ellen, aki így február 6-án reggel szabadon elutazhatott Máramarosszigetről.²³⁵

A per folytatódott tovább, Bobrinszky távozása után csökkent érdeklődés mellett. A sajtó továbbra is tudósított Máramarosszigetről, de főleg a gróf szerepléséről közöltek cikkeket.²³⁶

A vád, illetve védőbeszéd után a debreceni királyi törvényszék március 3-án hirdett ítéletet. Az ítélelehozatalnál döntő befolyással bírt az igazságügyminiszter két levele a főügyészhez. Balogh Jenő február 10-én kelt levelében arra hívta fel a főügyész figyelmét, hogy „irányítani kellene a királyi ügyészséget végindítványának megtétele, valamint a perorvoslatok használatának kérdésében”. Egy hét múlva már konkrétabb volt a miniszter. A királyi ügyészség a tárgyaláson a végindítványa megtételekor a legjobb jogász meggyőződése szerint járjon el, de felmentő ítélet esetén csak akkor éljen a perorvoslat lehetőségével, ha olyan bizonyíték van a főtárgyaláson, melyet a királyi törvényszék helytelenül mérlegelt. Oly vádlottal szemben pedig akit a „királyi törvényszék elítélt, a büntetés súlyosbítása véget egyáltalán ne éljen perorvoslattal”.²³⁷

Március 3-án délben dr. Tóth Aurél elnök kihirdette az ítéletet: 32 vádlottat elítélt, a többieket pedig felmentette a bíróság. Az ítélet a dr. Illés Andor királyi főügyészhezlyettes által összeállított vádirat alapján a BTK 172. §-ának megsértésével, a magyar nemzetiség és annak papi osztálya elleni gyűlöletre irányuló izgatás vétségében, valamint a BTK 173 §-ában meghatározott a magyar állam alkotmányos intézményei és a magyar király törvényes joga elleni lázítás büntetében mondta ki vétkesnek a 32 terhelte. A legsúlyosabb büntetést Kabalyuk Sándor kapta: négy évi és hat hónapi államfogházát és ezer korona pénzbüntetést. Összesen 39 év és 1 hónap börtönbüntetést és 5500 korona pénzbírságot szabott ki a bíróság.²³⁸

A mesterségesen felngyított perrel sikerült a mozgalmat megállítani. Izán megerősítették a csendőrséget, vasár- és ünnepnapokon erővel kényszerítették a falu lakosságát a görög katolikus templomba.²³⁹ Ennek ellenére rövid idő után a szervezkedés újbóli megindulásának a jeleit észlelték a huszti járásban: Huszton, Izán, Keselymezőn, Lipcsén, Husztközön, Alsó-Szelistyén, Hérincsen, Bereznán, Gernyésen, de az első világháború kitörése elterelte a figyelmet a ruszinok mozgalmáról. A máramarosi főispán szerint az új kezdeményezéseknek az oka maga a per, mert „túl nagy fenék lett kerítve az egész ügynek”, csak felizgatták a lakosságot, s legfeljebb csak néhány paraszt ijedt meg.²⁴⁰

A miniszterelnökség a galíciai és a bukovinai ruszofil jellegű lapok Magyarországon történő terjesztésével kapcsolatban felvette a kapcsolatot az osztrák kormánnyal és az egyeztetés után az alábbi lapok postai szállítási jogát a magyar korona egész területén megvonták: Prikarpatzskaja Rusz, Golosz Naroda, Lemko, Ruszkaja Pravda, Vira i Cerkov.²⁴¹

A máramarosi főispán az ítélethirdetés előtti napokban arra kérte a miniszterelnököt, hogy segítsen egy cirill betűs, ruszin nyelvű hetilap megindításában, 5 000 korona állami támogatás formájában. A főispán indoka: „... miután a skizmatikus perben 8–10 nap alatt meghozandó ítélettel ezen kétségtelenül államellenes mozgalom meggyőződésem szerint befejezve még nem lesz, ezért fontosnak és sürgősnek tartanám, hogy a nép egy megfelelő, hazafias irányú olvasmánnyal ellátassék”.²⁴² A tervezett lap Verchovina –

Hegyvidék – címen jelent volna meg, hetenként négy oldalon és ötszáz példányt ingyen küldtek volna a ruszinok által lakott községek előljáróságainak. A lap indításával Ung megye főispánja nem rokonszenvezett. Sztáray László szerint, most, a per után a legfontosabb feladat a ruszinok magyar állameszméhez kapcsolása lenne, állami iskolák, állami óvodák szervezésével. A lap indítása körüli vitát szintén az első világháború kitörése oldotta meg.²⁴³

A máramarosszigeti per eseményeit figyelemmel követték az USA-ban élő görög katolikus hívők is. Miután a kinti egyházi harc lezárult Ortinszky elismerésével, az amerikai görög katolikus püspök bécsi tartózkodása idején 1914. július 21-én Budapestre látogatott és ígéretet tett, hogy minden erejével a skizma ellen fog harcolni. Ortinszky és a magyar kormány kapcsolata 1914-től a mindennapi ügyek – a kivándorlás irányítása, papok küldése – kapcsán rendszeressé vált.²⁴⁴ A megfelelő képzettségű lelkészek ruszin megyékbe történő küldését maga a miniszterelnök szorgalmazta Csernoch János hercegprímásnál. Tisza 1914. november 18-án írta Csernochnak, hogy az USA-ban távozó lelkészek mellett a hazaiak képzésére is figyelmet kell fordítani, ezt bizonyította a máramarosi skizma is, mivel: „az ottani bajok egyik oka tényleg abban keresendő, hogy a görög katolikus lelkészség nem mindenütt üti meg a mértéket. Szellemi és erkölcsi színvonaluk tetemes emelése biztosítja csak a sikert”.²⁴⁵

Mikor Tisza István ezeket a sorokat papírra vetette már javában tartott a világháború. Az Ugocsa megyei Rakasz község tanítója még 1913-ban kijelentette: „Ferenc József nekünk semmi se! Ha bejönnek a muszkák Máramaros és Ugocsa megyét is Oroszországhoz csatolják”.²⁴⁶

1914 őszén már közel jártak az orosz csapatok a Kárpátokhoz, majd Bereg és Ung északi részére be is törtek, ahol a ruszinokkal szemben, mint azok védelmezői léptek fel, „híresztelték, hogy az orosz uralom a rutén nép boldogulását jelenti: övék lesz minden”.²⁴⁷

1914 tavaszán a máramarosszigeti per ítéletével a ruszin skizmatikus mozgalom a magyar kormány és a közvélemény számára véget ért. Az 1910-es évek áttérési szándékai azt bizonyították, hogy a rutén akcióhoz hasonlóan az amerikai sem tudta megoldani a kárpátaljai kivándorlás-visszavándorlás vallási és politikai téren jelentkező határait. Az első világháború kitörésekor a hegyvidéki kirendeltség csupán névlegesen működött, a skizmatikus perek idején tanúsított magyar kormányzati magatartás sem kedvezett a ruszin nemzeti kérdés megoldásának. A félmegoldást hozó rutén akció, a politikai perrel végződő áttérések, az amerikai rendezetlen görög katolikus egyházi viszonyok következtében a ruszin társadalom fokozatosan elvesztette a hitét, hogy a magyar állam keretein belül megvalósulhat nemzeti fejlődése. Nemzeti mozgalmuk a több évtizedes reményvesztettség keserű tapasztalatait levonva, más politikai megoldást, más kereteket keresett.

Az első világháború utolsó éveiben már nem is a fent említett kérdések megoldása volt a döntő a hazai és az amerikai ruszin nemzeti mozgalom számára, hanem a világháború utáni újjárendezés, az antant hatalmak támogatásának a megnyerése.

JEGYZETEK

- 1 Perényi József: Из истории закарпатских украинцев (1848-1914) Studia Historica Bp. 1967. 125. p.
- 2 Mayer Mária: Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860-1910. Bp. 1977. 111. p., Uő: Skizmatikus parasztmozgalom Kárpátalján a XX. század elején = Történelmi Szemle, 1961. 1-2. sz. 106-131.
- 3 Aradi Victor: A rutén skizmapör. Bp. 1914. 13. p.
- 4 Perényi József: i.m. 126. p.
- 5 Mayer Mária: Kárpátukrán... 111. p.
- 6 Ebben nagy szerepe volt a nagy ruszin ébresztőnek, Dobrzanski Adolfnak. 1885-ben jelent meg Moszkvában „О современном религиозно-политическом положении Австро-угорскоѣ Руси” című munkája. Főleg az első világháború küszöbén váltak gyakorivá a ruszinok helyzetével foglalkozó írások: A. Воскресенский: Православные славяне в Австро-Венгрии. С.-Петербург, 1913. С. Троицкий: Православные и униаты и католичество у славян и румын в Австро-Венгрии. I. Как живут и страдают православные и униаты в Австро-Венгрии. 2. Славне-католики в Австро-Венгрии и православные С.-Петербург. 1914.
- 7 Budilovics főleg családi kapcsolatai révén érdeklődött a ruszinok iránt, mivel veje volt Dobrzanski Adolfnak. Papiel Marcel korábbi galíciai görög katolikus pap, miután skizmatizált Oroszországban, püspökséget kapott, majd a pétervári szinodus tagjai sorába emelkedett.
- 8 Országos Levéltár miniszterelnökségi iratai (továbbiakban MOL-K-26.) 1902. - XXXI.-1134.
- 9 Az Országos Levéltár minisztertanácsi irataiban (továbbiakban MOL-K-27.) gyakran lehet találkozni a Belügyminisztérium ilyen irányú felterjesztéseivel.
- 10 Firczák Gyula 1836 augusztus 26-án született Ung megyében, Horlyón. Iskoláit Ungváron, Munkácson, Szatmáron és Kassán végezte. 1855-ben került Bécsbe a rutén szemináriumba és 1861-ben szentelték pappá. 1887-ben a bereznai kerület országgyűlési képviselője lett, s mint az országgyűlés közoktatásügyi bizottságának elnöke szerzett érdemeket. 1891-től munkácsi görög katolikus püspök. Firczák jelentős szerepet játszott a Felvidék gazdasági helyzetének javítását célzó rutén akció megindításában, szervezésében, valamint az USA-ban élő, magyarországi származású görög katolikusok egyházi ügyeinek rendezésében.
- 11 Darás Gábor: A Ruténföld elszakításának előzménye (1890-1920). Bp. 1936. 20. p.
- 12 Aradi Viktor: i.m. 14. p.
- 13 A skizmához = Görögkatolikus Szemle, 1904. február 21.
- 14 Az izai schizmához = Görögkatolikus Szemle, 1904. február 14.
- 15 В. И. Неточаев: Закарпаття напередоді першої світової війни (1908-1914). Наукові записки, том XXIX. Ужгород, 1957. 123. стр.
- 16 И. Г. Коломиец: Социально-экономические отношения и общественное движение в Закарпатье во вторую половину XIX. столетия. Том I.: Сельское хозяйство-аграрные отношения. Томск, 1961. 276. стр.

- 17 Тамара Боўцюра: Закарпатоукраїнська інтелігенція в Росії в першій половині ХІХ-ого століття. Пряшев, 1971.
- 18 „Az Emlékirat az Északkeleti Kárpátok közt és Kárpátalján lakó ruthén nép szellemi felvirágztatása tárgyában” című memorandum eredeti példánya megsemmisült. szövegét közli: Mayer Mária: Kárpátukrán.... 220-236. p. A beadvány másolata megtalálható: MOL-K-26. - 1902. - XXXI.-1134.
- 19 A magyar ruthénekért = Nemzet, 1897, március 8.
- 20 Vas megyei Állami Levéltár (VAML) VIII.-56.-260. A szombathelyi Premontrei Rendi Gimnázium iratai.
- 21 Egán 1890-ben nősült, egy porosz birtokos lányát vette el, és apósa kívánságára utazott Németországba. A házasság válással végződött és Egán 1897-ben visszatért Magyarországra. Országos Levéltár Földművelésügyi iratok (továbbiakban: MOL-K-178.) 1901-1919., valamint Budapesti Napló, 1901. szeptember 21.
- 22 Kazy József: Az észak kárpátmenti hegyvidéki nép gazdasági helyzetének javítására irányuló állami segítő akció 6 évi működésének ismertetése. Bp., 1904. MOL-K-178. - 1911.-592.
- 24 Ц. Г. Коломиец: і.м. 334.
- 25 Rácz István: Parasztok elvándorlása a faluból. In.: A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848-1914. Szerkeszti: Szabó István Bp. 1965. 433-483. p.
- 26 Uő.: Kísérletek az Egyesült Államokba irányuló kivándorlás korlátozására. Acta Universitas Debreceniensis de Ludovico Kossuth. Nominote Siries Historica XIII. Debrecen, 1971. 53-92. p.
- 27 Puskás Julianna: Kivándorló magyarok az Egyesült Államokba Bp. Akadémiai, 1982. 62. p.
- 28 Magyar Statisztikai Közlemények (MStK.) Új sorozat 67. k. Táblás kimutatás 20-24. p.
- 29 Уо.: 119. p. valamint: Александер Мицок: Емігрант іі угро-русині в перед світовою. Науковий зворник ХІІІ-ХІV. Ужгород, 1937-38. 21-32.
- 30 MOL-K-26.- 1904.-XIX.-1066.
- 31 MOL-K-26. - 1906.-XXI.-854. - I. rész
- 32 MOL-K-26. - 1902.-XXII.-305.
- 33 Уо.
- 34 Уо.
- 35 М. Настасівськіу: Українська імі грац я в Сполучених Державах. New York, 1934. 45. p.
- 36 А. М. Шлепаков: Українсьра трудова іміграція в США і Канаді. (Кінець ХІХ.-початок ХХ. ст.) Кіів, 1960. 81.
- 37 MOL-K-26. - 1908.-XXIII./13.-1037.
- 38 MOL-K-26. -1906.-XXI.-854.-I.rész
- 39 Mayer Mária: Kárpátukrán... 179.
- 40 П тр Коханик: Начало истории Америанскоу Руси. Trumbull, 1970. 488-490.
- 41 Galántai József: Egyház és politika 1890-1918. A katolikus egyház politikai szervezkedése Magyarországon. Bp., 1960. 57-66. p.
- 42 MOL-K-26. - 1906.-XXI.-854.-I.

- 43 Az amerikai Magyarország küzdelme = Magyarország, 1899. december 20.
- 44 A schizma = Görögkatolikus Szemle, 1904. február 7.
- 45 Szabó Oreszt: A magyar oroszokról (Ruthének) Bp. 1913. 240. p.
- 46 Perényi József: i.m. 144. p.
- 47 Vályi János 1837. szeptember 22-én született Szabolcs megyében, Óvencsellőn. Iskoláit Debrecenben, Ungváron, Nagyváradon és Bécsben a Szent Ágoston intézetben végezte. 1865-ben Gaganyecz János eperjesi püspök szentelte pappá. 1883-tól az eperjesi egyházmegye 4. püspöke.
- 48 Budapesti Napló, 1901. július 2., 5., 6. Vályi nem felejtette el Hodobay kiállítását. 1902-ben, mikor az USA-ba küldendő görög katolikus vizitátor személyéről kellett dönteni, nagy szerepe volt Vályinak, hogy a több jelölt közül Hodobay mellett döntöttek.
- 49 Ováció dr. Vályi János püspöknek = Eperjesi Lapok 1901. július 11.
- 50 Pásztorlevél pánszláv mozgalom ellen = Eperjesi Lapok, 1901. szeptember 8.
- 51 Egy püspöki körlevél = Eperjesi Lapok, 1901. szeptember 15.
- 52 MOL-K-26. - 1902.-XXIII.-852.
- 53 Uo. A neveket a forrásokban szereplő alakban közöljük.
- 54 Uo.
- 55 Artimot családi kapcsolat fűzte Tóthoz, ugyanis Artim Mihály öccse, András, Tóth Elek testvérét vette el feleségül.
- 56 Valószínűleg ebben még szerepet játszott az a tény is, hogy közben Artimot megválasztották országgyűlési képviselőnek és felszólalásaiban arról igyekezett meggyőzni képviselőtársait, hogy Beherón végleg elmúlt a schizma veszélye. A schizma = Görögkatolikus Hírlap, 1904. február 6.
- 57 MOL-K-26. - 1902.-XXIII.-852.
- 58 Uo.
- 59 A „Szvit” - Világosság- Old-Fordgeban - Pennsylvania - megjelenő lap cikkei az unió ellen irányultak: a lap szerint az unió megakadályozta a ruszin népet az Oroszországgal történő egyesülésében.
- 60 MOL-K-26. - 1902.-XIII.-852.
- 61 Uo.
- 62 MOLK-K-26. - 1904.-XV.-216.
- 63 MOL-K-26. - 1902.-XIII.-852.
- 64 Uo.
- 65 Az USA-ban tevékenykedő görög katolikus lelkészek között a legnagyobb ellentét a galíciai, illetve a magyarországi származású papok között volt.
- 66 A házkutatások során a vádlottaknál megtalálták az alapszabályzatot: „Устав православного общества взаимопомощи” New York, címmel. A társulat 1895-ben alakult, hivatalos közleménye a „Szvit” volt. Ennek a társulatnak az is tagja lehetett, aki hazatért, feltéve ha 5 dollárt kitevő betétje volt. A tagok esetenként 250-300 dollárnyi segélyben is részesülhettek. 1901-ben a társulatnak 1804 magyarországi és galíciai származású tagja volt. A Szvit szerkesztője Hruska Gergely, korábbi lemergi görög katolikus pap volt.
- 67 MOL-K-26. - 1902.-XIII.-852.

- 68 Szárics Makovicán született, iskoláit Eperjesen végezte, majd papnövendék lett, de miután az egyházmegyei vezetéssel meghasonlott kilépett a szemináriumból és Oroszországba távozott.
- 69 Szárics Mihály: Братский привет братьям и с страм – карпаторуссам, живущим в пределах Карп атских гор и в Америке – из столицы православного русского царя. Санк тпетербург, 1883. 41–44. стр.
- 70 MOL-K-26. - 1902.-XXIII.-852.
- 71 Szárics Mihály: i.m. 87. p.
- 72 MOL-K-26. - 1902.-XXIII.-852.
- 73 Uo., valamint Kemény G. Gábor: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. III. kötet Bp. 1967. 166. p.
- 74 MOL-K-26. - 1906.-XXI.-854. - I. rész
- 75 MOL-K-26. - 1902.-XXIII.-852.
- 76 Uo.
- 77 Uo.
- 78 Uo.
- 79 Az említett törvénycikkek 18. év betöltése után engedélyezték az áttérést. Az áttérni szándékozónak ezen szándékát két tanú jelenlétében, saját egyházközössége lelkésze előtt kellett kijelentenie. Az első nyilatkozattétel után 14 nappal újra két tanú jelenlétében saját lelkésze előtt ki kellett jelentenie, hogy áttérési szándéka megmaradt. Az áttérni szándékozó mindkét esetben nyilatkozatáról bizonyítványt kapott lelkészétől. Ha a lelkész a bizonyítványt megtagadta, akármely okból nem adta ki, mindkét esetben a jelen volt tanúk adtak bizonyítványt. A kapott bizonyítványokkal az áttérni szándékozó felkereste azon felekezet lelkészét, amelybe be akart lépni, bizonyítványait bemutatván az illető egyház jogosult volt őt felvenni.
- 80 A Belügyminisztérium a miniszterelnökség felkérésére avatkozott be az előkészítő munkálatokba. A miniszterelnökség azzal a feltétellel támogatta a „hegyvidéki akció” Sáros megyére történő kiterjesztését, ha a kirendeltség élére készülő megbízottat a Belügyminisztérium is „igénybe veheti bizonyos esetekben”.
- 81 MOL-K-178. - 1917.-111-135954.
- 82 MOL-K-178. - 1908.-5813.
- 83 MOL-K-26. - 1910.-XXIII./B-636.
- 84 MOL-K-26. - 1902.-XXIII.-852.
- 85 MOL-K-26. - 1906.-XXI.-854.-I., valamint: Kemény G. Gábor: i.m. III. kötet 221. p.
- 86 Uo.
- 87 Uo.
- 88 Kende Géza: A magyarok Amerikában. (Az amerikai magyarság története) Cleveland, 1927. II. kötet 395. p.
- 89 Amerikai görög katolikus püspökség alapításának az igényét nyíltan 1903-ban még nem fogalmazták meg, ellenben a miniszterelnökség hangsúlyozottan kijelentette, hogy az amerikai görög katolikus egyház ügye elsősorban magyar ügy, ennél fogva az ottani hívők felett idegen főpap joghatóságot nem gyakorolhat.

- 90 MOL-K-26. - 1904.-XX.-1350.
- 91 MOL-K-26. - 1910.-XXV.-1574.
- 92 A szelestyei lelkészt, Pap Mihályt azért utasították el a szacsaliak, mert előző papjuk jó barátja volt, és Gyenge János nem volt túl népszerű a faluban.
- 93 Mayer Mária: Skizmatikus... 115-116. p.
- 94 MOL-K-26. - 1910.-XXV.-1574.
- 95 Az 1868. évi LIII. törvénycikk - „a törvényesen bevett vallásfelekezetek viszonzóságairól” - paragrafusai - az áttérések törvényességet mondják ki, míg az 1895. évi XLIII. törvénycikk „a vallás szabad gyakorlatáról” rendelkezik: Magyar Törvénytár 1836-1868. évi törvénycikkek. Bp. 1896. 506-508. p. Magyar Törvénytár 1000-1895. Bp. 1897. 306-313. p.
- 96 Mayer Mária: Skizmatikus... 116-117. p.
- 97 MOL-K-26. - 1910.-XXV.-1574.
- 98 MOL-K-26. - 1906.-XXI.-854.
- 99 Az izai schizmához = Görögkatolikus Szemle, 1904. február 14. A cikket maga Azary András írta.
- 100 Mayer Mária: Skizmatikus... 118. p.
- 101 Aradi Victor: i.m. 14-15. p.
- 102 A Görögkatolikus Hírlap a tárgyalásról majdnem teljes egészében tudósított. A hetente egyszer - szombatonként - megjelenő lap segítségével idézzük fel a tárgyalást, tekintettel arra, hogy a levéltári források a tárgyalás esetén hiányosak: MOL-K-26. - 1910.-XXV.-1574.
- 103 MOL-K-26. - 1910.-XXV., Mayer Mária: Skizmatikus 120-122. p.
- 104 Mayer Mária: Skizmatikus... 122. p.
- 105 Uo.
- 106 MOL-K-16. - 1910.-XXV.-1574
- 107 Uo.
- 108 MOL-K-26. - 1910.-XXV.-1574.
- 109 Terjed a schizma = Görögkatolikus Hírlap, 1904. február 6.
- 110 Romanecz Aladár: A pánszláv skizma Beregfelvidéken. Bilke, 1913. 2. p.
- 111 Uo. 8. p.
- 112 Ruthéneink és az orosz orthodoxia. Huszt, 1908. 21. p.
- 113 Uo. 10-11. p.
- 114 Uo. 22-23. p. Romanecz által felvetettek egy részével a kormány is foglalkozott. A VKM 1903. december 10-én keltezett, a miniszterelnökséghez címzett jelentésében - ahol a Vatikánnal való tárgyalásokon a skizmára történő utalást is javasolja - felvetette a lelkészek fizetésének emelését, míg a párbér állami megváltását nem támogatta, nem tartotta időszerűnek.
- 115 A schizma felé = Görögkatolikus Hírlap, 1904. január 30. A szerkesztőség tudomása szerint a mozgalom követőkre talált a szomszéd faluban, Bereg-Rákoson is.
- 116 Az izai schizmához = Görögkatolikus Szemle, 1904. február 14.
- 117 MOL-K-26. - 1910.-XXV.-1574.

- 118 Schizma egyházmegyénkben = Görögkatolikus Szemle, 1904. február 7. A beregi állapotok tanulságai = Görögkatolikus Szemle, 1904. június 10., M OL-K-26. - 1910.-XX.-1574.
- 119 A Schönborn család kezén lévő munkács-szentmiklósi uradalom 1711-ig a Rákóczi család tulajdonában volt. 1726-ban III. Károly Lotaringiai Franz von Schönborn mainzi érseknek adományozta, az uralkodóház iránti hűsége jutalmául. 1729-ben, az érsek halála után örököse gróf Friedrich Karl von Schönborn-Buchheim Wolffsthal lett. 1729-ben a család magyar honosított lett. A munkácsi uradalom birtokosai egyben Bereg megye tiszteletbeli főispánjai is voltak, de főleg Bécsben éltek. Az uradalom területe 440 000 holdat tett ki.
- 120 MOL-K-178. - 1905.-13 134.
- 121 MOL-K-26. - 1910.-XXV.-1574.
- 122 Uo.
- 123 A levelet Gebe a nagylucskai áttérőknek szánta, de tévedésből a görög katolikus egyházközséget írta címzettként.
- 124 Mayer: Skizmatikus... 128. p. Gebe az amerikai orosz újság, a "Szvit" tudósításából értesült az áttérési szándékról.
- 125 Aradi Victor: i.m. 18. p.
- 126 Ténylegesen 36 nagylucskai lakos jelentette be áttérési szándékát a munkácsi közjegyzőnél. Nagy Gyula munkácsi közjegyző előtt megjelentek közül mindössze hatan beszéltek magyarul, az áttérési szándék kijelentéséhez tolmácsra volt szükség, Kiss Gyula személyében.
- 127 MOL-K-26. - 1910.-XXV.-1574.
- 128 Gebe Dimitrij 1898-ban vándorolt ki az USA-ba, megkapta a bridgeporti lelkészséget. Innét Oroszországba, Szentpétervárra utazott, s már mint görögkeleti lelkész tért vissza az USA-ba. 1904-ben Firczak Gyulát levélben kereste meg és kérte, hogy engedélyezze számára az egyházmegyéjében való letelepedést. Gebe levélben - színlelésből - kijelentette, hogy szakított a skizmával és megtért fiúként szeretne hazatérni.
- 129 Főleg Rubis Györgyöt és Balogh Jánost tartották veszélyesnek, akik tervbe vették, hogy Zágrábba utaznak, hogy „szláv testvéreiktől a ruthén nemzetiség részére” támogatást szerezzenek. A miniszterelnökség 1907. októberében kérte a horvát bánt, hogy a nevezettek esetleges zágrábi utazásáról küldjön jelentést.
- 130 MOL-K-26. - 1910.-XXV.-1574.
- 131 Uo.
- 132 Uo. A főispán a kérelmet a miniszterelnökség mellett eljuttatta a Belügyminisztériumhoz és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz is.
- 133 A beregi állapotok tanulságai = Görögkatolikus szemle, 1906. június 10.
- 134 Schizma egyházmegyénkben = Görögkatolikus szemle, 1904. február 7.
- 135 MOL-K-26. - 1904.-XV.-216.
- 136 Uo. és MOL-K-26. - 1906.-XXI.-854.
- 137 A Sáros megyei Csircs községben az elhunyt lelkész utódja az elődjéhez szóló leveleket talált, melyeket Galíciából és Oroszországból írtak és különböző ígéreteket tettek arra az esetre, ha a községet áttéríti.

- 138 MOL-K-26. - 1904.-XV.-216.
- 139 П тр Коханик: i.m. 493-498. p., valamint MOL-K-26. - 1908.-XXIII/c.
- 140 MOL-K-26. - 1906.-XXI.-854.-II. Közli: Kemény G. Gábor: i.m. III. kötet 248-250. p.
- 141 MOL-K-26. - 1906.-XXI.-854.-II.
- 142 Uo.
- 143 MOL-K-26. - 1907.-XXII/A.-818.
- 144 Uo.
- 145 Uo.
- 146 Uo.
- 147 MOL-K-26. - 1904.-XX.-1350; MOL-K-26. - 1905.-XV.-3070.; MOL-K-26. - 1906.-XXI.-854-I.
- 148 MOL-K-26. - 1906.-XXI.-854-II.
- 149 MOL-K-26. - 1906.-XXI.-854.-I.; A vizitátor elmozdítására két lehetőség kínálkozott: Róma útján, vagy a magyar kormány kezdeményezésére. A kormány az utóbbit tartotta járhatóbbnak: békés úton lemondásra hírní Hodobayt, akit otthon kanonoki állás vár. Kifelé azt a látszatot kívánták kelteni, hogy miután befejezte az amerikai görög katolikus hitközségek látogatását, Hodobay missziója véget ért és egyébként is belefáradt a személyét ért támadásokba.
- 150 MOL-K-26. - 1906.-XXI.-854.-III.
- 151 Uo.
- 152 Uo.
- 153 Uo.
- 154 Uo.
- 155 Ortinszky földműves család gyermekeként született 1866. január 29-én. Gimnáziumi tanulmányai után belépett a Szent Bazil rendbe, ahol a Sótér nevet kapta. Teológiai tanulmányait Krakkóban végezte. 1891. július 18-án szentelte pappá az akkori metropolita, Szembratovics Szilveszter Lembergben.
- 156 MOL-K-26. - 1907.-XXIII/A.-818.
- 157 Uo.
- 158 MOL-K-27./ 1907. április 25.
- 159 MOL-K-26. - 1907.-XXIII/A.-818.
- 160 MOL-K-178. - 1908.-5813.
- 161 Uo.
- 162 MOL-K-26. - 1910.-XXV.-1574.
- 163 Romanecz Aladár már idézett művét a munkácsi püspök el is juttatta a miniszterelnökséghez, a Görögkatolikus Szemle 1908. május 31-i számával együtt, a lap ugyanis vezércikkben üdvözölte a brosúra megjelenését.
- 164 MOL-K-26. - 1910.-XXV.-1574.
- 165 A magyar kormány, hogy segítse a helyi hatóságok működését megszerezte a görögkeleti egyháztól az áttérni szándékozók névsorát és a megyei közigazgatás rendelkezésére bocsátotta.
- 166 MOL-K-26. - 1910.-XXV.-1574.
- 167 Uo., MOL-K-26. - 1918.-XX.-406.

- 168 A nagylycskai schizmatikus vezérek a börtönben = Görögkatolikus Szemle, 1912. január 7. Néhány hónapig vizsgálati fogságban tartották őket Lembergben.
- 169 MOL-K-26. - 1918.-XXV.-406.
- 170 Református Egyetemes Konvent Levéltára /Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltár - továbbiakban: R.E.K.L./ Tisza iratok 20. cs.
- 171 Uo.
- 172 Ezt a beszédét megismételte a kongresszuson is. Leigázott Oroszországon Galíciát és Bukovinát értette.
- 173 A Külügyminisztérium jelentésében végig Jóléti Egyesület szerepel. A társaság, melynek valóban Bobrinszky volt az elnöke pontos neve: Orosz Népjóléti Egyesület. Elterjedt még az Orosz Népliga fordítás is.
- 174 A Kaczkowski Egyesület egy gazdag galíciai russzofil gondolkodó, Michael Kaczkowski emlékére alakult, aki egész vagyonát az orosz eszme terjesztésére adományozta. Az egyesület főleg könyvkiadással foglalkozott és közel 20 ezer tagja volt.
- 175 R.E.K.L. Tisza iratok 20. cs.
- 176 Országos Levéltár Igazságügyminisztériumi Levéltár. Elnöki bizalmas iratok /továbbiakban: K-578/1913/14.-128.
- 177 Dobrzanszky Adolf /1817-1901/ az 1848-as prágai szláv kongresszus egyik szervezője, 1849-ben a magyarországi orosz csapatok császári biztosa. A Bach korszak idején a négy rutén megye főispánja. Képviselő 1861-ben, 1865-ben, ruszin nemzetiségi programmal. 1867-ben visszavonult a közéletből. 1881-től Lembergben, majd Innsbruckban élt.
- 178 R.E.K.L. Tisza iratok 20. cs. A lap átlag példányszáma 4 000 volt.
- 179 Uo.
- 180 Görögkeleti lelkész Izán = Görögkatolikus Szemle, 1912. február 23.
- 181 Darás Gábor: i.m. 33. p. Ettől kezdve a Görögkatolikus Szemle támadást indított Kabalyuk ellen, s cikkeinek szerepe volt Kabalyuk USA-ba távozásában 1912 tavaszán, miután kémkedéssel vádolták, s több feljelentés érkezett ellene.
- 182 MOL-K-26. - 1918.-XXV.-406.
- 183 Uo.
- 184 MOL-K-26. - 1910.-XXV.-1574.
- 185 MOL-K-26. - 1918.-XXV.-406.
- 186 Papp Antal teológiai tanulmányait a budapesti egyetemen végezte, 1893-ban szentelték pappá. Firiczák Gyula 1912. június 1-én bekövetkezett halála után, mint megyés püspök vette át a munkácsi egyházmegye kormányzását.
- 187 Gulya Károly: A magyarországi rutén kérdés 1910-1914. között Acta Universitatis Szegediensis XXXI. Szeged, 1968. 8. p.
- 188 Aradi Victor: i.m. 29-30. p.
- 189 A schizma és a görög katolikus papság = Görögkatolikus Szemle, 1912. június 30.
- 190 MOL-K-26. - 1918.-XXV.-406.
- 191 Uo.

- 192 Az orosz propaganda aknamunkája = Budapesti Hírlap, 1913. január 30. Az orosz izgatás a máramarosi rutének között = Budapesti Napló, 1913. január 26. Lázító rutének = Budapesti Napló, 1912. december 25.
- 193 A felvidéki orosz szima és Róma = Budapesti Hírlap, 1912. június 26.
- 194 MOL-K-26. - 1918.-XXV.-406.
- 195 Uo.
- 196 MOL-K-578. - 1913/14.-128.
- 197 Gerovszkyék az első találkozás után még korainak tartották, hogy összehozzák az addig számukra ismeretlen Duliskovicst a gróffal.
- 198 MOL-K-578. - 1913/14-128.
- 199 Uo.
- 200 MOL-K-26. - 1918.-XXV.-406.
- 201 Aradi Victor: i.m. 39-40. p.
- 202 MOL-K-26. - 1918.-XX.406.
- 203 Aradi Victor: Nemzetiségi fejlemények = Huszadik Század, 1913. december 655-660. p.
- 204 MOL-K-26. - 1910.-XXIII./A.
- 205 MOL-K-26. - 1914.-XXIII./A.
- 206 Uo.
- 207 Uo.
- 208 MOL-K-26. -1918.-XXV.-406.
- 209 MOL-K-26. -1914.-XXIII./B.
- 210 MOL-K-26. - 1914.-XXIII./A.
- 211 Aradi Victor: Nemzetiségi fejlemények. Máramarosi képek = Huszadik Század, 1914. január 78-85. p.
- 212 MOL-K-26. - 1918.-XXV.-406.
- 213 A vádlottak:
- I. csoport:** Kabalyuk Sándor, Vorobcsuk György, Petroczi Demeter, Palkinecz Mihály, Babinecz Iván, Borkányuk Jakab, Pircsák Illés, Hlusmányuk Olena, Vakaró Vaszily Vaszilyu, Kemény István Ivánu, Kolacsavin Vaszily Vaszilyu, Csofik Jur Vaszilyu Fugár, Muszkur Fedorné szül.: Bursa Mária, Muszkur Fedor, Maruscák Alexa, Ficzáj Fedorné szül: Dragun Cecillia, Ficzáj Fedor Vaszilyu, Uhály Jur Mihályu, Bródi Pantalemon (Pál), Popovics Demeter, Andriska Demeter, Prokop Cirill, Házi János, Bíró Vaszilyné szül: Szocska Mária, Kabalyuk Jura Ivanu.
- II. csoport:** Szabó Miklós, Lázár Vaszily Mihályu, Vakaró Demeter, Kemény Iván Vaszilyu Zelenku, Kemény András Ivánu, Szimuling Péter Juru, Vucskán Gábor Vaszilyu, Hajdú Mihály Vaszily Minku, Izai András Vaszilyu, Vucskán Stefán Vaszilyu, Prokop Maxim, Vucskán Stefán Ivánu, Hvuszt Ihnát Vaszilyu, Kemény László, Paszulyka Ananias, Szimuling Méter Juru, Prokop Vaszily Petru.
- III. csoport:** Vakaró Stefán, Fejszák Iván Vaszilyu, Gabórecz Illés (Ilykó) Vaszilyu, Cszidej Vaszily Ivánu, Fejszák Vaszily, Lipcsei Sándor Eskitik, Lipcsei István (Stefán) Istványuk, Huszák Vaszily Fedoru
- IV. csoport:** Zékány Sándor

- 168 A nagy lucskai schizmatikus vezérek a börtönben = Görögkatolikus Szemle, 1912. január 7. Néhány hónapig vizsgálati fogságban tartották őket Lembergben.
- 169 MOL-K-26. - 1918.-XXV.-406.
- 170 Református Egyetemes Konvent Levéltára /Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltár - továbbiakban: R.E.K.L./ Tisza iratok 20. cs.
- 171 Uo.
- 172 Ezt a beszédét megismételte a kongresszuson is. Leigázott Oroszországon Galíciát és Bukovinát értette.
- 173 A Külügyminisztérium jelentésében végig Jóléti Egyesület szerepel. A társaság, melynek valóban Bobrinszky volt az elnöke pontos neve: Orosz Nép jóléti Egyesület. Elterjedt még az Orosz Népliga fordítás is.
- 174 A Kaczkowski Egyesület egy gazdag galíciai russzofil gondolkodó, Michael Kaczkowski emlékére alakult, aki egész vagyonát az orosz eszme terjesztésére adományozta. Az egyesület főleg könyvkiadással foglalkozott és közel 20 ezer tagja volt.
- 175 R.E.K.L. Tisza iratok 20. cs.
- 176 Országos Levéltár Igazságügyminisztériumi Levéltár. Elnöki bizalmas iratok /továbbiakban: K-578/1913/14.-128.
- 177 Dobrzenszky Adolf /1817-1901/ az 1848-as prágai szláv kongresszus egyik szervezője, 1849-ben a magyarországi orosz csapatok császári biztosa. A Bach korszak idején a négy rutén megye főispánja. Képviselő 1861-ben, 1865-ben, ruszin nemzetiségi programmal. 1867-ben visszavonult a közéletből. 1881-től Lembergben, majd Innsbruckban élt.
- 178 R.E.K.L. Tisza iratok 20. cs. A lap átlag példányszáma 4 000 volt.
- 179 Uo.
- 180 Görögkeleti lelkész Izán = Görögkatolikus Szemle, 1912. február 23.
- 181 Darás Gábor: i.m. 33. p. Ettől kezdve a Görögkatolikus Szemle támadást indított Kabalyuk ellen, s cikkeinek szerepe volt Kabalyuk USA-ba távozásában 1912 tavaszán, miután kémkedéssel vádolták, s több feljelentés érkezett ellene.
- 182 MOL-K-26. - 1918.-XXV.-406.
- 183 Uo.
- 184 MOL-K-26. - 1910.-XXV.-1574.
- 185 MOL-K-26. - 1918.-XXV.-406.
- 186 Papp Antal teológiai tanulmányait a budapesti egyetemen végezte, 1893-ban szentelték pappá. Firczák Gyula 1912. június 1-én bekövetkezett halála után, mint megyés püspök vette át a munkácsi egyházmegye kormányzását.
- 187 Gulya Károly: A magyarországi rutén kérdés 1910-1914. között Acta Universitatis Szegediensis XXXI. Szeged, 1968. 8. p.
- 188 Aradi Victor: i.m. 29-30. p.
- 189 A schizma és a görög katolikus papság = Görögkatolikus Szemle, 1912. június 30.
- 190 MOL-K-26. - 1918.-XXV.-406.
- 191 Uo.

- 192 Az orosz propaganda aknamunkája = Budapesti Hírlap, 1913. január 30. Az orosz izgatás a máramarosi rutének között = Budapesti Napló, 1913. január 26. Lázító rutének = Budapesti Napló, 1912. december 25.
- 193 A felvidéki orosz szima és Róma = Budapesti Hírlap, 1912. június 26.
- 194 MOL-K-26. - 1918.-XXV.-406.
- 195 Uo.
- 196 MOL-K-578. - 1913/14.-128.
- 197 Gerovszkyék az első találkozás után még korainak tartották, hogy összehozzák az addig számukra ismeretlen Duliskovicst a gróffal.
- 198 MOL-K-578. - 1913/14.-128.
- 199 Uo.
- 200 MOL-K-26. - 1918.-XXV.-406.
- 201 Aradi Victor: i.m. 39-40. p.
- 202 MOL-K-26. - 1918.-XX.406.
- 203 Aradi Victor: Nemzetiségi fejlemények = Huszadik Század, 1913. december 655-660. p.
- 204 MOL-K-26. - 1910.-XXIII./A.
- 205 MOL-K-26. - 1914.-XXIII./A.
- 206 Uo.
- 207 Uo.
- 208 MOL-K-26. -1918.-XXV.-406.
- 209 MOL-K-26. -1914.-XXIII./B.
- 210 MOL-K-26. - 1914.-XXIII./A.
- 211 Aradi Victor: Nemzetiségi fejlemények. Máramarosi képek = Huszadik Század, 1914. január 78-85. p.
- 212 MOL-K-26. - 1918.-XXV.-406.
- 213 A vádlottak:
- I. csoport:** Kabalyuk Sándor, Vorobcsuk György, Petroczi Demeter, Palkinecz Mihály, Babinecz Iván, Borkányuk Jakab, Pircsák Illés, Hlusmányuk Olena, Vakaró Vaszily Vaszilyu, Kemény István Ivánu, Kolacsavin Vaszily Vaszilyu, Csapik Jur Vaszilyu Fugár, Muszkur Fedorné szül.: Bursza Mária, Muszkur Fedor, Maruscsák Alexa, Ficzaj Fedorné szül.: Dragun Cecillia, Ficzaj Fedor Vaszilyu, Uhály Jur Mihályu, Bródi Pantalemon (Pál), Popovics Demeter, Andriska Demeter, Prokop Cirill, Házi János, Bíró Vaszilyné szül.: Szocska Mária, Kabalyuk Jura Ivanu.
- II. csoport:** Szabó Miklós, Lázár Vaszily Mihályu, Vakaró Demeter, Kemény Iván Vaszilyu Zelenku, Kemény András Ivánu, Szimuling Péter Juru, Vucskán Gábor Vaszilyu, Hajdú Mihály Vaszily Minku, Izai András Vaszilyu, Vucskán Stefán Vaszilyu, Prokop Maxim, Vucskán Stefán Ivánu, Hvuszt Ihnát Vaszilyu, Kemény László, Paszulyka Ananias, Szimuling Méter Juru, Prokop Vaszily Petru.
- III. csoport:** Vakaró Stefán, Fejszák Iván Vaszilyu, Gabórecz Illés (Ilykó) Vaszilyu, Cszidej Vaszily Ivánu, Fejszák Vaszily, Lipcsei Sándor Eskitit, Lipcsei István (Stefán) Istványuk, Huszák Vaszily Fedoru
- IV. csoport:** Zékány Sándor

V. csoport: Rapinecz Demeter, Nedzbajló György, Trisinecz György, ifj. Rubis László, Balogh János, Steblyák János, Fencsák Péter

VI. csoport: Tegze Iván Mihályu Mitróka, Roszocha Izidor, Kovács Mihály Stefánu, Roszocha Méter Babinecz, Roszocha Jura Juru Babinecz, Kanár Iván Juru, Roszocha Mihály Ivánu Luku, Roszocha Vaszily Juru Burtin Maszkály, Móroz Vaszily Mihályu, Roszocha Mihály Metru.

VII. csoport: Kuczina Vaszily Fedoru, Popovics Iván Petru, Román Mihály Mikulu, Szokoly Vaszily Juru.

VIII. csoport: Román Mikula Mikulu.

IX. csoport Bozsuk Juráné szül.: Majszuk Anna, Bozsuk Vaszily, Lepely Vaszily, Kuzmik Miklós Mihályu, Dumniczki Nikuláj, Dumniczki Ilkó.

X. csoport: Buzsuk Mihály.

XI. csoport: Szauka Pál, Dankó Miklós, Szuhán János, Bródi János

XII. csoport: Prokop Illés.

XIII. csoport: Kopolovics Mihály.

XIV. csoport: Pálos Iván Mihályu, Kádor Jácsko (Jakab), Halász Mihály, Kerecsanin János, Bródi András, Sztülnik (Demeter) Méter, Bobita Miklós.

XV. csoport: Réti János.

214 MOL-K-26. - 1918.-XXV.-406.

215 Uo.

216 A lap december 19-én közölt cikke elfelejtette megemlíteni, hogy több gyanúsítással szemben nem emeltek vádat, ezért írt 180 vádlottat.

217 Beszélgetés gróf Bobrinszky Vladimírral = Az Est, 1914. január 17.

218 R.E.K.L. Tisza iratok 19. cs.

219 MOL-K-26. - 1918.-XX.406.

220 Bobrinszky gróf és a magyarországi ruthének = Huszadik Század, 1914. január 98-100. p.

221 MOL-K-578. - 1913/14.-128.

222 A nagy pör = Máramarosi Független Újság, 1914. január 3.

223 MOL-K-578. - 1913/14.-128.

224 Az osztrák BTK 65 §-ába ütköző cselekedet 1-5 évig terjedő büntetést vont maga után. Az elévülési idő 5 év és ez Bobrinszky esetében letelt. Ellenben a BTK 229 §-ának „c” pontja úgy rendelkezik, hogy aki a bűncselekedet után külföldre menekült, nála az elévülés meg sem kezdődött, vagyis ezen pont alapján a kiadásnak nem lett volna jogi akadálya. Az igazságügyminiszter I. 22-én még úgy utasította a debreceni főügyészt, hogy amennyiben Czernowitzból kiadási kérelem érkezne, a gróftot le kell tartoztatni és kiadni Csernowitznak. Amennyiben csak letartóztatási, fogvatartási kérelem érkezik és a kiadási kérelem 1 hónapon belül nem érkezik meg, a gróftot az Igazságügyminisztérium engedélyével szabadon kell bocsátani.

225 MOL-K-578. - 1913/14-128. A bécsi döntésben szerepet játszott az is, hogy Bobrinszky osztrák ismerősein keresztül ígéretet tett Berchtoldnak, hogy osztrák területet kikerülve utazik Máramarosszigetre, s onnét vallomástétele után azonnal hazatér Oroszországba.

- 226 Az orosz főkonzul a ruthen pörről = Pesti Napló, 1914. január 6.
- 227 A nagy pör = Máramarosi Független Újság, 1914. január 4.
- 228 Miskolczy Ágost: A máramarosi skizma-per 1913/14-ben. Magyar Szemle, 1928. III. 92-94. p.
- 229 MOL-K-578. - 1913/14.-128.
- 230 A rutén-pör - Máramarosi Független Újság, 1914. február 15. Manojló Endre korábban, még a nyomozás alatt együttműködött Duliskoviccsal. Közös keresték fel Huszton Bracsajkó Gyula helybéli ügyvédet, hogy rábeszéljék egy ruszin lap indítására és egy ruszin bank alapítására, melyeket Oroszországból finanszíroznának. Duliskovics hivatkozott a Gerovszky testvérek oroszországi kapcsolatára, de ennek ellenére az ügyvéd felismerte bennük a provokátort és kiutasította őket a házából.
- 231 MOL-K-578. - 1913/14.-128.
- 232 Uo.
- 233 Uo.
- 234 Uo.
- 235 Uo.
- 236 A rutén pör és tanulságai = Magyar Figyelő, 1914. 1. k. Bobrinszkyak északon és délen = Budapesti Hírlap, 1914. január 18. A skizmatikus pör és Oroszország = Budapesti Hírlap, 1914. január 18., A hazafi = Pesti Napló, 1914. február 7. A lap vezércikke „romantikus gróf”-ként említi Bobrinszkyt, Pravoszlávní = Az Újság, 1914. február 8. A cikk élesen Bobrinszky ellenes, akit a lap szerint azután „amiket Duliskovics rábizonyított vasra lehetett volna verni és odaállítani a vádlottak élére”.
- 237 MOL-K-578. - 1913/14.-128.
- 238 A tárgyaláson elítélt 32 vádlott büntetése.
A BTK 172.§-ának megsértése vétségében, vallás és államellenes izgatásért:
Kabalyuk Sándor: 4 év, 6 hónap államfogház és 1 000 korona.
Vorobcsuk György: 1 év, 6 hónap államfogház és 150 korona.
ifj. Petróczy Demeter: 2 év, 6 hónap államfogház és 200 korona.
Hlusmányuk Olena: 6 hónap államfogház és 50 korona.
id. Palkinecz Mihály: 2 év államfogház és 300 korona.
Szabó Miklós: 3 év államfogház és 400 korona.
Kemény István Ivánu: 2 év államfogház és 200 korona.
Vakaró Stefán: 2 év államfogház és 300 korona.
Pirscák Illés: 2 év és 6 hónap államfogház és 300 korona.
Házi János: 10 hónap államfogház és 100 korona.
Rapinecz Demeter: 9 hónap államfogház és 100 korona.
Nedczbajló György: 8 hónap államfogház és 100 korona.
Trisinecz György: 9 hónap államfogház és 100 korona.
ifj. Rubis László: 9 hónap államfogház és 100 korona.
Roszocho Mihály Metru: 1 év államfogház és 100 korona.
Kuczina Vaszily Fedoru: 1 év államfogház és 100 korona.
Muszkur Fedor: 1 év államfogház és 100 korona.

Dumniczki Nikolaj 6 hónap államfogház és 50 korona.
Dumniczki Illés 6 hónap államfogház és 50 korona.
Ficzály Fedorné szül.: Drágun Cecília 6 hónap államfogház és 50 korona.
Popovics Demeter: 2 év államfogház és 300 korona.
Prokop Cirill: 1 év, 8 hónap államfogház és 200 korona.
A BTK 172. §-ába ütköző vallásellenes izgatásért:
Kemény András Ivánu: 8 hónap államfogház és 100 korona.
Szimulka Péter Juru: 8 hónap államfogház és 100 korona.
Fejszák Iván Vaszilyu: 8 hónap államfogház és 100 korona.
Balogh János Firga: 6 hónap hónap államfogház és 50 korona.
Csopik Jura Vaszilyu: 1 év és 4 hónap hónap államfogház és 200 korona.
Bíró Vaszilyné szül.: Szocska Mária 6 hónap államfogház és 50 korona.
Dankó Miklós 6 hónap államfogház és 50 korona.
Bródi András 6 hónap államfogház és 50 korona.
Réti János 6 hónap államfogház és 50 korona.

- 239 Aradi Victor: Nemzetiségi fejlemények = Huszadik Század, 1914. május 671-675.
p.
240 MOL-K-26. - 1918.-XXV.-406.
241 Uo.
242 R.E.K.L. Tisza iratok 20. cs.
243 Uo.
244 MOL-K-26. - 1914.-XXIII/B.-6752.
245 R.E.K.L Tisza iratok 26 cs.
246 MOL-K-178. - 1913.-1175.
247 R.E.K.L. Tisza iratok 25. cs.

